CIORAN

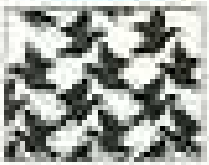

Schimbarea la față a României

HUMANITAS

Emil Cioran

SCHIMBAREA LA FATA A ROMÂNIEI

Humanitas, 1990

Am scris aceste divagatii în 1935-36, la 24 de ani, cu pasiune si orgoliu. Din tot ce-am publicat în românește si frantuzeste, acest text este poate cel mai pasionat si în acelasi timp îmi este cel mai strain. Nu ma regasesc în el, desi îmi pare evidenta prezenta isteriei mele de atunci. Am crezut de datoria mea sa suprim câteva pagini pretentioase si stupide. Aceasta editie este definitiva. Nimeni nu are dreptul s-o modifice.

E.M.CIORAN

Paris, 22 februarie 1990

CAP.I

Tragedia culturilor mici

Cele cîteva milenii de istorie de care ne dispensam numai în ignoranta sau în extaz — doua poluri a-istorice, — ne obliga la o viziune macroscopica si la o selectiune implacabila a desfasurarilor omenesti. Cine nu simte nevoia sa fie judecator al trecutului se desolidarizeaza de o întreaga lume ce l-a precedat, chiar daca instinctul îl integreaza prin legaturi invizibile; nu mai putin este lipsit de **existenta** în viitor acel ce nu se angajeaza în profetie, ca într-o actualitate. De la Hegel, am învatat cu totii un adevar devenit platitudine în gîndire, ca sensul mai adînc al vietii istorice este realizarea **constiintei**, ca progresul în istorie este un progres în constiinta. Interiorizarea spiritului, în drumul lui de eliberare de natura, îi creeaza o distanta de propriile lui realizari, mentinîndu-l într-o culme careia omul se abandoneaza ca unei perspective ultime. Constiinta este cu atît mai cuprinzatoare cu cît actualitatea ei înglobeaza mai activ trecutul, încît perspectivismul istoric defineste dimensiunile constiintei. O viziune macroscopica a istoriei te face contemporan tuturor momentelor esentiale ale devenirii umane, precum îti înstraineaza detaliul omenesc, accidentele evolutiei.La drept vorbind, nu exista viziune microscopica, fiindca fenomenele de mîna a doua n-au o valoare în sine, ele fiind fie pregatiri, fie urmari ale fenomenelor centrale.

Limitarea numerica a acestor fenomene îsi are o ratiune în structura particulara a istoriei, care, nefiind un tot continuu, se desfasoara prin dinamismul culturilor mari. Acestea nu sînt discontinue în mod necesar: influentele dovedesc în ce grad se conditioneaza. În fenomenul lor, nu este important însa eterogenul, elementele adaugate

din afara si înglobate, ci sîmburele launtric, predeterminarea spre o forma specifica. Precum, în biologie, ortogeneza ne reveleaza viata ca nascîndu-se si afirmîndu-se sub determinantul conditiilor interne si al unor directii launtrice care învîng rezistenta mecanica a mediului exterior, tot asa, în lumea istorica exista o **ortogeneza a culturilor**, care justifica individualitatea fiecareia prin conditii si determinante originare, printr-un impuls specific. Marsul marilor culturi în istorie seamana, de aceea, unei fatalitati; caci nimic nu le poate opri de la pornirea lor de a se afirma si individualiza, de a impune stilul lor de viata altora si de a robi totul fascinatiei lor violente.

Existînd relativ putine culturi mari, numarul fenomenelor istorice este fatal limitat. Atîtea popoare si-au ratat soarta neputîndu-se împlini spiritual si politic, ramînînd condamnate la etnic, la marginirile etnicului, incapabile sa devina natiuni si sa creeze o cultura! — Precum exista o gratie cereasca, trebuie sa fie si o **gratie pamînteasca**. Si cine este atins de aceasta gratie? Orice mare cultura. Caci marile culturi sînt sarutate de oameni, precum sfintii de îngeri.

…De cîte ori harta continentelor ni se deschide în fata, ochii se atintesc numai asupra tarilor atinse de gratia terestra. Culturile care au avut un destin al lor, dar care au fost mai cu seama un **destin** pentru altele… pentru toate culturile mici,care si-au racorit sterilitatea în umbra celor mari.

Istorie înseamna — pentru a cita numai cîteva: Egiptul, Grecia, Roma, Franta, Germania, Rusia si Japonia, culturi care s- au individualizat pe toate planurile, — legîndu-le printr-o convergenta si o corespondenta intima, dar sesizabila.

Limitarea numarului lor nu-si are explicatia numai într-o insuficienta a unui sîmbure generator originar, ci si în faptul ca **lumile de valori** — pe care le realizeaza fiecare cultura în parte —

sînt limitate. **Fiece mare cultura este o solutie a tuturor problemelor**. Daca exista o pluralitate de solutii, nu exista totusi o infinitate. Grecia antica sau Franta, de exemplu (poate cele mai împlinite culturi), au solutionat — **în genul lor** — toate problemele ce se pun omului, s-au echilibrat cu toate incertitudinile si si-au inventat toate adevarurile. Din perspectiva transistorica a unui întelept, **solutia** franceza sau greaca poate fi nevalabila; dar sa ne gîndim ce leagan placut a constituit ea pentru orice grec sau francez, **nascuti** în adevarurile si concluziile ei. A fi asimilat imanent într-o cultura înseamna a pastra, în îndoieli, în viziune si în atitudine, limita impusa de **cadrul** acelei culturi. Labilitatea acestuia demarca un început de declin, un apus stilistic, o dezintegrare a directiunii launtrice. Este caracteristica micilor culturi — formatii periferice ale devenirii, labilitatea, nu numai în obiectivari, ci si în sîmburele lor, în centrul primordial si iradiant, în esenta lor deficienta. Ce înseamna în univers: Suedia, Danemarca, Elvetia, România, Bulgaria, Ungaria, Serbia etc.? Culturile mici n-au o valoare decît în masura în care încearca sa-si înfrînga legea lor, sa se descatuseze dintr-o condamnare, care le fixeaza în camasa de forta a anonimatului. Legile vietii sînt unele la culturile mari si altele la cele mici. Primele îsi consuma evolutia floral, cresc natural înspre marirea lor; Franta n-a **stiut** niciodata ca **e mare**, fiindca a fost totdeauna si a simtit acest lucru necontenit. Complexele de inferioritate caracterizeaza formele minore de viata, a caror devenire nu se poate concepe fara exemplu, fara prototip.

Deficientele culturilor mici sînt asa de mari, încît, lasate în cursul lor firesc, degenereaza în caricaturi. Biologiceste, pot reprezenta un exemplu rar; le lipseste totusi **instinctul**, care sa le mîne spre destinatia lor esentiala. Culturile mari dispun pîna la

hipertrofie de un **instinct istoric**, adica de o pornire nestavilita de a-si revarsa toate posibilitatile în marginirea devenirii lor, de a-si epuiza ultimele resurse în procesul existentei, de a nu rata nici un element din potentialul spiritului.

Instinctul istoric se deosebeste însa esential de simtul istoric. De la Nietzsche si de la Spengler, am învatat ca interesul pentru istorie e caracteristic decadentei, cînd spiritul, în locul elanului creator, a adîncirii în intensitate, tinde la o cuprindere extensiva, la întelegerea ca atare, la pierderea retrospectiva în lume. Simtul istoric temporalizeaza toate formele si toate valorile, încît categorialul si valabilul prind radacini în lume ca orice relativitate concreta.

Cînd si **atunci** sînt superstitia simtului istoric, a carui hipertrofie inevitabila a dat nastere istorismului modern.

Zorile culturilor si formelor aurorale ale spiritului sînt straine de tentatiile acestui simt.

Orice cultura mare se creeaza în atmosfera învaluitoare a unei eternitati, absorbita de individ prin toti porii. Constructorii de catedrale în zarea modernitatii, de piramide în cea egipteana sau eroii lumii homerice au trait fara **distanta** de creatia lor, si fiecare piatra ridicata sau fiecare gest de sacrificiu se stratificau într-o ordine definitiva a lumii, într-o arhitectonica divina sau cosmica si foarte putin umana. Relativismul istoric este o pervertire a sensibilitatii temporale. Dupa ce o cultura si-a lichidat avutul în creatii, începe distanta de ea însasi în perspectiva asupra trecutului ei si a altora. Naivitatea creatoare a încetat, urmata fiind de dualismul, inerent întelegerii istorice, care separa spiritul de lumea careia i se aplica. Înaltarea florala a spiritului, în perioadele creatoare ale culturilor, le împrumuta o naivitate pe care cu greu am cauta-o în luciditatea searbada a culturilor mici.

Un popor care se lanseaza în istorie de la întîiul act de viata **luneca pe soarta sa**. Respiratia în mitologie, diferentierea vietii religioase de cea politica, creatia unui stil propriu spiritual si politic, accesul la putere si consecinta lui, imperialismul etc., indica o evolutie fireasca, o iresponsabilitate în evolutie.

Închegarea etnica a poporului francez l-a facut sa treaca treapta istorica. Si asa orice popor cu destin, care a despicat lumea si i s-a constituit axa. Caci de la întîiul gest de viata, el trebuie sa aduca în lume **ceva** care, desfasurat în timp, devine **pentru el totul**.

Intrarii lui în istorie nu exista piedici din afara. Zorile lui sau sînt o fatalitate, sau nu sînt. — De ce noi, românii, etnic vorbind mai omogeni decît germanii, am trebuit sa ne **asteptam soarta** o mie de ani? Situatia geografica defavorabila, neprielnicia conditiilor, navaliri barbare, vecini salbatici? Dar acestea ar fi trebuit sa fie motive în plus de afirmare, elemente de marire proprie, daca **pornirea** de a face istorie, pornirea oarba si primordiala ne-ar fi aruncat irezistibil în vîrtejul universal. Astazi la ce-am ajuns? La **vointa** de a face istorie. Cine a înteles acest lucru este lamurit cu tragedia culturilor mici, cu tot ceea ce e rational, abstract, constient în tragicul nostru. Cu adevarat, cele cîteva milenii de istorie ne-au facut necrutatori cu subistoria noastra.

Aspiratia nemarturisita, dar constanta, a unui popor, ridicat prin creatii la mare cultura, trebuie sa fie **închegarea lumii întregi în jurul sau**. Aceasta este **ideea** pentru care lupta — stiind sau nestiind — culturile mari. Prin continuturi, mesianismele se deosebesc, se opun, se razboiesc; numai substratul este identic. Motivele generatoare sînt aceleasi,numai **motivarile** altele.

Sa ne gîndim la cîteva idei de misiune si la sensul lor mai adînc, la antinomia ideologica si istorica a mesianismului, dar la identitatea substantiala a radacinilor lor. **Doua popoare mesianice nu pot trai în**

pace. Neservind acelasi sens în lume, dar luptînd cu o intensitate si cu un dramatism egal pentru **ideea** (în fond pentru **destinul**) lor, conflictul se agraveaza cu cît acea „idee" este mai matura în substanta acelui popor. De la profetii evrei pîna la Dostoievski (ultimul mare vizionar mesianic), stim ca fiecare neam ce-si deschide cale în istorie lupta pentru o idee a lui si pentru o formula de salvare, pe care o crede universala si definitiva. Credinta lui Dostoievski ca poporul rus va salva lumea este singura expresie valabila a unui crez mesianic. În forma brutala, mesianismul a fost totdeauna reprezentat de germani, rusi si evrei. Menirea lor nu-i poate purta decît pe drumuri izolate sau în antagonisme dramatice. Toata istoria Frantei n-a fost decît desfasurarea concreta a unei misiuni, careia nu is-a marturisit zgomotos, fiindca o avea în sînge si o înfaptuia natural. Înca din Evul Mediu, conceptia lui **Gesta Dei per Francos**, iar în perioada moderna **la civilisation française**, **La France éternelle** au fixat Franta în constiinta cetateanului francez ca unica realitate substantiala de cultura. În decursul secolelor, rivalitatea dintre Franta si Germania a fost aproape totdeauna solutionata în avantajul primei, caci Germania, nefiind realizata politiceste decît în cîteva culmi ale istoriei sale (imperiul lui Otto, Bismarck), a exercitat o dominatie culturala, si aceea **indirect**, prin reactiunea celorlalte natiuni, în speta Franta. Lutheranismul, romantica, hitlerismul au provocat crize în lume, prin reactiune. Lipsa unei viziuni universaliste i-a izolat spiritual pe germani, care, pentru a se salva de la particularismul lor organic, s-au refugiat în imperialism. Setea de spatiu, dorinta de realizare în întindere, de împlinire prin cuceriri, nu exprima decît exterior si concret ideea mesianica germana, a carei învolburare metafizica nu este lipsita de cele mai practice corespondente. Nu exista mesianism abstract, care sa se satisfaca în formule si sa nu vizeze ceva concret, prea concret. **Imperialismul este implicatia practica a mesianismului**.

Sînt totusi natiuni imperialiste care n-au fost niciodata mesianice, fiindca n-au luptat pentru o **idee istorica**. Asa, de exemplu: englezii, al caror imperialism este pur utilitarist, sau, în lumea antica, romanii, care n-au luptat decît pentru o **idee** imperialista, iar nu pentru un sens spiritual. Despre romani se poate spune ca au constituit o mare natiune; dar n-am respecta nuantele, de am numi-o cultura mare. O natiune care a dat lumii numai o constiinta juridica, metode de colonizare si istoriografie n-a depasit categoriile elementare ale spiritului.

Mesianismul francez si cel germanic îsi justifica antinomia durabila nu numai în ireductibilitatea ca atare a orientarii mesianice, ci si într-o suma de elemente psihologice si spirituale, care diferentiaza specific fizionomiile natiunilor.

În cultura franceza, care este **o cultura de stil** si în care gratia tempereaza elanurile vitalitatii, n-a existat niciodata, ca o problema torturanta si dramatica, antinomia dintre viata si spirit. (În Franta, bergsonismul este o erezie.) Francezul traieste mai unitar, nici prea departe de viata si nici prea aproape de ea. Din acest motiv, nu veti gasi niciodata la francezi nelinistea si teama de a te fi dezintegrat din continuturile firesti ale umanitatii, de a fi riscat totul si de a fi pierdut simtul masurii. În Franta, oamenii sînt stapîni pe gîndurile lor; în Germania, orice gînditor se simte depasit de sistemul sau. Odata pornit pe calea elaborarii, el nu-si mai poate domina gîndurile, care evolueaza înspre formele cele mai ciudate. Amestecul de sublim, de grotesc si de monumental îl veti întîlni în aproape toate sistemele germane de filozofie.

În Franta, toata lumea are talent; rar gasesti un geniu. În Germania nimeni nu are talent, dar un geniu compenseaza lipsa de talent a tuturora. Gînditi-va la toate geniile germanice: fiecare aduce cu el o lume, o noua forma de existenta. Cu Hegel, cu Wagner si cu Nietzsche

s-au nascut lumi noi. Fiecare dintre ei ar fi fost în drept sa spuna ca lumea începe de la el. Sîntem obisnuiti sa consideram în omenesc numai o suma limitata de valori, un numar redus de posibilitati, o forma determinata de existenta. Dintr-o astfel de perspectiva, este natural ca acesti creatori sa fi depasit omenescul.

Existenta si opera tuturor geniilor germanice au ceva inexplicabil, inaccesibil, vadit inuman. Ele se împletesc cu elemente catastrofice, cu viziuni apocaliptice, cu elanuri ametitoare, rasarite dintr-un neînteles fond launtric. Nietzsche spunea ca Beethoven reprezinta navala barbariei în cultura. Aceasta este tot atît de adevarat pentru Nietzsche însusi. Barbaria germanica rezulta din incapacitatea germanilor de a mentine un echilibru între viata si spirit. Dezechilibrul nu se exprima atît prin oscilatia între aceste doua realitati, prin prizonieratul succesiv în ele, cît prin vietuirea simultana într- un contrast, care determina în existenta omului prezenta unei structuri antinomice. Neputîndu-si armoniza aceste doua elemente ale existentei, viata din el izbucneste într-o explozie primara, barbara si elementara, iar spiritul construieste, alaturi de viata sau deasupra ei, sisteme si perspective ce variaza de la o marime halucinanta la fantezii inutile si sterile. Barbaria rezulta din incapacitatea de a gasi o forma care sa închege pe un plan derivat antinomii originare. Toata amploarea culturii germane deriva din aceasta incapacitate, din aceasta disproportie care închide în sine un tragic impresionant. Arhibanala distinctie între dinamismul germanic si statismul francez nu trebuie interpretata ca o degenerare franceza si o exuberanta germanica, ci ca o diferenta de tensiune. Francezii sînt vii fara sa depaseasca formele care îmbraca viata; nemtii nu pot fi vii decît prin lipsa de forma, prin elementar si primordial. Si izbucnirea vietii în ei are totdeauna ceva inuman, ce sfideaza convenientele. Întreg mesianismul germanic are acest caracter elementar, exploziv si

orgolios, în deosebire de cel francez, discret si rezervat, dar nu mai putin imperialist.

Discretia mesianismului francez, masca permanenta sub care se ascunde,ne face sa întelegem de ce el a fost privit totdeauna cu mai multa simpatie decît sinceritatea brutala a celui teutonic.

Determinarea omului german ca o existenta framîntata în antinomii, în contradictii si tensiuni, incapabila de a se mentine numai la nivelul normal si la stilizarea formala a culturii, explica de ce îl poti numi oricum, numai „cult" în sensul obisnuit, nu. Germania are o existenta aparte în Europa. Astfel, pentru ea, ceea ce întelegem noi prin cultura nu este de cele mai multe ori decît mediocritate stilizata. Rusia si Germania nu pot fi întelese de celelalte tari.

Franta a iubit totdeauna omul de societate, fin, politicos, subtil, rafinat si intelectualizat. Eroul, ca o fiinta ce sparge formele vietii si se avînta irational într-un elan demiurgic, care dintr-un exces de viata simte dorinta de moarte si care nu devine simbol decît prin renuntare, n-a fost niciodata un ideal sau un cult francez. Dar ce putea creste din barbaria, din excesul infinit al sufletului germanic, altceva decît un cult nemarginit pentru erou ca atare? Germania niciodata n-a fost crestina în sensul propriu al cuvîntului. Cultul eroului a fost pentru sentimentul ei intim **mai mult** decît cultul sfinteniei. Orice neamt este interior mai aproape de viziunile eroice ale mitologiei germane, decît de conceptia de viata crestina. Încrestinarea germanilor a însemnat de fapt o germanizare a crestinismului. Izolarea de romanitate a fost totdeauna un ideal german.

Nemtii n-au depasit niciodata idealul de erou. Reactiunea teologilor national-socialisti împotriva teologiei dialectice (Karl Barth) este motivata pe faptul ca acest curent, prin pesimismul sau antropologic, exclude orice hotarîre concreta si eficace în timp.

Distanta între Dumnezeu si om a devenit atît de mare în conceptia acestor teologi, încît omul nu mai poate fi salvat decît prin interventia divina, actiunea omului ca atare fiind irelevanta si nula.

Ca idealul german este eroul, iar nu sfîntul, o dovedeste, în efortul de regermanizare a crestinismului, înlocuirea ideii de **caritas** prin cea de onoare. Ideea de onoare, de orgoliu bazat pe noblete, este o idee specific necrestina.

Cu cît se adînceste în diverse domenii orientarea înspre un caracter specific germanic, cu atît ne sînt noua, strainilor, mai inaccesibile aceste domenii. Artistii particular teutonici ne sînt si cei mai îndepartati. Majoritatea nemtilor sînt de acord ca Mathias Grünewald reprezinta o viziune specific germana a lumii, mai mult decît Dürer si mai mult decît Holbein, la care predominarea linearului a împiedicat realizarea unei viziuni de un dramatism infinit, ce o întîlnim totdeauna la Grünewald. Dintre toti artistii Germaniei, acesta este cel mai greu de înteles. Pentru latini, el e de-a dreptul ininteligibil. Arta italiana ne-a obisnuit cu paradoxalul suferintei frumoase. În toata arta italiana, durerea este imaterializata prin frumusete, încît estetizarea ei rapeste acel caracter de materialitate grea, de bestialitate si ireparabil; în cea germana (ca si în cea rusa), dimpotriva, aceste caractere se reveleaza în strania lor maretie. De aceea madona în arta nordica este de o tristete atît de adînca, iar în cea rusa nu-i lipsesc lacrimile, în deosebire de madona în arta sudica, a carei transcendenta este un amestec de interioritate si de Eros transfigurat. Unii teologi protestanti au vrut sa scoata din acest fapt un argument pentru autenticitatea crestinismului nordic fata de crestinismul sudic, de esenta romanica. Ce e drept, nordul a înteles mai adînc suferinta, a avut un sentiment mai persistent al mortii si o experienta mai interioara a tragediei. Dar nordul (în speta Germania)

n-a avut niciodata umilinta, caritatea si pietatea retinuta, intima si discreta, care au definit în sud miscarea cea mai autentic crestina, franciscanismul. Nemtii nu s-au simtit prea bine în crestinism, desi ca profunzime religioasa sînt superiori latinilor (cu exceptia spaniolilor).

Germania nu si-a trait misiunea **universal**. Dostoievski a numit-o natiune protestatara prin excelenta. Evenimentele importante ale Germaniei sînt o succesiune de **anti...** Încît, te întrebi în ce fel se definea în lume daca nu erau papalitatea, catolicismul, rationalismul si clasicismul, împotriva carora ea sa reactioneze. Germania, în afara de moda iluminista, care a falsificat-o temporar — nu s-a integrat natural Occidentului. Cresterea constiintei germanice a izolat-o si mai mult în lume. **Imperialismul este singurul mod de a se realiza universalist al Gremaniei**. Altcum, lumea o refuza, si ea, la rîndul ei, refuza lumea.

Daca România vrea cu adevarat sa-si croiasca un drum în istorie, tara de la care poate învata cel mai mult este Rusia. Întreg secolul al XIX-lea rusii au framîntat, pîna la obsesie, problema destinului lor. Si deodata cu chinul lor teoretic, Rusia a pasit efectiv în istorie, pentru ca prin revolutie sa se fixeze în centrul ei. Gîndirea religioasa rusa, slavofilismul si occidentalismul, nihilismul, narodnicismul etc., toate s-au învîrtit în jurul misiunii Rusiei. Komiakov, Ceaadaev, Herzen, Dostoievski, Aksakev, Danilevski sau nihilistii Pisarev, Dobroliubev,Cernîsevski, în solutii diferite, au încercat sa rezolve aceeasi problema. Însasi mistica lui Soloviov pare o transpozitie teologica a Rusiei concrete.

Este mai mult decît evident ca Rusia a fost sortita unei meniri monumentale. De ce totusi evidenta aceasta a fost prilej de tortura pentru rusi? Tot secolul al XIX-lea rusesc vadeste o constiinta

turburata si profetica, o adevarata isterie mesianica. Orice popor care intra în istorie, cînd celelalte sînt în maturitate, sufera de un dezechilibru provocat de **inegalitatile de nivel istoric**. Rusia se nastea la viata, dupa ce dormise — întocmai ca România — secole întregi. Nu i-a ramas altceva de facut decît sa arda etapele. Ea n-a cunoscut Renasterea, iar Evul Mediu rusesc a fost întunecos, nespiritual. Însasi literatura, pîna la începutul secolului trecut, s-a remarcat doar prin fabulisti si creatii moral- religioase. Plaga mare a Rusiei — ca si a noastra — a fost traditia bizantina, suflul spiritualitatii bizantine, care altoit într-o cultura straina devine anchiloza, schematism abstract, iar pe plan politic si cultural, reactionarism organizat. Tot ce este gîndire reactionara în Rusia secolului trecut continua — constient sau inconstient — filonul bizantin. Pe Pobedonostev — procurorul Sfîntului Sinod, profet al inculturii maselor într-o tara de analfabeti, îl vad descifrînd sensul istoriei dupa o icoana bizantina, iar nu dupa mersul soarelui, cum au facut occidentalii, — dupa o icoana bizantina, simbol al mortii, al uscaciunii si al umbrelor. Nu exista o viziune mai devitalizanta decît aceea care se degajeaza din arta bizantina, arta de ceruri obscure, de monotonie între sfinti, de inaderenta la Eros. Si cînd te gîndesti ca România a vietuit secole sub blestemul spiritului bizantin!

Radacinile ultime ale mesianismului rusesc sînt în apocaliptism. Tot ce simte si gîndeste acest popor depaseste categoriile culturii sau decade sub nivelul lor. Incapabil sa înteleaga formele juridice, realitatea statala si tot ce constituie **spiritul obiectiv** (în sensul lui Hegel sau Dilthey), el se misca într-un climat irespirabil unei constiinte europene, pentru care simbolismul culturii este o artificialitate… naturala, acceptata, evidenta. Chiar daca bolsevismul a dat Rusiei un orizont teoretic marginit, amplitudinea respiratiei

sufletesti a ramas aceeasi. Visul unei dominatii universale, pe care unii slavofili l-au conceput de-a dreptul grotesc, sub domnia tarului si a papei, reînviind Constantinopolul ca un nou centru al lumii, — s-a continuat în bolsevism, cu alta ideologie,dar cu nu mai putin fantastic. Mai repede vor disparea rusii de pe glob, anulati fiziceste, decît sa abandoneze ideea menirii lor. Atît de înradacinata este ea, încît pare a lua proportii cosmice, inumane. — Cu rusii a aparut absolutul în politica si, cu atît mai mult, în istorie. Toate formele sociale, politice sau religioase, pentru care au luptat ei, le-au considerat ca finalitati ultime. De aici pasiunea, absurdul, crima, bestialitatea unica a istoriei lor. Pentru occidentali, istoria este o finalitate în sine, o totalitate de valori si de drame omenesti, ce se rotunjesc în planul imanent al devenirii. Escatologia le-a fost straina (cel putin modernilor). Hegel — care este mai înclinat spre escatologie, dintre filozofii „oficiali" ai lumii moderne —, n-o concepe totusi în sensul crestin al unei rezolvari finale pe un plan transcendent, ci pe un plan imanent. Revenirea la sine si interiorizarea spiritului absolut **sfîrsesc** istoria nu în drama, asa cum se desfasoara sfîrsitul în viziunile apocaliptice. De altfel, dialectica, absolutizînd procesul si istorizînd cosmosul, refuza — teoretic vorbind — escatologia. Între **stil si escatologie**, sistemul lui Hegel pastreaza un echilibru si se dovedeste consecvent proportionalizarii antinomiilor — intentia marturisita a oricarei dialectici.

Mult mai mult decît germanilor, rusilor le-a lipsit **stilul** în cultura. El este o expresie a tendintei vietii de a-si crea temporar o forma, de a se realiza într-o structura determinata si limitata, de a directiona un dinamism interior si de a ridica pe un plan inteligibil irationalitatea din substanta launtrica a vietii. Din directiunile

multiple pe care le prezinta aceasta, un stil de viata organizeaza un continut nou, determina o specificare si stabileste prevalente. Diversele aspecte ale firii se orînduiesc dupa cum predomina o directiune sau alta. Un centru substantial raspîndeste în toate obiectivatiunile un continut relativ omogen. Caci acesta e sensul stilului: de a depasi eterogenul prin imprimarea unui caracter specific, de a demarca în dinamica firii o bariera care sa asigure o individualizare pronuntata. Ierarhizarea continuturilor existentei deriva din aceasta individualizare, din aceasta prevalenta a unei directii sau alteia, din specificarea operata în multiplicitatea firii, din stabilirea unei forme. Forma însa presupune un anumit grad de armonie realizat în existenta, chiar cînd acesta prezinta un caracter exterior, întrucît în acest domeniu nu se poate vorbi de realizari integrale. Stil, forma si armonie se presupun. Cel care traieste un stil determinat de viata experimenteaza personal toate corelativele implicate în structura stilului. În asemenea conditii, este explicabil de ce pentru om, daca stilul nu reprezinta totdeauna un echilibru, nu este mai putin adevarat ca el este expresia unei posibilitati de echilibru. Pentru el, viata are un sens fiindca tot ceea ce se produce se totalizeaza într-o regiune specifica de valori si într-o forma determinata, astfel ca existentul îsi reveleaza finalitatea sa în însusi fenomenul înglobarii si totalizarii, eliminînd orice idee de irational din productivitatea imanenta a vietii. Rusii n-au stil în cultura, fiindca ei nu traiesc în **imediatul** vietii si cu atît mai putin în imediatul valorilor; de alta parte, ei nu-si organizeaza — din **inima** — un cosmos rational, asa încît misiunea lor în lume ne apare ca o rasturnare, ca o neînduratoare vijelie. Atît de mult s-a insinuat Rusia în lume, încît de aici încolo, daca nu orice drum duce spre Moscova, Moscova ne va iesi înainte pe orice drum. Spiritul rusesc este lipicios. Literatura rusa n-a isterizat un întreg continent? Dupa modul

în care popoarele se vor sti apara de Rusia, îsi vor dovedi gradul de sanatate. Cele tinere vor sti exploata si fecunda „boala" rusa; cele batrîne se vor contagia si-si vor compromite în decadenta lor ultimele rezerve de vitalitate. Nu vorbesc numai de Rusia bolsevica, ci si de Rusia în genere, ca fenomen uman si ca destin istoric. Exista un adevarat „complex rusesc", de a carui eliberare se va îngriji viitorul, caci pîna acum a constituit un capitol din autobiografia fiecarui individ al ultimelor decenii.

Mesianismul se naste dintr-o forta launtrica a unui popor; dar, în dezvoltarea lui, el nu întareste mai putin fortele acelui popor, asa încît exercita o actiune vitalizanta; un tonic nascut în organism, pentru trebuintele lui proprii. Cum se explica miracolul existentei iudaice, daca nu prin întretinerea constanta a flacarilor unei misiuni? Si în zborul evreilor în istorie, ele par a le fi ars mai mult talpile decît aripile, caci altcum nu s- ar explica graba lor în timp, frenezia fiecarui moment de viata, ardoarea pamînteasca, dorinta de a nu pierde nici o comoara de-a pamîntului sau de-a rata vreo placere sublunara. Daca un singur moment în evolutia lor evreii erau lipsiti de furia mesianica, dispareau pe loc. Prezenta lor milenara trebuia sa-i faca o evidenta inevitabila — si n-au reusit a întîlni mai mult decît refuzul. Lumea nu i-a acceptat niciodata si nici nu-i va accepta. Ei sînt condamnati a nu se realiza niciodata în planul istoric, desi istoria le este aspiratia cea mai pasionata. Daca totusi vor reusi sa se împlineasca vreodata, atunci nu ne putem gîndi decît la un moment final de istorie. Numai solutia apocaliptica este o iesire pentru ei. Neam esentialmente profetic, în profetie se va putea salva. Îsi va proiecta încontinuu, la cine stie ce capat de soarta, paradisul terestru, pe care-l va ajunge pe ruinele lui proprii.

N-a existat pîna acum popor mai avid de pamînt si de viata ca el. Si cu toate acestea, taria lui monstruoasa consista în a fi trait

religios atasarea de pamînt. **Atît l-a preocupat soarta lui, încît a facut din ea o religie**. Mesianismul iudaic se acopera perfect cu religia iudaica. Nici un popor n-a tras mai multe foloase dupa Dumnezeu ca el. Poate de aceea soarta lui este atît de infernala, ca nu poate fi explicata decît printr-o razbunare a cerului…

Diferenta dintre rusi si evrei consista în faptul ca, pe cînd evreii îsi traiesc religios destinul, rusii îsi traiesc religia anistorie ca destin. Amîndoua aceste popoare au reusit a complica istoria prin anistoria lor esentiala. Ideea mesianica iudaica este mult mai putin generoasa decît cea rusa. Caci, pe cînd rusii se zbat în viziunea unei salvari universale, chiar daca ea are o semnificatie pur teoretica, practic urmarindu-si numai axa destinului lor — evreii nu-si urmaresc, pe toate planurile, decît mîntuirea lor ca popor, ca rasa, ca neam sau mai stie Dumnezeu ce.

Atasarea de lume explica de ce în tot ce au gîndit — dar mai cu seama în tot ce au suferit, în întreg blestemul înfricosator al existentei lor — n-au conceput si n-au simtit persistent si adînc tentatia renuntarii. Asa au fost de legati de propria lor soarta, atît s-au afundat în misiunea lor, ca n-au tras niciodata concluzia inevitabila din suferinta. De aceea, iudaismul nu da o vibratie elevata sufletului; aduce prea mult lumea în cer si cerul în lume. Întelegerea vietii ca desertaciune (Iov, Solomon, Ieremia) este un lirism pur, foarte profund în sufletele care au cîntat-o, dar dispare în constiinta colectiva a evreilor. Sentimentul lor predominant — care explica echivocul sau complexul psihologiei iudaice — a fost totdeauna o teama ciudata, care în loc sa-i disloce din lume, i-a integrat si mai iremediabil. Este incontestabil ca dintre sentimentele pe care le încearca omul — teama, ca realitate sufleteasca durabila, modifica mai mult psihologia în sensul insesizabilului, al surprizelor si nuantelor, al unei întregi game de ireductibilitati sufletesti. Numai ea schimba

pe om si el este altul numai în ea. În teama se exprima nesiguranta în lume si atasarea de lume. Paradoxul sufletesc este totusi inteligibil; caci nu ne temem decît de ceea ce pretuim, de ceea ce nu putem avea integral fiindca alcatuieste alta substanta decît a noastra. Teama ne face orbi fata de axa proprie; de aceea, în ea se cauta omul pe sine fara a se gasi. Poate aci consista ratiunea psihologica a faptului ca evreii sînt **pierduti**...

Respiratia istorica a unui popor este cu atît mai ampla, cu cît misiunea lui e mai mare. De aceea, în toate culturile mari, dimensiunile viziunii mesianice se contureaza în proportii grandioase. Dimpotriva, popoarele timide cu ele si cu lumea concep meniri imediate, aproape meschine în accesibilul lor. Fata de Rusia, al carei mesianism a fost totdeauna o soteriologie universala, profetismul national al culturilor mici nu depaseste semnificatia unui moment istoric. Ce posibilitati de mesianism exista în România, cînd nu ne-am proiectat niciodata un destin monumental? Nu este înfricosator cazul lui Eminescu, care în loc sa se ataseze de un viitor al României a proiectat marimile neamului în obscuritatea sinistra a trecutului nostru? România n- a avut gînditori mesianici; caci toti vizionarii ei n-au depasit o profetie locala si marginirea unei clipe istorice. Profetismul national românesc, care n-a întrecut limitele si problemele etnicului, a fost un profetism pe **evenimente**, iar nu pe dimensiuni intemporale. Eminescu a fost un profet national **à rebours**. Balcescu însusi, care a cunoscut atmosfera mesianismului polonez — atît de promitator altadata si atît de compromis practic —, n-a fost mai mult de un profet al trecutului. Fata de acest exces romantic, un Iorga, un Pârvan sînt numai traditionalisti; ceea ce înseamna un echilibru între trecut si viitor. Un profetism national, în deosebire de traditionalism, pune centrul de greutate pe viitor, considerat ca o comoara de împliniri nationale. Traditionalismul este o formula comoda,

neangajanta. El exprima o solidaritate cu neamul, dar nu o vointa de a-i da un mare sens în lume. Orice traditionalism accepta limitele imanente ale natiunii. Atunci nu mai este nimic de facut, natiunea mergînd spre viitorul ei ca boul la apa.

Un popor n-are destin în lume decît din clipa în care a trecut treapta istorica. Pîna atunci, este subistorie. Este însa riscant — daca nu imposibil — a preciza data si chiar epoca în care el trece o asemenea treapta. **Cînd valorile pentru care lupta un neam se cristalizeaza într-o adevarata lume istorica**, atunci acel neam s-a integrat în devenirea culturilor. A preciza momentul acelei „cristalizari" este inutil, deoarece afirmarea în lume nu se face deodata pe toate planurile, ci, de cele mai multe ori, prin succesiunea lor. Asa, cazul Italiei, care, prin Renastere, a intrat în istorie prin **planul spiritual**.

Ceea ce este important în teoria culturilor consista în a cunoaste daca afirmarea uneia este numai un episod nerelevator sau daca, dimpotriva, este o destinatie esentiala. În fata Spaniei si Olandei — devenite mari puteri doar pentru un secol si apoi pierdute într-un fel de împaienjenire a sortii — trebuie sa faci loc, între destinul monumental al culturilor mari si cel minor, al celor mici, unei categorii intermediare. Cauzele ratarii acestor **culturi intermediare** sînt multiple; cea esentiala este, desigur, inaderenta planurilor, incapacitatea culturii de a se realiza în cursul devenirii ei pe toate tarîmurile, într-o corespondenta structurala. Spania a fost incontestabil reusita spiritual (daca n-ar fi produs decît mistica Sfîntului Ioan al Crucii si a Sfintei Tereza), dar politiceste s-a mentinut sub nivel. Nu s-a putut afirma îndelung ca mare putere si nici n-a fost capabila sa creeze forme statale consistente. Spania înseamna în lume triumful **spiritului subiectiv**. (Niciodata n-a fost, propriu-zis, o natiune.) Nu mai putin caracteristic pentru destinul

culturilor intermediare nereusite, a acelor culturi care se realizeaza cam în punctul în care un popor **devine natiune**, fara totusi sa fie, este cultura precolumbiana Maya. Doua, trei secole înainte de venirea conchistadorilor ca sa devasteze restul culturilor mexicane sau civilizatia peruana, Maya se stinge fara cauze din afara. Aceasta cultura, care a cunoscut matematicile, calendarul, o arhitectura ce poate rivaliza ca monumentalitate cu Egiptul, un hieratism care aminteste arta indica, se prabuseste si dispare ca o malformatiune istorica. Nu exista alta explicatie a acestei decadente rapide în afara de o insuficienta politica, de un defect în capacitatea de organizare a destinului exterior, care, desi compensata printr-o hipertrofie spirituala, n-a putut atinge echilibrul unei misiuni durabile de cultura.

Ceea ce este important în istorie este ascensiunea si prabusirea marilor culturi si conflictul ireparabil dintre ele. În fata tragediei lor, desfasurata pe fondul tuturor umbrelor si luminilor vietii, se consuma, într-un clarobscur minor, tragedia culturilor mici, lupta lor dureroasa de a-si învinge anonimatul, pentru a se desfata în mîngîierile devenirii. Fiind subistorice, adica sub treapta si nivelul marilor culturi, ele nu-si pot ridica nivelul decît înfrîngîndu-si legea. **Discontinuitatea fata de propria lor soarta** este conditia afirmarii lor. Singura obsesie trebuie sa fie: **saltul istoric**. Caci salvarea lor e ca istoria nu este **natura**. Toate culturile sînt predeterminate, în sensul ca au un destin germinal; soarta le e scrisa în sîmbure. Dar în sîmbure le e scrisa unora posibilitatea **saltului**. Culturile mici, atinse de gratia terestra de care vorbeam, au întiparit în menirea lor accesul la salt. La un moment dat al somnolentei lor evolutii, se întîmpla o **ruptura fecunda**, care le ridica la nivelul — daca nu în creatii, în **tensiune** — marilor culturi. Nu se poate face un

salt cînd îl vrei. Vointa însa poate da amploare unei transfigurari istorice. Oamenii nu pot voi decît ceea ce **sînt** deja în germene.

Conceptia organicista a evolutiei firesti ne condamna la inertia, încetineala si somnolenta care au constituit în soarta noastra un mileniu de anonimat. Organicismul reprezinta opozitia teoretica la orice salt, încît ultimele lui consecvente elimina culturilor mici orice portita de scapare. Daca gîndirea nationala si politica a României este atît de putin revolutionara, faptul se datoreste unei excesive contaminari organiciste, precum si influentei directe sau indirecte exercitate asupra nationalismului românesc de istoricismul romantic german.

Viziunea pur organica a soartei noastre în lume ar avea o fecunditate, atunci cînd ritmul de viata al culturilor moderne s- ar caracteriza printr-un calm si un echilibru relativ, caci atunci posibilitatea unei sincronizari ar fi mai putin exclusa. Febra este un element în plus, care avantajeaza un popor, dar îl si epuizeaza mai repede. Ritmul accelerat explica istovirea rapida a culturilor moderne si, într-o oarecare masura, si a Greciei si Romei. Precipitarea evenimentelor presupune activitatea violenta a unui suflet, pasiunea care-si soarbe substanta din frenezia proprie. Cînd privim fenomenele succedate în India, în decursul unei istorii milenare, observam un interval surprinzator între ele, o distanta de timp de-a dreptul uluitoare. Un secol de abia respira într-un eveniment, iar acesta are o semnificatie de cele mai multe ori religioasa, adica neutra temporalului.

Respiratia calma a culturilor orientale le-a crutat si le-a înmagazinat substanta, încît nici astazi nu si-au pierdut aderenta la devenire. Dimpotriva, respiratia celor moderne este precipitata pîna la sufocare. Viabilitatea lor e atît de redusa, ca si-au pierdut substanta în cîteva secole.

Daca acest ritm n-ar avea aceasta accelerare — noi ne-am putea permite sa ne consumam **normal** evolutia: încetineala si pulsatia intermitenta ne-ar aduce cu vremea la o înaltime dorita. Asa însa, numai sarind treptele istorice putem intra în ritmul colectiv.

Daca micile culturi si-ar consuma evolutia natural — adica trecînd miniatural prin toate fazele strabatute de cele mari — niciodata n-ar reusi sa ajunga remarcate de vreo istorie a lumii. La ce le-ar folosi atunci vitalitatea si prospetimea, cînd de teama decadentei — n-ar evada din sfera biologiei? Si fara glorie, istoria nu este decît biologie.

Ele trebuie sa strabata stadii, dar nu într-o tranzitie evolutiva si lenta, ci în febra salturilor. Nu se poate preciza care ar fi acele stadii, înainte de a cunoaste nivelul istoric al culturii respective. Trecerea discontinua prin ele dovedeste ca nu exista alta salvare pentru culturile mici, decît iesirea din ele însele, din blestemul existentei lor. Dar, în definitiv, pentru cine este dureroasa problema acestor culturi? Pentru un istoric? În nici un caz. Caci întrucît ar putea sa-l doara faptul ca anumite tari sînt condamnate, închise lumii, cînd obiectivitatea lui îi pune la dispozitie exemplul reconfortant al marilor fenomene? Istoricul mîngîie realitatea cu o simpatie indiferenta. Dar pentru reprezentantii micilor culturi, problema ia un caracter de existenta directa, subiectiva, depasind complet sfera obiectivitatii. Daca n-am avea o aderenta mai adînca la fenomenul României si am putea fi perfect **obiectivi** cu ea, putin ne- ar pasa ca ea va juca un rol în lume sau nu. Atunci ne-ar parea fireasca încadrarea ei în soarta neamurilor minore si nu ne-ar durea deloc anonimatul. Dar pasiunea pentru România nu poate accepta osînda ei pe vecie la destinul mediocru de care s-a împartasit pîna acum. Luciditati criminale o situeaza microcosmic si disparent, pentru ca pasiunea s-o fixeze în centrul inimii si ca atare în ritmul lumii. Nu pentru o suma

de valori si realizarea lor minora este interesanta problema acestor culturi, ci pentru omul care se framînta în ele, care nu le accepta si vrea sa le salveze salvîndu-se. Problema culturilor nu intereseaza numai filozofia istoriei, ci si antropologia. Si daca privind destinul omului istoriceste, culturile mari îi asigura o evidenta, nu este acelasi caz în cele mici, în care destinul omului adauga conditiei pur umane un plus dramatic, rezultat din anomaliile si insuficientele lor. Nu este deloc comod sa te fi nascut într-o tara de a doua mîna. Luciditatea devine tragedie. Si daca nu te sugruma o furie mesianica, sufletul se îneaca într-o mare de nemîngîiere.

Exista în om o sete demiurgica, pe care si-o satisface fie într- un exces sufletesc si o viziune interioara, fie în integrarea activa în devenirea istorica. Ritmul accelerat si respiratia ampla a marilor culturi satisfac o sete demiurgica. Într-adevar, ele constituie totalitati cu caracter cosmic, în asa masura dimensiunea lor depaseste umanul. Culturile mari sînt lumi; existenta lor justifica monadologia. Atît numai, ca aceste monade nu traiesc în armonie, încît trebuie sa aiba cîte-o fereastra, prin care se zaresc pentru a se urî. Demiurgia culturilor da omului vietuitor în ele o satisfactie automata a poftei lui de absolut. Acel ce sufera de superstitia istoriei si are sansa sa traiasca într-o mare cultura se poate considera ca împlinit. Superstitia istoriei înseamna cultul gloriei în timp, pasiunea aureolei în devenire. O natiune care nu sufera de obsesia gloriei este lipsita de un resort secret, dar efectiv, de viata. Ascensiunea culturilor da impresia de creatie din nimic, de directionare dupa un plan pur interior. Germenele demiurgic nu este în toate egal de fecund. De aceea, nu toate sînt fatalitati în aceeasi masura. La unele, demiurgia ia un caracter pur exterior si atunci ea se numeste **gigantism**. Este cazul Angliei. Te întrebi: cum se face ca aceasta tara, dispunînd atîta vreme de lume, nu este totusi o mare fatalitate? Neaparat, Anglia a dat

lumii genii unice, inexplicabile, si a produs, în tara celui mai ordinar empirism, literatura cea mai delicata, desi este inexistenta în muzica si nula în metafizica; totusi ea n-a luptat pentru o idee care s-o depaseasca. Mai mult: Anglia n-a **suferit** pentru nici o credinta. Totul s-a facut de la sine, prin automatismul intereselor. Pe cînd Franta s-a definit în lume si a luat constiinta de sine într-o Revolutie care a costat-o atîta sînge si în atîtea razboaie **inutile**, Anglia si-a croit un destin **prin** împrejurari, si-a serpuit soarta printre contingente si nu s-a afirmat direct, irevocabil, mesianic. Ea a cucerit universul fara a voi sa-l asimileze launtric. Imperiul britanic a adus nou doar sistemul de coercitiune si exploatare, dar n-a imprimat nici un ethos, nici o idee activa, nici o pasiune inutila si universala între oameni. Utilitarismul, pur de orice idee universala, este negatia mesianismului. Acesta este tragic, profetic; o dezlantuire a fondului esential al unei tari. Demiurgia culturilor se nimbeaza mesianic; dar gigantismul exterior al englezilor este lipsit de nimb. Destinul englez fixeaza axa lumii în bunuri, nu în pasiunea de dominare printr-un complex de forme spirituale. Ideea unei stapîniri pur exterioare a lumii, fara ideea de reforma a acesteia, nu rasare nici din universalism si nici din profetism national. În cadrul marilor culturi, fenomenele de gigantism ocupa un loc periferic. Dominatia extensiva, exclusivismul material elimina **intensitatea** din evenimentul istoric si ca atare îl dilueaza. Anglia este un exemplu de cum nu trebuie sa fie o mare cultura. Interesele care nu servesc un sens universal sînt pete în istorie.

O tara care s-a ridicat exploatînd conflictele dintre state si intervenind în momentul oboselii adversarilor nu merita mai mult de o stima obiectiva. N-au fost conchistadori acesti creatori ai monstrului modern, care se numeste imperiul britanic. Însasi gîndirea filozofica si politico-economica, destul de interesanta în oroarea ei, este

contaminata de cel mai plat empirism, încît pentru a nu te scîrbi de **imediatul** Angliei trebuie sa te retragi, prin compensatie, în atmosfera delicata, aeriana si nuantata a picturii unui Gainsborough sau Reynolds. În perioada moderna a istoriei, Anglia s-a mentinut în centrul tuturor evenimentelor; dar întru cît le-a determinat sensul lor ideal? Este ceva steril în substanta Angliei, aceasta tara care nu este o glorie, ci un capitol important de evenimente si oameni, legati prin toate aparentele, iar nu printr-o destinatie esentiala. Lipseste Angliei geniul colectiv, mistica dinamica a totalitatii unui neam. Exclusivismul ei insular n-are nimic din ardoarea unui spirit colectiv fanatic. Nominalismul logic a dus, practic, la individualismul exagerat, care iarasi n-are coloritul mistic pe care l-a avut pe vremuri în Germania. Prin aspectele ei, Anglia a putut fi mare; ei îi lipseste totusi sensul ideal al grandorii. Shakespeare echivaleaza o lume; el nu poate face totusi din Anglia — ca tara, ca destin national — o lume, cu toata încadrarea ei în marile culturi. Parlamentarismul este un cadou englez, care a zapacit lumea de nenumarate decenii. Daca în Anglia istoria universala se poate face prin discutii si pareri, în tarile cu mai putin sînge rece el n-a constituit decît o stagnare. Singurul merit al parlamentarismului este de a fi dat iluzia unor reprezentanti presupusi ai natiunii de a putea directiona constient si artificial soarta acesteia. În fond, el n-a creat decît o suma de megalomani si nici un erou. El este chiar negatia eroismului. Conceptibil în epocile echilibrate ale unei tari, spiritul parlamentar e dizolvant în epocile de lansare si de afirmare. Tensiunea în istorie a fost totdeauna fructul spiritului, si nu al faptei. Politicul nu cunoaste decît forta care se serveste pe sine — si cînd e prea mare, se mai pune si în slujba valorilor. Excesul puterii serveste spiritului pentru a nu se dizolva în propria încordare. Epocile clasice ale umanitatii au pastrat un echilibru între politic — forta, de o

parte, si libertate — spirit, de alta parte. Cum devenirea are o ritmica specifica si un întreg sistem de alternante, a caror stabilire nu elimina niciodata un coeficient de probabilitate, rezultat din substructura irationala a istoriei, celelalte perioade, unilaterale pîna la dramatism, nu pot mentine un echilibru între valori antinomice. Acestea sau se razboiesc atunci într-un conflict continuu, sau penduleaza si se substituie.

Punctul culminant al unei mari culturi îl vad în extazul fortei sale. Dupa aceasta poate începe decadenta; ea nu ofera mai putin consolarea retrospectiva, exaltarea în regretul puterii.

Ceea ce înseamna grecii, romanii sau francezii în istorie se datoreaza neaparat unei lumi specifice de valori pe care au realizat-o. Noi stim astazi destul de bine în numele carei idei istorice a luptat fiecare, cît a realizat din ea si cît de marginita a fost, de a putut permite atîtea alte misiuni paralele sau complementare. Este totusi atît de putin revelator a cunoaste configuratia ideala a unei misiuni, atunci cînd vrei sa stii care este determinantul secret, dar activ, ce avînta o cultura înspre marginile ei, catre epuizarea sensului ei în lume. As sacrifica o jumatate din viata, de as putea trai cu aceeasi intensitate ceea ce a simtit ultimul grec, ultimul roman si ultimul francez macar o clipa pe piscurile istoriei lor. Trebuie sa fi fost un orgoliu magnific, un orgoliu care inspira paloare zeilor. Un oarecare francez, care în Revolutie si-a revarsat bestialitatea într-o furie umanitara, reprezinta, istoriceste si politiceste, mai mult decît colectivitatea amorfa a unei culturi mici. Sau încerc sa înteleg psihologia soldatului german în razboiul mondial, sa desprind monumentalul orgoliului în ultimul soldat, constient ca lupta împotriva unei lumi întregi, pentru a-mi da seama ca o cultura universala da contururi universale constiintei individuale.

Senzatia interioara a fortei poate fi intensificata si la indivizi apartinatori culturilor mici, culturilor ratate în sîmburele lor; decît, ea presupune un exercitiu individual durabil, si astfel, nu depaseste semnificatia unui fapt psihologic. În marile culturi, senzatia fortei o cîstigi automat. Intensificarea ei presupune doar o crestere constienta a destinului acelei culturi.

În marile culturi, individul se salveaza. Mai mult; el este salvat totdeauna. Numai culturile mici te pierd. Si cum sa nu te piarda, cînd ritmul lor de viata este lipsit de o convergenta ofensiva si de un elan agresiv? Deficientele lor rezulta nu numai din absenta unei forte initiale, ci si din lipsa unui cult excesiv si întretinut pentru forta.

Lipsurile initiale ale României (caz tipic de cultura cu soarta minora) n-au fost corectate si compensate niciodata printr-o iubire constienta a puterii. Dovada? **Ce viziune în trecutul nostru ne-a exagerat rolul în lume**? S-a spus de atîtea ori: am aparat latinitatea (si se citeaza: o oaza de latinitate în Balcani); un dig împotriva slavismului, aparatori ai crestinatatii; pastratori ai traditiilor romane etc.

Ati înteles: am aparat si am pastrat. Se cheama aceasta destin? Natiunile mari au spintecat istoria, în pornirea lor de a se afirma. Dupa flacarile lor ramîne o dîra de foc în lume, caci o cultura mare seamana unei ofensive cosmice. Dar ce ramîne dupa defensiva unei culturi mici? Praf — dar nu de pusca, pulbere purtata de un vînt de toamna. Caut în zadar primavara culturilor mici…

Exista totusi un moment în care ele se pot salva de la neant prin cultul fortei. Cînd, facîndu-si procesul si într-o luciditate unica, iau act de propriile carente, recunosc trecutul ca linia lor moarta si îsi fac din profetie sursa de existenta. Diferenta între o cultura mare si una mica nu se bazeaza nici pe numarul locuitorilor si nici pe frecventa evenimentelor extraordinare, ci pe destinul spiritual si

politic prin care ele se individualizeaza specific în lume. O tara, care o mie de ani a fost un organism national în devenire, dar care în acest rastimp nu si-a putut defini destinul ei spiritual si politic, sufera de o deficienta organica, chiar daca acel mileniu i-a servit numai unei constituiri biologice. Din punctul de vedere al istoriei, biologia este o substructura, care, în sine, nu dovedeste nimic. Atunci, care este sensul fortei ca finalitate a culturilor mari, din moment ce ea se înradacineaza în biologie?

Prin forta în istorie nu trebuie înteles numaidecît imperialismul vital, sau acestuia trebuie sa i se dea o acceptie mult mai ampla. Sursele biologice ale puterii exprima pozitiv un fenomen de semnificatie negativa: **nu se realizeaza istoric un organism deficient**.

Forta creste cu nivelul istoric al unei natiuni. Cu cît o natiune este mai neîmplinita, cu atît ea este mai deficienta, chiar daca biologiceste este proaspata. Energia se degradeaza cu cît nivelul istoriei scade si natiunea se precipita spre declin. Roma imperiala sau Atena secolului al cincilea, Franta Revolutiei, Germania, Italia si Rusia în dictaturi si-au atins culmile nivelului istoric, s-au actualizat total la un moment dat al devenirii lor. Forta corelativa nivelului istoric este o certitudine, de natura biologica, dar si spirituala. Daca ar fi un simplu imperialism vital, atunci ea n-ar depasi elementarul si anistoricul. La limitele nivelului istoric, forta se oglindeste în sine, încît natiunea respectiva în autoconstiinta sa îndeplineste autoconstiinta puterii. Mesianismul culturilor mari exprima un fenomen de forta decantata. Spiritualizarea acesteia deosebeste ideea imperialista istorica de imperialismul teluric al barbarilor. Nici o navalire barbara n-a fost prin sine generatoare de forme statale. Numai **agresiunea cu stil** a luat contur istoric.

Marile natiuni traiesc si se distrug doar pentru a-si gusta propria lor putere. Daca este asa, atunci forta nu trebuie considerata ca un

pretext sau ca un mijloc. Natiunile îsi consuma posibilitatile lor launtrice si se epuizeaza în devenire, pentru a realiza autoconstiinta, iar autoconstiinta se justifica prin forta.

Vladimir Soloviov spunea, într-un pasaj celebru: „Natiunile nu sînt ceea ce gîndesc ele, ci ceea ce cugeta Dumnezeu despre ele în vesnicie."

Îmi închipui ce putin selecteaza din istoria umana perspectiva teologica. În fata lui Dumnezeu natiunile nu pot fi salvate, decît în masura în care **Îl realizeaza**. Cum Dumnezeu n-are o întelegere speciala pentru fenomenul fortei, ramînem, prin ceea ce e mai esential în noi, de capul nostru.

Destinul navalnic al marilor culturi depaseste toate valorile eticului. Daca istoria ar fi ramas în interiorul binelui si al raului, ea s-ar fi desfasurat pe o directie de mediocritate, si în locul tragicului care o defineste am fi asistat la un spectacol cu conflicte familiare.

Pîna acum nimeni n-a vorbit de natiuni morale si imorale; exista numai natiuni puternice si natiuni slabe, agresive si tolerante. Apogeul unei natiuni presupune infinite crime; amanuntele loviturii în istorie ofera o imagine de apocalips. Daca as fi tentat de rationalism si de etica, ar trebui sa vad în fiecare fapt o cadere. Istoria nu-si are o scuza în fata vesniciei, fiindca ea scuza prea mult timpul.

Specatacolul ascensiunii si al prabusirii culturilor mari nu te face decît cinic. Si cinismul se amplifica de regretul ca România, asezata la periferia istoriei, nu poate lua parte directa la acest spectacol, ci constituie doar un ecou al ascensiunilor si prabusirilor altora.

Daca viziunea teologica a lui Soloviov are o obiectivitate spirituala, atunci culturile mari greu vor fi salvate în eternitate; dar noi, oare fi-vom macar salvati în timp?

CAP. II

Adamismul românesc

Doamne! ce vom fi facut o mie de ani?! Toata viata noastra de un secol încoace nu este decît procesul prin care am ajuns sa ne dam seama ca n-am facut nimic… Comparatia cu ce s-a îndeplinit în alte parti ne-a revelat neantul trecutului propriu si inexistenta culturii noastre. Daca Ortega y Gasset gaseste ca Spania, din începuturile ei, traieste o continua decadenta, atunci ce mai putem spune despre România, care s-a nascut la viata istorica pe cînd ceilalti începeau sa se stinga? O mie de ani s-a facut istoria peste noi: o mie de ani de subistorie. Cînd s-a nascut în noi **constiinta**, n-am înregistrat prin ea un proces inconstient de creatie, ci sterilitatea spirituala multiseculara. Pe cînd culturile mari pun omul în fata creatiei din nimic, culturile mici — în fata **nimicului** culturii. Din punct de vedere istoric, am pierdut o mie de ani, iar din punct de vedere biologic n-am cîstigat nimic. Atîta vreme de vegetare daca n-a consumat efectiv substanta vitala a neamului, n-a întarit-o si n-a dinamizat-o în nici un fel. Trecutul României nu ma flateaza deloc si nici nu sînt prea mîndru de stramosii mei lipsiti de orgoliu ca au putut dormi atîta timp, în asteptarea libertatii. România are un sens întru cît o începem. Trebuie s-o cream launtric, pentru a putea **renaste** în ea. Plasmuirea acestei tari sa ne fie singura obsesie.

Orice om care vrea sau este chemat sa joace un rol profetic în viata României trebuie sa se convinga ca în tara aceasta orice gest, orice actiune, orice atitudine este un început absolut, ca nu exista continuari, reluari, linii si directive. Pentru ceea ce trebuie facut nimeni nu ne precede, nimeni nu ne îndeamna, nimeni nu ne ajuta. Alte popoare si-au trait începuturile naiv, inconstient, nereflectat,

trezindu-se din somnul materiei la viata istorica printr-un insensibil proces, cu o evolutie naturala, cu o lunecare insesizabila. Noi, dimpotriva, stim si trebuie sa stim ca începem, sîntem obligati a avea luciditatea începuturilor de viata, constiinta vie si reflectata a aurorei.

Trezirea noastra la viata coincide cu o dilatare de perspectiva, pe care celelalte popoare o cunosc în amurgurile lor.

Paradoxul acesta este inerent popoarelor ce se nasc la viata cînd altele mor, ai caror ochi întrezaresc lumina cînd altii se maresc pentru a nu-i coplesi întunericul. De nu vom avea atîta tarie în constiinta pentru a da directive vietii noastre fragile, nu vom face niciodata istorie. De nu vom exploata paradoxul ciudat al „istoriei" noastre, pierduti sîntem.

Fiecare din noi este în situatia lui Adam. Sau poate conditia noastra este si mai nenorocita, fiindca n-avem nimic înapoi, pentru a avea regrete. Totul trebuie început, absolut totul. Noi n-avem de lucrat decît cu viitorul. Adamismul în cultura nu înseamna altceva decît ca fiecare problema de viata spirituala, istorica si politica se pune pentru întîia oara, ca tot ceea ce traim se determina într-o lume de valori noua, într-o ordine si un stil incomparabil. Cultura româneasca este o cultura adamitica, fiindca tot ce se naste în ea n-are precedent. (Si în sens peiorativ.) Fiecare reeditam destinul lui Adam; decît, acesta a fost scos din paradis, iar noi dintr-un mare somn istoric.

Adamismul poate paraliza numai sufletele slabe, fara elan profetic, fara instinct combativ si vointa de afirmare personala. Nu ca el n-ar fi susceptibil de a provoca crize si îndoieli, ci faptul de a ramîne înmarmuriti în fata lui este revoltator.

Trebuie sa suportam cu avînt agresiv tragedia culturii nule, sa ofensam prin proprie forta vidul trecutului si sa încercam a realiza,

dintr-o initiativa neasteptat de mare, tot ceea ce a vegetat în somnul nostru istoric. Orgoliul nostru trebuie sa se satisfaca în faptul ca totul este de facut, ca fiecare putem fi dumnezeul istoriei noastre, ca nu exista o linie pe care-am fi siliti sa mergem, ca linia noastra este destinul tarii. Existenta feicaruia sa constituie un element la temelia României. Aceasta sa ne fie menirea. **Tot ce nu e profetie în România este un atentat împotriva României.**

Tuturora sa le intre în cap ca nue vorba aici de-o profetie pentru altii, ci de existenta noastra profetica. Oare n-a batut ceasul sa ne convingem în mod definitiv despre necesitatea si sensul misiunii noastre? De nu vom pune bazele totului, în Românianu se va mai face nimic. Nationalismul românesc de pîna acum n-a fost pozitiv, ci patriotism… adica sentimentalism, fara orientare dinamica, fara mesianism, fara vointa de realizare.

Oricît am vrea sa ne mîngîiem de conditia existentei noastre prini împrjurarile vitrege ale vremurilor — navalirea barbarilor, ocupatia turceasca, maghiara, dominatia fanariota… nu vom reusi totusi. **Istoria este o explicatie, dar nu o scuza.** Înaintasii nostri nu ne-au iubit destul, de au varsat asa de putin sînge pentru libertate. Sîntem o tara de razmerite. Un popor cu instinctul libertatii trebuie sa prefere sinuciderea sclaviei. Pentru ca un neam sa-si deschida drum în lume, toate mijloacele sînt justificate. Teroare, crima, bestialitate, perfidie sînt meschine si imorale numai în decadenta, cînd se apara prin ele un vid de continuturi; daca ajuta însa ascensiunea, ele sînt virtuti. Tote triumfurile sînt morale.

Salvarea României — sînt virtualitatile si posibilitaile ei ascunse. Ceea ce **am fost** nu este decît un sprijin iluzoriu. Nu trebuie sa fim atît de lasi încît sa ne inventam un trecut. Iubesc istoria României cu o ura grea.

Niciodata nu vom putea încorona România cu un nimb istoric daca fiecare din noi nu va trari cu o pasiune vijelioasa si dureroasa toate umilintele care au umplut tristul nostru trecut. De nu vom încerca subiectiv regresiunea în dezastrul si tragedia lui, pierduti sîntem pentur transfigurarea viitoare a acestui neam, fiindca pierdut va fi el însusi. Nu înteleg cum exista oameni care dorm linistiti dupa ce se gîndesc la existenta subterana a unui popor persecutat, la secolele de întuneric, de groaza si de iobagie. Cînd vad Ardealul, mi se desfasoara o configuratie plastica a unor dureri mute, a unei drame închise si înabusite, a unui timp fara istorie. O mie de ani într-o monotonie subistorica, o mie de ani ca o multiplicare monstruoasa a unui moment, a unui singur moment! Spectacolul invariabil al persecutiei îmi da fiori reci; caci ma înspaimînta o drama cu un singur motiv. Aceeasi lipsa de libertate si în celelalte provincii; numai ca variatiile peisajului dau iluzia unui joc istoric.

Îmi place-n clipele de tristete sa maresc intensitatea acestora lunecînd spre departarile neamului si sa ma chinuiesc scufundat în durerile lui. Iubesc blestemele aruncate de-a lungul vecurilor de acest popor si ma-nfioara resemnarea, gemetelesi toate jelaniile consumate-n umbra.

Nu aveti momente cînd **auziti** trecutul nostru, cînd tot ce a trait acest neam se actualizeaza în voi si se subtilizeaza într-o muzica de monotonie lungimi orientale, în taraganeala melancolica a melodiiilor noastre populare? Nu va arde uneori ca o otrava toata seria umilintelor îndurate si nu trosnesc în voi toate dorintele de razbunare, acumulate în sute de ani?

N-a înteles nimic din problema României acela pentru care ea nu este o obsesie dureroasa. Viziunea lucida si amara a trecutului ei trebuie traita pîna la ultimele consecinte, pentru ca sa ne putem da seama de sensul unei mari meniri. Pierdut este acela pentru care

retrairea destinului nostru nu este o raspîntie în viata sa si un prilej de tragedie. Nu este nationalist acela pe care nu-l chinuie pîna la halucinatie faptul ca noi, românii, n-am facut pîna acum istorie, ci am asteptat sa **ne faca istoria**, sa ne dinamizeze un torent transcendent fiintei noastre; nu este nationalist acel ce nu e framîntat de limitarea fatala care închide România în cercul si fatalitatea culturilor mici, a acelor culturi care n-au curajul sa se învîrta în jurul propriei lor axe: nu e nationalist acel care nu sufera infinit ca România n-are misiunea istorica a unei culturi mari, imperialismul politic, megalomania inerenta si vointa nesfîrsita de putere, caracteristice marilor natiuni, precum nu e nationalist acel ce nu doreste fanatic saltul transfigurator.

România nu poate fi iubita naiv, neproblematic, patruns de exigentele unei iubiri evidente, fiindca nu este atît de **evident** ca România trebuie iubita. Cîti dintre acei care au încercat sa patrunda sensul vacuitatilor si discontinuitatilor noastre, al labilitatii formei noastre de viata si al inorganicitatii stilului nostru istoric — n-au marturisit o viata întreaga dispretul penru forma româneasca de existenta, o neîncredere totala si un scepticism ironic! Este un semn de aspiratie profetica în elanul acelora care, dupa ce au confruntat lucid toate ironiile si paradoxele ciudate ale Româneii, nu i-au refuzat acesteia posibilitatea unui nimb, a unei meniri si a unui destin.

Nu e mar lucru a iubi România din instinct; nu este merit. Dar sa o iubesti dupa ce ai dipserat total de destinul ei, îmi pare totul. Si cine n-a disperat de destinul României niciodata, acela n-a înteles nimic din complexitatea acestei probleme si acela nu va fi angajat nicicînd profetic în destinul acestei tari. Pentru spiritele problematice, care îsi dau seama mai mult de umbrele istoriei

universale decît de luminile ei, care înteleg ca exista neamuri osîndite si ratari fatale decadente precoce si anonimate inevitabile, aderenta la directia interna a unui popor în nastere nu este un act atît de spontan.

Precum sînt oamni care iau cunostinta de ei însisi, care ating un nivel de autoconstiinta tîrziu, în maturitate, tot astfel sînt neamuri care se descopar lor însesi dupa ce biologic au consumat o mare parte din existenta. România este o tara biologic matura, ea nu-si poate permite sa traiasca, pe planurile spiritului, în formele naive ale acestuia. **Spiritual**, românii n-au fost niciodata copii si nu vor putea fi niciodata.

Întîiul nostru pas istoric trebuie sa coincida cu o afirmatie de maturitate a spiritului. România a putut vegeta secole, fiindca nivelul subistoric nu cunoaste exigentele imperialiste ale spiritului. Dar acum nu mai are timp. Ori o transfigurare istorica, ori nimic.

Cea mai mare parte din culturi îsi au copilaria lor, cunosc formele aurorale ale spiritului, ating grandoarea în naivitate. Noua nu ne ramîne alta cale, pentru a atinge un nivel istoric, decît sa explodam cu toata substanta noastra, într-un efort de maturitate spirituala. Cu tot ceea ce individualizeaza esenta fiintei noastre, cu rezervele neconsumate ale unui neam, sa ne ridicam la un rang istoric, din perspectiva caruia sa desprindem în orizonturile noastre contururile unei mari natiuni sau, daca nu, vointa de afirmare a unei natiuni. Tot ce n-am trait pîna acum în viata spirituala sa-si gaseasca o expresie si împlinire; si toate rezervele ce trebuiau consumate în decurs de secole sa se canalizeze în vointa de putere. Misiunea noastra sa fie un act de infinita razbunare. Si în pasiunea pentru creatie, sa ne pedepsim somnul nostru istoric.

România are o situatie analoaga Rusiei. Aceasta, în secolul trcut, a intrat **deodata** în istorie. Întîia generatie de intelectuali a marcat

categoric stilul ei cultural. Si cum saltul în istorie, fara continuitatea evidenta a unei traditii culturale, pretindea determinarea directiei si a finalitatii vietii nationale, tot secolul trecut n-a facut altceva decît sa dezbata problema misiunii Rusiei. Gîndul mesianic a fost expresia trezirii din somnul ei istoric. Absenta unei logici a devenirii rusesti a fost motivul care a determinat viziunea irationalista în filozofia istoriei din Rusia secolului trecut. Într-o astfel de viziune, istoria poate sa aiba o finalitate si fara imanenta unui logos. Mesianismul rusesc a împrumutat de la Hegel doar patosul si monumentalul viziunii istorice, fara sa accepte rationalismul dialecticii sale. Este de altfel caracteristica tuturor marilor mesianisme viziunea dinamica si finalista fara perspectiva rationalista.

Anomaliile Rusiei sînt, pe plan incomparabil mai redus, ale noastre. La noi însa, numai dupa razboi si îndeosebi în ultimii ani problema menirii României, **adica a obligatiei supreme si ultime fata de esenta ei**, a devenit arzatoare. Un neam care n-are o misiune nu numai ca nu merita sa traiasca, dar n-are absolut nici un sens. Ceea ce exista în România incontestabil este aspiratia mesianica, dar nu exista o determinare a continutului acestei misiuni în constiinta publica. Miturile sînt numai în germen. Pentru ca un neam sa traiasca sentimentul propriei sale dilatari launtrice, trebuie sa i se aduca în constiinta aceste mituri, sa i se determine explicit sensul misiunii sale. Decît, în aceasta misiune trebuie sa fie o asa de mare proiectie de orgoliu, încît incomensurabilul viziunii sa mentina o atmosfera mistica. Un mesianism fara mistica e gol si inutil.

România numai atunci va avea un sens în lume, cînd ultimul român îsi va da seama de specificul si unicul conditiei românesti. Ce mituri a scos la lumina viata noastra politica de pîna acum? Cînd n-au fost platitudini, au fost abstractii goale. Democratia româneasca n-a creat

nici macar constiinta de cetatean. România are nevoie de o exaltare pîna la fanatism. O România fanatica este o România schimbata la fata. Fanatizarea României este transfigurarea României.

Miturile unei natiuni sînt adevarurile ei vitale. Acestea pot sa nu corespunda **adevarului;** faptul n-are nici o importanta. Suprema sinceritate a unei natiuni fata de sine însasi se manifesta în refuzul autocriticii, în vitalizarea prin propriile ei erori. Si apoi o natiune cauta adevarul? O natiune cauta **puterea.**

Misiunea României trebuie sa ne fie mai scumpa decît toata istoria universala, desi noi stim ca trecutul României este **timp fara istorie.**

Oamenii în care nu arde constiinta unei misiuni ar trebui suprimati. Fara spirit profetic, viata este un joc inutil. Numai în clipa cînd România se va consuma în flacarile interioare ale menirii sale ea va înceta sa fie întristatoare. Caci daca Rusia a fost numita sfînta si trista, atunci România, asa cum a oscilat pîna acum în nesigura ei viata, nu poate fi numita decît întristatoare. Si întristatoarea România va înceta sa fie o realitate numai cînd ceasul ei solemn va bate. Dar ce poate însemna **ceasul solemn** al unei natiuni?

Cînd o natiune ia constiinta de sine însasi pentru a-si modifica directia si cursul existentei sale, cînd la aceasta raspîntie ea întelege sa-si valorifice toate virtualitatile în sensul ancorarii în marele ritm al istoriei, atunci se apropie de momentul esential, daa nu de culmea sa.

Daca România nu tinteste înspre momentul ei solemn, daca tot ce a trait aceasta tara într-un trecut de umilinte si un prezent de compromisuri nu se va razbuna în vointa de afirmare si de definire a unui destin, atunci totul este pierdut. În umbra a trait, în umbra va muri! Dar daca fortele ei subterane, care trebuie sa existe si pe care noi nici nu le banuim, vor scoate la iveala o alta România, cu alte continuturi si cu alt contur? Nu vom fi atunci îndreptatiti sa asteptam

splendoarea unui destin, ce în trecut nici macar în transparenta iluziilor noastre nu ni s-a revelat?

Vitalitatea României va trebui sa-si gaseasca odata o expresie, deoarece ne-am înjosit prea mult în trecutul si prezentul nostru pentru ca, într-o explozie, sa nu ne traim o adevarata metamorfoza. Am fost totdeauna pesimist cînd am vorbit de România; dar cred ca viata este destul de irationala ca sa înfrînga un ireparabil al istoriei si al destinului nostru. În momentul cînd as fi convins ca posibilitatea unei **schimbari la fata a României** este o iluzie, din acel moment o problema a României pentru mine n-ar mai exista. Întreaga noastra mixiune politica si spirituala trebuie sa se reduca la vointa încordata a unei schimbari la fata, la trairea exasperata si dramatica a metamorfozei întregului nostru stil de viata. Daca întelepciunea seculara, care spune ca istoria nu face salturi, ar avea dreptate, atunci ar trebui sa ne sinucidem cu totii pe loc. Dar instinctul, pasiunea si elanul nostru profetic de la toti pot sa învete ceva, numai de la întelepti nu. Existenta noastra nu poate primi un sens decît de la un salt, de la un salt definitiv si esential.

O vointa totala de transformare n-a existat niciodata la noi, nemultumirea cu destinul si conditia noastra n-a depasit forma aproximativa a unei atitudini sceptice. Scepticismul este întîia treapta în scara unui proces de transformare, este întîiul element care ne da constiinta destinului nostru. Prin el putem fi în afara de noi însine, pentru a ne masura fortele si a ne determina o pozitie. Superficialitatea noastra deriva din a nu fi putut depasi aceasta prima forma, din a ne fixa în spectatori comozi ai inertiei noastre, din a ne fi gustat ironic agonia. Românul îsi zeflemiseste propria lui conditie si se risipeste într-o autoironie facila si sterila. M-a revoltat totdeuna absenta dramatismului în trairea destinului nostru, m-a durut aceasta indiferenta spectaculara, acest perspectivism exterior. Daca

toti împreuna am fi suferit intens de dezastrul nostru, daca am fi deznadajduit organic de neînsemnatatea noastra în lume, cine stie daca, prin acele mari conversiuni morale ce se întîmpla numai pe culmi, astazi n-am fi trecut pragul istoriei? Românii n-au devenit pana acum pozitivi si creatori, deoarece în procesul de autodepasire si de autonegatie ei n-au urcat decît o singura treapta. Va trebui o nebuna intensificare a ardorii noastre, pentru ca viata sa devina foc, elanul nostru vibratie infinita si toate ruinele noastre simple amintiri. Ar trebui cu totii sa ne gîndim solemn la aceasta realitate: **România este o tara fara profeti**, adica o tara în care nimeni n-a trait realitati viitoare ca prezente efective, ca actualitati vii si imediate, în care nimeni n-a vibrat de obsesia unei meniri. Si ar trebui ca, în acest gînd solemn, sa juram a fi altfel, sa ardem într-un fanatism orb, sa ne înflacaram într-o alta viziune si în noi gndul unei alte României sa fie singurul nostru gînd. A continua consecventi liniei istoriei noastre este a ne destrama într-o forma atenuata de sinucidere. Nu vorbesc numai de schimbarea unor forme politice, ci de o transformare în temeliile vietii noastre. Va trebui sa renuntam la luciditatile care ne reveleaza atîtea imposibilitati, pentru ca orbi sa cucerim lumina de care ne-au înstrainat acesteluciditati.

Nu stiu daca trebuie sa ne bucuram prea mult ca istoria presupune existenta natiunilor ca unicul ei mijloc de realizare si ca devenirea îsi justifica substanta în conflictul dintre ele. În tot cazul, entuziasmul pentru structura pluralista a istoriei îmi pare fructul unei viziuni nu prea adînci. Dar, în definitiv, ceea ce ne intereseaza si ne doare sînt starile de fapt care ne determina conditia si care din perspectiva istoriei ne prezinta natiunea ca un absolut, chiar daca o viziune transistorica ne descopera nimicul ei.

Vrînd-nevrînd, totul, afara de sfintenie, s-a facut prin natiune. Nu ca aceasta le-ar fi dat nastere prin nu stiu ce forta creatoare, dar exista un indefinibil al apartenentei noastre, care ne integreaza în devenire si determina sensul concret al creatiei.

Este un fapt verificat încontinuu ca detasarea de natiune duce la ratare. În ce om spiritul a putut cîstiga o autonomie atît de sigura, pentru ca dezlipirea de fortele telurice si de atractiile irationale sa-i permita o respiratie proprie? Din moment ce am acceptat cu totii sa ne compromitem în istorie, trebuie sa-i recunoastem acesteia toate ireductibilele, toata imensitatea de fatal si sa-i facem jocul cu o repartizare arbitrara a pasiunii si a dispretului.

Am cautat cu frenezie umanitatea si n-am gasit decît natiuni, si cu cît le-am înteles mai bine, cu atît umanitatea mi s-a parut mai vaporoasa, mai îndepartata si mai îndoielnica. Nici o natiune nu verifica sensul ideal al umanitatii, fiindca fiecare vrea sa i se substituie. **Si o natiune nu este mare daca nu încearca sa se substituie umanitatii**. Ce-ar fi Franta, daca nu si-ar fi trait nationalul ca universal, specificul ca uman, defectele ca excelente, insuficientele ca virtuti? Franta este atît de împlinita în sine si mai cu seama pentru sine, încît istoria ei îi da dreptul sa se dispenseze de istorie. Pentru orice francez, Franta este lumea. Sentimentul acesta caracterizeaza toate natiunile mari; prin el au ajuns la monopolul istoriei.

S-au înregistrat pîna acum zeci si sute de popoare; dar cîte din ele au devenit natiuni? **Un popor devine natiune numai cînd ia un contur original si îsi impune valorile lui particulare ca valabile universal**. A vietui numai ca popor înseamna a înregistra istoria; ca natiune, te înregistreaza istoria. Colectivitatile umane care au ramas numai popoare n-au trecut cu mult peste biologie, peste rezistenta pasiva si peste acele valori **patice**, crescute din neparticipare. Procesul prin

care un neam cîstiga un contur este o violentare continua, un vulcanism biologic, ornamentat si justificat de o întreaga eflorescenta de valori specifice. Ca un popor are traditii, simtire comuna nu dovedeste nimic pentru urma pe care o va lasa în lume. Numai în clipa cînd începe sa devina o fatalitate, adica sa fecundeze si sa distruga, îsi învinge nimicul conditiei exclusive de popor. Ceea ce a fost Franta pe vremuri si astazi Rusia, Germania si Japonia îmi pare a defini elementele acestei fatalitati si vointa de a deveni natiune.

Oricît ar vrea orgoliul si furia mea sa integreze România cît de putin în acest joc de forte, trecutul si prezentul o exclud si va trebui sa ne-o reveleze altcum pentru a nu fi osînditi la o periferie pe care n-o accept, care e dureroasa si sfîsietoare. Avem toate elementele care sînt admisibile ca trepte, dar revoltatoare ca permanente. România n-are nimic original în afara de tarani, arta populara si peisaj (de care nu e responsabila). Dar cu taranii nu putem intra decît prin poarta de din dos a istoriei. Este înfioratoare atmosfera primitiva, telurica, nediferentiata a acestei tari, îmbîcsita de superstitie si scepticism, amestec steril, blestem ereditar. Toata România miroase a pamînt. Unii spun ca e sanatate; ca si cum aceasta ar fi un elogiu! Sa nu fim noi capabili a deveni mai mult decît un biet popor? Aceasta este întrebarea.

Poetul rus Belîi, plin de tristete si torturat de viitorul Rusiei, a exprimat, într-un vers sfîsietor, un sentiment care ma domina de cîte ori ma gîndesc serios la România: „Tu vei disparea în spatiu, o Rusia mea!" Spaima ca vom fi înghititi de forte ce ne întrec, ca ne va lichida timpul si ne va coplesi spatiul, ca ne-am ratat existenta venind prea tîrziu… Crede cineva ca este aceasta o teama nelegitima? Este un antiromân acel ce nu se teme ca nu cumva istoria sa se faca peste noi, precum este un tradator acel care accepta trecutul si prezentul României. Si este un tradator fata de tot ce trebuie sa

devina aceasta tara, fata de istoria ce n-o avem înca, fata de un viitor caruia n-avem curajul sa ne marturisim. Numai revolta organizata poate dinamiza si scutura o tara, pe care nu o vrem anemica prin soarta. Caci trebuie sa se stie ca România nu este o natiune, în sensul conceput de noi. A avea semnele ei exterioare, a îndeplini conditiile unui nationalism oarecare sau a corespunde unei definitii plate nu înseamna absolut nimic. O natiune îsi legitimeaza existenta prin lupta pentru o idee istorica. Mesianismul nu înseamna decît lupta si suferinta pentru realizarea unei astfel de idei. Vointa de a face istorie trebuie sa derive din radacinile biologice ale unui popor, sa circule în sînge irezistibila pentru ca sa poata alimenta o suma de valori, pentru care lupta. Ca sînt atîtea popoare si asa de putine natiuni se explica prin faptul ca, desi multe din ele îsi simt biologic chemarea, ele nu se pot realiza într-o suma de valori si nici nu le pot, la rîndul lor, realiza **pe** acestea. Spaniolii, desi aveau atîtea presupozitii ale unui mesianism, n-au creat totusi o idee spaniola de cultura si nu s-au putut realiza decît temporar. De la Sfînta Tereza si pîna la Unamuno, ei s-au desfasurat si s-au consumat în pasiuni individuale, fara sa fie cuceritori si sa determine un stil în cultura. Conchistadorii n-au fost, din pacate, cuceritori ai spiritului. Spaniolii, acest popor extraordinar, n-au reusit sa se realizeze ca natiune, si desi iubesc Spania — poate tot atît cît Barrès sau Montherlant — sînt obligat sa recunosc ca este una din deceptiile devenirii.

Exista o ratare a tarilor, nu numai a indivizilor. Si ratarea se exprima în satisfacerea cu un rol mediocru, cu o respiratie lipsita de amploare si un ritm lent. Am crezut totdeauna ca mediocritatea strivitoare a României nu poate fi învinsa fara vointa de a face istorie, care, la rîndul ei, n-are un sens, fara un ethos, un stil si o forma noua de viata. **Un mesianism efectiv interiorizeaza axa istoriei**

în substanta unei natiuni. Aceasta înseamna ca, daca o natiune nu se crede necesara, mai mult: indispensabila mersului universal, n-are drept sa traiasca sau e superflua. Trebuie sa recunosc — ca unuia caruia destinul României i-a albit multe nopti — ca noi n-am facut aproape nimic pentru a nu fi superflui. Ne-am multumit cu putin, mîndri de a nu fi nimic. Gloria, care este o adevarata categorie a istoriei si nimbul fortei, pare a nu ne surîde deloc. Dar tot ce traieste în istorie si pentru istorie si nu cunoaste gloria este pierdut.

Ceea ce-mi pare o evidenta este ca nu pot sa accept o România mediocra, domoala, resemnata, întelegatoare. Si nu este destul a crede ca refacerea morala si materiala ar însemna un progres efectiv. O România cinstita si ordonata nu înseamna absolut nimic, daca dincolo de confortul moral si material nu se elaboreaza frenetic o expansiune a atîtor forte ascunse, pe care nu avem dreptul sa nu le banuim. Spre marea mea revolta, nationalismul nostru a conceput România viitoare ca un fel de Elvetie. Ordine, cinste, moralitate si numai atît. Dar daca România nu-si poate gasi nici un sens de dominatie în lume si nici macar în Balcani, daca misiunea ei se satisface în ordinea interna si apararea granitelor, iar ideea ei istorica în cultivarea unui asa-zis specific national, care a tolerat constantele reactionare ale subistoriei noastre — atunci mai bine sa ne dizolvam în agonia prelungita în care ne complacem.

România e geografie, nu e istorie. Întelege cineva acest tragic? O tara are valoare numai cînd devine o problema pentru altii, cînd numele ei înseamna o atitudine. Cu totii stim ce înseamna Franta, Anglia, Italia, Rusia si Germania, dar nu stim nici unul ce înseamna România. Nu stim ce este România, dar stim perfect ce nu este. Si specializîndu-ma în absentele ei, am descoperit infinitul de care are nevoie pentru a fi ceva.

Zi si noapte, românii discuta despre România. Dar trebuie sa recunosc ca am descoperit prea putini pentru care ea sa fie o problema serioasa, un crez si un destin. Întîlnesti prea des o viziune mediocra a României si lipsa de profetism national pare a fi unul din defectele nationalismului nostru.

Vom ramîne mai departe condamnati a reface caile altora, a ne multumi cu un rost biologic, vom ramîne noi numai popor? Pentru istorie, înca nu exista o natiune românească, fiindca o mie de ani n-am tulburat cu nimic linistea lumii, iar astazi nelinistea globului ne sperie, în loc s-o marim. Sa fim un popor „întelept"? Mai bine atunci prabusirea. Viitorul va arata în ce masura ne vom nega constantele noastre inutile.

Poporul, considerat în sine, nu este un fenomen spiritual; prin natiune el participa la spirit, care si ea întrupeaza istoric valori spirituale, fara sa fie, în esenta sa, spirituala. Orice neam se caracterizeaza printr-o atasare de cosmic si înglobeaza în existenta lui o suma de elemente preculturale. Toate avantajele si dezavantajele existentei lui deriva din proximitatea de **originar**. Asigurîndu-si o pulsatie vitala mai mare, se distanteaza de un sens spiritual. Un popor ajunge purtatorul unei idei numai întru cît devine natiune sau este. Ca popor, existam de atîta vreme. Ardeleni; munteni; moldoveni etc., nu se poate spune ca n-am mocnit, în secole de opresiune, pentru o solidaritate românească. Dar chiar viziunea lor — în mod explicabil — n-a depasit elementele definitorii ale unei existente populare. Natiunea este un nivel superior al poporului; numai la rangul ei un neam cîstiga elanul agresiv si acea ofensiva fecunda care este marca unei individualitati bine definite.

Bavarezii, saxonii, prusienii si celelalte fragmente germanice vor fi reprezentat, în existenta lor izolata si cvasiautonoma, mai bine imediatul poporului german, elementele lui primordiale si vigoarea

initiala. Dar numai ca popor, germanii ar fi fost condamnati la un rol periferic. Natiunea scoate la lumina si valorifica disponibilitatile istorice si înclinarile mesianice ale unui popor. Elementarul existentei populare se orienteaza politiceste prin instinct; numai natiunile au ridicat politica la rangul de arta. Un popor care n-are instinct politic rateaza în drumul spre natiune. Si ce înseamna instinct politic? Pornirea nereflectata de afirmare, de afirmare ca atare, nepreocupat de stavila valorilor; forta si triumful ca finalitate, în afara de restrictiile eticii; dorinta de primat si de unicitate; cultul pentru organizatie si formele obiective. Instinctul politic, devenit arta, canalizeaza toate energiile în vederea obtinerii unui cîstig maxim. Natiunile cu mare spirit politic sînt vesnic la pînda. Si marirea lor o constituie o distributie egala de luciditate si de agresiune. Fiecare natiune urmareste ridicarea nivelului ei istoric (forta, misiune, imperialism), pentru ca la momentul oportun sa-si valorifice puterea. Si puterea nu poate fi valorificata decît în detrimentul celorlalte „puteri". Toate frictiunile dintre natiuni devin cu timpul sfîsieri. Atît timp cît vor exista natiuni, vor fi si razboaie, iar de vor disparea ele, conflictele se vor mari pe rase, iar dupa rase pe… astri.

Se vede ca exista în om o cautare a suferintei colective. Razboiul e o respiratie periodica a fiintei umane si, desigur, expresia ultima si bestiala a soartei omenesti, conceputa ca o cadere.

Precum un popor tinde sa devina natiune, asa natiunea tinde sa devina **mare putere**. Si daca tranzitia întîi se face cu mai putine abilitati si cu spontaneitati ale instinctului, accesul la mare putere ia toate formele dramatice ale luptei constiente. Spectacolul oferit de marile puteri este descurajant pentru oricine; nu numai pentru acel ce cauta o finalitate etica istoriei. O mare putere nu se poate valorifica decît prin dominatie. Chiar daca o natiune ar avea destula energie

pentru a fi **prin sine** o mare putere, ea nu este efectiv decît prin dominatie, rezultata din încalcari si cuceriri. Acestea sînt inevitabile, chiar daca o natiune s-ar multumi cu ceea ce are. Forta acumulata o mîna însa la revarsari si eruptii. Fara voia lor, atîtea si atîtea natiuni au procedat la razboaie din pura saturatie de putere. Exista un **potential imperialist**, inegal distribuit între natiuni. Orice ar face, ele nu se pot pune la acelasi nivel, iar inegalitatile, creînd o ierarhie de forte, dezvolta implicit antagonismele si fixeaza razboiul ca un irezolvabil al soartei. Imperialismul nu se poate explica numai prin limitarea spatiala a unui popor si prin suprapopulatie. O tara care **sufera** de imperialism, cucerind toate teritoriile de care are nevoie nu înceteaza totusi a fi imperialista, deoarece orice imperialism autentic se leaga de sensul si de devenirea unei natiuni. Roma antica a putut stapîni tot ce a vrut. Aceasta n-a împiedicat-o sa fie totdeauna imperialista. Si a fost prin directiunea specifica a istoriei sale. Imperialismul de circumstanta este nerevelator si el nici nu descopera o mare natiune. Cuceririle mari au în ele o mare doza de gratuitate, de fatalitate inutila. Cine cucereste numai fiindca îi trebuie imediat nu atinge prin fapte o semnificatie istorica. Tot ceea ce e grandios si durabil în istorie s-a facut sub imperiul unei necesitati, care n-are nimic comun cu nevoia de fiecare zi a omului. Poate ca toata istoria nu este decît o tragedie gratuita…

În lume sînt fericite numai popoarele care apar deodata la lumina si care se afla, daca nu la acelasi nivel, în tot cazul în acelasi **tel**. Inegalitatile aproximative de nivel se atenueaza în urmarirea frenetica a aceleiasi finalitati. Natiunile între ele îsi aranjeaza tragedia. Ea este însa incomparabil mai mare pentru popoarele ce doresc sa se cristalizeze în natiuni, pe cînd altele îsi disputa întîietatea ca mari puteri, procesul de la popor la natiune rezolvîndu-l demult. Ca sa nu fie înghitite de marile puteri, saltul în istorie le este singura

salvare. Alta cale nu exista de a învinge inegalitatile de nivel istoric, sursa tuturor conflictelor. Saltul acesta poate fi extrem de favorabil, daca un popor se avînta în lume pe cînd altele decad. Spiritual, el poate îndura în comun tragicul decadentei; îi ramîne însa subterfugiul politic, prin care, uzînd de deficienta marilor puteri, el si-ar putea accelera ascensiunea. Nu este un mare merit a te afirma în vremurile cînd marile puteri îsi sarbatoresc amurgul. Este chiar o cvasibarbarie sa-ti trîmbitezi o vitalitate nesemnificativa, dupa ce altii si-au cheltuit viata în sensuri. Barbaria veritabila înseamna biologie pura si poarta nereflectat si nedrept stigmatele barbariei. Caci ce este barbaria, daca nu un imperialism ce nu serveste nici o idee? Vitalitatea fara un sens spiritual, cucerirea fara un simt politic, rasturnarea fara o misiune fac din barbarie un fenomen de o fecunditate echivoca. Daca barbaria prepara un gol istoric în care sa apara aurorele si, ca atare, peste ea îi creeaza devenirea un sens, în sine ea nu ascunde nici o adîncime. Afirmarea popoarelor istoriceste tinere trebuie sa afecteze forma exterioara a barbariei, dar explozia debordanta de energie — sa ascunda cultul germinal al unei idei, pasiunea de individualizare printr-un sens spiritual. Altcum, aurora lor nu este demna de decadenta altora.

CAP. III

Golurile psihologice si istorice ale României

I

Daca s-ar putea dovedi ca posibilitatile sufletesti ale românului nu întrec cele aratate în trecut si ca viitorul nu va scoate la lumina fete ascunse ale sufletului românesc, atunci orice încercare de a pune o piatra la temelia României de mîine ar fi zadarnica. O tara nu se naste si nu creste din afara, ci din conditii launtrice. Chiar daca acestea se supun unor tipare formale, determinantele psihologice specifice nu impun mai putin o marca si o individualitate. Rosturile devenirii unei tari îsi au atîtea ratiuni în psihologia poporului respectiv! Si daca psihologiceste nu pot fi explicate formele sociale, cristalizarile obiective ale soartei unui popor, se pot totusi întelege golurile, insuficientele, latura negativa a unui destin.

Exista un **viciu substantial** în structura sufleteasca a românului, un gol initial din care deriva seria de ratari ale trecutului nostru. În începuturile românesti, n-a existat un suflet **format**, deoarece un popor se descopera siesi si lumii într-un proces îndelungat, ci numai dispozitii, virtualitati care, în totalitatea lor, pot arata sensul unei revolutii si al unui destin. În potentialul psihic al poporului român trebuie sa existe o inadecvare, o nonconformitate în surse, care iau un contur de deficienta substantiala. Pe cînd la atîtea popoare a existat o spontaneitate în germene, o iradiere activa în începuturi, o explozie nestavilita, forma româneasca de viata sufera de lipsa unui dinamism primordial.

Exista un **pacat originar** al României a carui natura nu e definibila, dar identificabila în toate golurile trecutului. Necesitatea saltului istoric apare cu atît mai imperioasa, cu cît depasirea si înfrîngerea acestor insuficiente originare este conditia lansarii noastre în lume. Ce este pozitiv si creator în sufletul primordial al României ne va mîna înainte, oricîte obstacole vom întîlni. Tot ce s-a realizat pîna acum se datoreste unei impulsiuni dinamice care, din pacate, a fost aproape disparenta fata de negativitatea înscrisa în premisele noastre si care ne-a mentinut în somnul istoric de o mie de ani.

Deficientele actuale ale poporului român nu sînt produsul „istoriei" sale; ci istoria aceasta este produsul unor deficiente psihologice structurale. Particularitatea conditiilor istorice si gravitatea lor au adîncit numai dispozitiile initiale si au scos la lumina **an**-istoria noastra. Timpurile „vitrege" prin care am trecut au fost astfel, fiindca n-am fost destul de tari si de capabili sa le înfrîngem. Daca în noi ar fi fost o pornire de a ne individualiza si de a ne afirma categoric, am fi învins vitregia vremurilor de mult, asa cum au facut toate popoarele „mari" — ca destin, iar nu ca numar. Un popor conteaza prin numar; dar mult mai mult, prin forta lui agresiva. Problema populatiei devine tragica daca descresterea indica o deficienta biologica. De aceea, un popor tînar cu populatie redusa, dar în crestere, este mai creator si mai temut decît unul mare, în descrestere. Instinctul combativ si militant da o configuratie istorica mai accentuata decît realitatea numerica. Prusia, detasata de restul Germaniei, poate totdeauna constitui o tara, care n-ar fi mai putin temuta, cu toata populatia ei redusa. Prusia singura echivaleaza tot restul Germaniei; astfel se explica de ce prin hitlerism ea a impus stilul ei de viata întregii tari. În orice forma politica, Germania ar fi totdeauna prusianizata.

Singurul altar în fata caruia s-a închinat omenirea este forta. Si noi ne-am închinat în fata acestui altar, dar numai pentru a ne umili si a preamari forta altora.

Românii au fost totdeauna prea calduti. Urînd extremele si solutiile tari, ei n-au prezentat în fata cursului lucrurilor reactiunea caracterizata a unei individualitati, ci au dat ocol evenimentelor, încît toate s-au facut peste ei. Echilibrul nostru n-a fost expresia unei armonii, ci a unei deficiente. El nu acoperea nici macar contradictii launtrice latente, ci linistea amarîta a unui suflet nerealizat. De altcum, echilibrul n-are sens decît în epocile clasice ale marilor culturi, cînd el se naste dintr-o împlinire interna si o rotunjime a stilului. În formele minore de cultura, echilibrul este nerevelator si compromitator. Nu prin echilibru si-au deschis popoarele drum în lume. Istoria se face printr-o cautare vesnica si chinuita, care se aseamana unei drame si niciodata unei dibuiri. Un neam trebuie sa-si riste nu numai energiile sale, ci esenta, fiinta sa. Nerealizîndu-se, pacatuieste împotriva firii lui, întocmai ca neîmplinirea unui om, care este o sinucidere prin etape.

Românii ar fi trebuit sa se gîndeasca la soarele ce aparea si deasupra tarii lor, si sa fi dat prin fapte un raspuns luminii. O istorie tumultoasa este recunostinta unui neam fata de înaltimi. **Lumea** nu este o justificare a lui Dumnezeu, **istoria** este, însa, una a omului.

Va trebui sa vedem care este **specificul national** al României, care a tinut-o o mie de ani în nemiscare, pentru a-l putea lichida împreuna cu mîndria ridicola care ne ataseaza de el.

…De cîte ori privesc taranul român îmi place sa vad înscrise în cutele fetei sale golurile dureroase ale trecutului nostru. Nu cunosc în Europa un alt taran mai amarît, mai pamîntiu, mai coplesit. Îmi închipui ca acest taran n-a avut o sete puternica de viata, de i s-au înscris pe fata toate umilintele, de i s-au adîncit în riduri toate

înfrîngerile. Oricîte rezerve de viata ar dovedi el, impresia nu este totusi a unei prospetimi biologice. O existenta subterana este fiinta lui si mersul lui lent si gîrbovit este un simbol pentru umbrele destinului nostru. Sîntem un neam care-am iesit din vagauni, din munti si din vai. Am privit cerul din umbra si-am stat drepti în întuneric. Ne-am racorit o mie de ani. De aceea, numai febra ne mai poate scapa…

Cînd va ridica taranul român capul în sus? În jos am privit de cînd ne-am nascut.

Critica fizionomica a României îsi are nu numai o ratiune teoretica, ci si una practica. Existînd relativ putine documente valabile asupra fiintei launtrice a tarii, toate elementele exterioare ce ne-o reveleaza trebuie folosite. În fizionomia taranului francez, german sau rus se exprima atîtea caractere ale istoriei tarii respective. Decît, Franta, Germania si Rusia s-au aratat lumii pîna la orbire si apoi nici nu sînt culturi populare cum sîntem noi, asa ca putem cu usurinta sa uitam pe tarani cînd vorbim de ele.

Orice popor ar trebui sa tinda la realizarea unei culturi „istorice", si nu populare. Elementele populare trebuie fie însumate, fie neglijate. A le considera finalitati înseamna a rata mersul ascendent al unei culturi.

Un popor care n-a creat decît o cultura populara n-a trecut treapta istorica. Si cum sa o treaca, daca orice cultura populara identifica **valorile cu etnicul**? O cultura populara este o suma de creatii, care se nasc din radacinile adînci ale sufletului si pastreaza aderenta la ele, pe cînd efortul reflectat al spiritului da nastere în culturile istorice la valori ce-si iau zbor autonom în lume. Culturile populare respira în mituri, în aceste presimtiri de istorie. Ele concep devenirea substantial si astfel se dispenseaza de istorie prin eternitate. Progres nu cunosc, ci numai transformari; iar din punctul de vedere al autenticitatii, aceste transformari sînt falsificari.

Neavînd valoare decît primordialul — suma aceea de elemente telurice si chtonice din aurora unui neam —, culturile populare sînt primitive si reactionare. **Ramînîn ele însele**. Rostul unui salt istoric este sa le elibereze de propriul lor blestem. Va scoate cineva România din ea însasi? Va iesi ea din sine?

Lipseste devenirii României un sens ascendent. Schema formala a soartei noastre este orizontala. Ne-am tîrît în vreme. Popoarele fericite ale Pamîntului sînt iruptii si de aceea soarta lor trezeste implicit reprezentarea verticalei. Goticul este stilul ascendentei, al elanului vertiginos, dar orientat, al devenirii transcendente. O individualitate se determina dupa elementele gotice din suflet. Predominarea lor caracterizeaza pregnanta ei. Elanul unei culturi exprima prezenta interna a patosului gotic. Caci **goticul este verticala spiritului**. Din el deriva tragicul, sublimul si renuntarea, ca pasiune pentru alta lume. Absenta lui te asimileaza linistit si caldut devenirii, aruncîndu-te prada timpului. Destinul, ca o lunecare orizontala, este negatia goticului si a complexelor de viata nascute din el. Neamul românesc n-a trait sub semnul spiritului gotic. De aici: pasivitatea, scepticismul, autodispretul, contemplatia domoala, religiozitatea minora, anistoria, întelepciunea, care constituie aspectul negativ al specificului nostru national, aspect din pacate central. Asa ne-am trait noi o mie de ani si asa va trebui sa nu ne mai traim miile ce vor urma.

Numai furia devenirii este vitalizanta. Cine se abandoneaza ei cu pasiune, pîna la prostie sau pîna la isterie, este imposibil sa fie înghitit de timp. Caci o ardoare exasperata în devenire te scoate — prin forta patimii — în afara de timp. As vrea ca România sa zbîrnîie de freamat si din inima sa-si faca un cuptor. Nu exista alta scapare de subistorie, adica de timpul nostru pierdut.

Resemnarea noastra de veacuri ne-a facut întelepti. Daca individual întelepciunea poate atinge culmi, ea este inertie ca fenomen colectiv. Poporul românesc este cel mai întelept popor din Europa; dar nu din spirit, ci din lipsa de curaj si de afirmare. „Nu este vremea subt om, ci bietul om subt vremi" este o catastrofa pentru neam. Si cînd te gîndesti ca aceasta maxima este un simbol, este cheia destinului nostru! Orice proverb, orice reflexie populara românească exprima aceeasi timiditate în fata vietii, aceeasi nehotarîre si resemnare. Va trebui sa nu mai fie jignit acest neam laudîndu-i-se atît întelepciunea! Adevarurile izvorîte din resemnare nu sînt un titlu de glorie. Nici un act istoric nu s-a nascut din întelepciune, care nu poate fi decît sub - sau transistorie. Întelepciunea este negatia istoriei, fiindca ea este distanta de viata, pe cînd istoria este afirmarea ei. Mai mult: istoria este superstitia vietii, fiindca ea este vibratia activa si intensa a devenirii. Marile culturi sînt culmi ale timpului.

Adevarurile de fiecare zi ale românului sînt paralizante. Ele tind sa rapeasca omului orice responsabilitate. **Fatalismul este un amoralism al devenirii**. Înteleg sa te mîne fatalitatea individuala si interioara, dinamismul demonului launtric, dar este o deviere si o rusine antropologica sa-ti pui capul sub timp. Ne-a condus vremea o mie de ani. Aceasta nu spune putin. Fatalismul neamului nostru este un blestem pe care va trebui sa-l lichidam în fulgere. Pîna în sîmbure sa ne loveasca scînteierile lui.

Plaga seculara a României a fost scepticismul. Este într-adevar surprinzator cum la un popor întîrziat a putut sa apara un fenomen caracteristic declinurilor, saturatiei sau oboselii culturilor. Cînd energia productiva a unei culturi se epuizeaza, neavînd ce mai crea, sterilitatea îi dezvolta un plus de luciditate, care anuleaza naivitatea si prospetimea. Germanii socotesc pe francezi un popor

sceptic. Sînt ei cu adevarat? Fata de cultura germana, pe care o defineste o **monumentalitate virginala**, cultura franceza amesteca într-o mare seriozitate a spiritului gratiile si ironiile inteligentei, încît pentru un ochi nesensibil la nuante, ea se prezinta ca un joc inutil, ca o suma de gratuitati. Exista în Franta un scepticism al inteligentei, rezultat din rafinamentul si excesele acesteia, dar nu exista un scepticism legat de structura spiritului francez. Iar în ce priveste zona afectiva, lumea volitionala si complexele elementare ale sufletului, scepticismul nu le-a afectat niciodata. Un suflet sceptic nu este creator, fiindca orice scepticism structural presupune izvoare secate, sterilitati originare. Scepticismul francez a fost totdeauna o spuma a inteligentei si un lux al inimii; el n-a avut aderente organice la strafundurile sufletului francez. Scepticismul românesc — superficial în întinderea si natura cuprinderii sale — este totusi adînc prin înradacinarea în sufletul popular. Mult mai organic decît cel francez, el ne-a fost si mai fatal. În premisele fiintei noastre si-au întiparit îndoielile cangrena. Nu este adevarat ca împrejurarile defavorabile ale trecutului nostru au adaugat conditiei noastre acest **doliu permanent** — scepticismul. Ele l-au adîncit numai; caci este imposibil ca împrejurarile exterioare sa fi creat ele însele dispozitii atît de esentiale. Destinul nostru mizerabil ne-a actualizat toate îndoielile în germene, toate virtualitatile sceptice, toate posibilitatile de ratare. Soarta noastra a fost favorabila tuturor tendintelor negative ale psihologiei românesti. Nu se gîndeste nimeni la acest fapt: ne-am dezvoltat pe de-a-ndoaselea. Un destin pe dos.

Scepticismul este extrem de interesant ca pauza în cultura, ca recreatie a spiritului dupa epocile constructive. El exprima atunci dorinta unei respiratii iresponsabile a spiritului, a unei complaceri în propria lui inutilitate. Dar este întristator scepticismul teluric si subteran al României. Un scepticism suferind, crispat, lipsit de

dragalasie si de eleganta. Abandonarea pasiva soartei si mortii; necredinta în eficienta individualitatii si a fortei; distanta minora de toate aspectele lumii au creat acel blestem poetic si national care se cheama **Miorita** si care, alaturi de întelepciunea cronicarilor, constituie rana neînchisa a sufletului românesc. Mai vin apoi doinele ca sa dea vibratia lor tînguitoare — si totul s-a sfîrsit.

În momentul în care România va cîstiga **gustul devenirii**, va învinge — prin forta lucrurilor — îndoielile inimii. Caci din îndoielile ei se alcatuieste scepticismul nostru; o inteligenta blazata i-a oferit numai verificari si ilustratii teoretice. Trecutul României ma face sceptic prin scepticismul sau. Nu vad în el o justificare mesianica. Ma gîndesc însa ce singular s-ar putea individualiza România în lume, daca, învingîndu-si materialitatea si greutatea obscura din scepticismul sau într-o realizare superioara de viata, si-ar exploata îndoielile ca elegante si ornamentatii ale spiritului sau, ca o corola crepusculara a inimii! Conversiunea negativului în pozitiv este un fenomen pe care Hegel l-a justificat în logica. N-o vom putea realiza noi cu atît mai mult în istorie? **Saltul istoric** — aceasta mare asteptare a României — **nu este decît fenomenul** acestei conversiuni. Învingerea laturii ei negative înseamna lansarea în lume, intrarea în pozitivul istoriei. Procesul dialectic al României este mîntuirea ei. Daca omul are un destin eroic, resemnarea este un viciu. În fond ne dezumanizam, resemnîndu-ne. Cum de-au putut exista patrioti care sa faca din resemnarea noastra seculara o virtute? Sa fie chiar atîta inconstienta în entuziasm? Pe cînd renuntarea este un act de autonomie a spiritului, fiindca este un **refuz activ** al lumii, resemnarea este o inertie a sufletului, abandonat unui prizonierat cosmic din lipsa de tensiune launtrica. Renuntarea are totdeauna o valoare religioasa; resemnarea, numai una psihologica. Renuntam la ceva; ne resemnam **în fata** a ceva. Orice resemnare este un **jug** domol, o ofensa adusa elanului

prometeic al spiritului. Renuntare pleaca din haosul si demiurgia inimii; resemnarea, din golul ei. Toti istoricii României — implicit sau explicit — sînt de acord ca resemnarea a fost nota intima a sufletului nostru în decursul marii noastre anistorii. Oare atîta vreme de durere sa-i fi convins pe români ca nu mai au nimic de facut, de s-au abandonat cu voia si fara voia lor? Dar resemnarea nu va putea fi înfrînta decît dupa ce toti românii se vor fi convins ca **totul** este de facut.

Multe popoare au facut haz de propria lor conditie; autoironia nu lipseste la nici un popor chinuit si oprimat. Este cu toate acestea rar ca autocunoasterea sa mearga mîna în mîna cu autodispretul, asa cum se întîmpla excesiv de des cu românii. Am fi prea nedrepti cu urgisirea noastra de am vedea în acest fenomen numai deficienta, cînd el constituie o nota originala de o ciudata semnificatie. Nu este popor care sa-si priceapa mai bine insuficientele si care sa simta o mai rara voluptate de a si le marturisi la fiecare ocazie. Este o autodenigrare colectiva, „un scuipat în sîn" general, o amarnica luciditate a soartei noastre, care se nasc la unii automat si fara conflicte, pentru ca la altii — la cei putini — sa devina sfîsieri. „A fi român", sa nu fie oare o evidenta placuta? Este sigur ca poporul românesc are o distanta de el însusi, care indica o particularitate unica la un neam fara constiinta istorica.

Francezul este francez, precum piatra piatra; el **este** francez, fara sa stie. Si chiar daca stie, nu-i foloseste si nu-i ajuta la nimic. Noi **stim** în fiecare clipa ca sîntem români si ne explicam toate gesturile si reactiunile prin conditia noastra particulara. Cînd, în tot ce facem, plesnesc pseudomorfozele istoriei noastre, simtim o rara voluptate sa ne marturisim dezastrului specific: „Numai în România era posibil", „ce sa te astepti de la o tara ca asta" etc.…

Si evreii **stiu** pîna la **isterie** ca sînt evrei, si tot asa si rusii. Dar evreilor nu le face nici o placere aceasta luciditate, la care ar renunta bucuros, daca nu le-ar trezi-o toti, dar absolut toti neevreii. Nici un evreu nu-ti iarta ca **stii** ca e evreu. Individualizat în lume la limita, **hors la loi** rasial, se sfîsie într-un orgoliu dureros. Românii se lichideaza în fata lor însisi, fara nici un orgoliu, si autodispretul de care dam dovada cu totii ne încînta fara satisfactii mari, ramînînd în limitele scepticismului. La rusi, autoconstiinta a fost totdeauna însotita de autotortura. Asociind conditiei rusesti pasiunea pentru durere, ei s-au sfîsiat încontinuu, nestiind sa se accepte sau sa se refuze. Rusii s-au simtit ca o mare fatalitate, nu însa ca o evidenta. De aceea s-au calcat ei în picioare la toate raspîntiile si nu s-au crutat niciodata în cautarea vijelioasa a nefericirii. Acest popor suplineste rîsul prin rînjet, delicatetea prin avalanse launtrice, nuantele prin cascade. Rusii n-au înteles niciodata cultura în sine, ca un sistem de valori autonome, ci cautînd ontologicul, temeiurile originare ale firii, au ajuns sa asimileze cultura unui „simbolism" de forme artificiale, care închid accesul firii. „Rusia" este cea mai mare criza a culturii moderne. Existenta ei ne-a convins ca Apocalipsul nu este numai un capitol în Biblie.

În proportii mai mici, noi românii ne-am simtit totdeauna anormalul soartei. Daca sîngele nostru ar fi fost animat de o pasiune mai violenta, daca o febra puternica ar fi evaporat apa din el, tragedia ne-ar fi dat o rara proeminenta si o zguduire extrem de fecunda. Autodispretul presupune totusi un amar si o nemîngîiere, care configureaza specific România. Cînd te gîndesti la celelalte tari mici, care n-au facut nimic si se complac în inconstienta sau într-un orgoliu vid, nejustificat, atunci nu-ti poti retine admiratia pentru luciditatile României, careia nu-i e rusine sa-si bata joc de ea însasi, sa-si scuture neantul în autodispret sau sa se compromita

într-un scepticism dizolvant. S-ar putea ca odata constiinta laturilor negative ale României, printr-un adevarat miracol istoric, sa o elibereze de multiplele ei complexe de inferioritate. Ea si-a dat seama de neantul sau ca nici o tara din lume. Atîta luciditate este un titlu de glorie, daca alcatuieste un stadiu, si este o rusine ca permanenta sau înfundatura.

Multi români, nesfîrsit de multi români, marturisesc zilnic ca România este ultima tara din lume. Multora le da aceasta afirmatie o satisfactie rece si indiferenta. Dar nu se poate ca pe unii sa nu-i doara si nu se poate ca în viitor sa nu-i doara pe toti. România va fi mîntuita cînd pe toti ne va sfîsia soarta, cînd ne vom sfîsia cu totii pentru ea. Defectul autocriticii noastre este de a nu fi avut nimic dintr-un patos religios, de a nu fi facut din mesianism o soteriologie. **Daca problema misiunii noastre nu va deveni o doctrina de mîntuire, sîntem pierduti**, adica ne vom pierde în noi însine, fiindca lumea nu ne-a avut niciodata. Ceea ce spunea un lautar tigan unui cerc de români: „aveti noroc cu noi, ca de nu ati fi ultimii" defineste o situatie reala, nu o exagerare triviala. Daca România nu va face istorie, va ramîne ultima tara din lume, asa cum e traita de cetateanul imbecil de fiecare zi. Trebuia sa ne fi trait religios drama noastra românească, pentru a ne mîntui de atîtea pacate nationale. Românii sînt prea transparenti lor însisi. Putini oameni vor exista cu mai putin mister sufletesc; o inima deschisa lumii în cea mai perfecta familiaritate. **Intimitatea lirica cu fiinta** defineste sentimentul de viata al românului. Cum se explica totusi ca nu este tara, în care literatura rusa sa se fi bucurat de o circulatie mai generala? Sa ne fi mînat oare golul nostru înspre complexitatea sufletului slav, cu toate atractiile unei compensatii, sau œare capriciul nostru sa fie flatat, în analogiile lui exterioare cu irationalul psihologiei rusesti? Cineva spunea ca românii iubesc romanele lui Dostoievski numai pentru **dezmatul**

din ele. Într-adevar, **capriciul exterior** si complexitatea de suprafata, atît de specifice sufletului românesc, sînt furate numai de teatrul dramei rusesti, numai de aparentele tragediei interioare. Românii au desigur mai putine luminisuri decît francezii, dar ascunzisurile lor sînt departe de a-i apropia de firea turmentata a rusilor. Dezmatul este climatul natural al României. Inima noastra ia contur prin linii frînte. N-avem continuitatea pulsatiei si, neavînd o linie, ce soarta am putea sa opunem altora pentru a genera conflicte? Noi nu sîntem **prin** conflicte, nici macar în ele. Un popor, daca este lipsit de o idee istorica, trebuie sa aiba cel putin un sentiment generator de tragic. Franta n-ar fi fost înaintea tuturor popoarelor în istoria moderna, daca alaturi de lumea de valori careia i s-a sacrificat nu ar fi avut dezvoltat la paroxism sentimentul gloriei. În numele acestei mari gratuitati a miscat ea istoria din loc, mai mult decît în numele ideii sau a necesitatii. Dar, pentru ca un popor sa poata naste din sine superstitia unei glorii universale, trebuie sa dispuna de dimensiuni universale în suflet.

Lipsa de mister a românului îl face indiscret dincolo de orice margini; spune totdeauna tot ce are pe inima. Ce-i mai ramîne atunci în ea? Un popor indiscret poate crede în Dumnezeu? Un individ, în nici un caz. Românul nu scapa nici o ocazie de a-si deserta inima. Nu pleaca de aici un anumit pustiu al nostru? Exista un mare desert în România.

Orice complexitate sufleteasca presupune zdrobiri interne, presiuni ascunse ale sufletului, timiditati durabile si taine îngropate. Ascunzisurile sufletesti se alimenteaza din cadavrele propriului nostru trecut. De ce ne vom scoate noi cadravele în amiaza? Ce cauta strafundurile sufletului în lumina zilei? Nu exista „suflet" decît în noapte. România nu este o tara luminoasa: ea este o tara subterana, dar fara mari întunecimi. Sîntem, poate, prea simpli sau prea limpezi în obscuritatile noastre. Caci nu cred ca România sa fie **timida** cu

înaltimile sau adîncurile ei. Din pacate ea este prea sincera si prea curajoasa cu golurile ei. Si le accepta prea des, se dispretuieste pe sine de prea multe ori.

Este foarte caracteristic ca un român nu se poate face interesant într-o societate de conationali, decît etalîndu-si defectele, insuficientele. Nu exista popor în lume care sa faca o virtute din faptul de a nu munci. În România, tipul omului inteligent si unanim simpatizat este chiulangiul sistematic, pentru care viata este un prilej de capriciu subiectiv, de exercitiu minor al dispretului, de negativitate superficiala. N-am întîlnit om care sa aiba o mai slaba aderenta la valori ca românul. De cînd exista România, nici un intelectual n-a murit pe o idee, vreau sa spun ca nici unul nu s-a **substituit** vreunei idei. Atitudinile spirituale sînt identificabile aiurea prin **nume**; ne descurcam în istoria spiritului cu ajutorul indivizilor. Intelectualul obsedat este un monstru la noi. **Îndoiala de sacrificiu** este o nota diferentiala a românului. Credinta în inutilitatea jertfei este asa de organica, încît ar trebui o febra asemanatoare epocii de martiri a crestinismului pentru a convinge acest popor amarît de sensul spiritual al renuntarii. Ne lipseste **pasiunea distructiva** pentru ideal. Nu poti impune o valoare decît pe darîmaturi: ruinele indica totdeauna prezenta spiritului. Elanul de autodistrugere care sa se nasca din dorinta de a da lumii contur prin proprie lichidare presupune perspectiva altor lumi si gelozia pe ele, ce naste pasiunea de transfigurare a lumii acesteia. Românul este consecvent numai în luciditatea fata de conditia românească. El stie ca nici unul dintre semenii lui nationali nu este entuziasmat de soarta lui de român. Si atunci, începe marturisirea deficientelor proprii, interpretate si scuzate prin viciile substantiale ale României. Nici un român nu se simte personal **vinovat**. Toate ratarile si golurile si le explica prin vidurile României, dezertînd astfel de la

responsabilitatea individuala. Este drept ca schimbarea la fata a tarii nu se poate face prin eforturi divergente si disparate, ci este necesara o modificare structurala pe baza de orientare colectiva. Daca **toata** România nu pleaca la drum ca sa se cucereasca pe sine însasi într-un elan colectiv, indivizii care vor sa se salveze dintr-o românitate deficienta sînt condamnati mai curînd sau mai tîrziu ratarii, neavînd la baza rezistenta substantei nationale. Frecventa încercarilor de mîntuire individuala este totusi simptomatica si ea dovedeste ce intensitati poate sa atinga vointa de lichidare a unui dezastru national, înscris în sînge. Pîna cînd ne vom mai proiecta golurile noastre în vidurile României?

De-am fi dezvoltat o pasiune infinita si de ne-am fi revarsat ardori ascunse, viata noastra n-ar fi fost o serie de începuturi ratate, aveam si noi reazemul gloriei, si marirea ne era o consolare, iar nu aspiratie vaga. N-am interiorizat decît resemnarea si de aceea nu stim ce înseamna acumularile temporale, cu inevitabilele lor declansari explozive. Nimic nu se creeaza în domeniul spiritului fara un anumit grad de **asceza**. Cu cît viata este mai strînsa în zagazuri, cu atît cresc mai mult elanurile spiritului. Instinctele trebuie sa arda sub constiinta. Pasiunile spirituale sînt clocote vitale, care nu mai servesc viata. Exasperarea biologiei între intensitati si deficiente constituie fundamentul spiritului. Carei idei i-am servit cu toate fortele vietii, de cîte ori ne-am îngenuncheat tariile inimii slabiciunilor spiritului? Asceza este o vointa de putere cu resort biologic, dar cu finalitatea în spirit. Un imperialism pe alt plan, dar cu o agresivitate nu mai putin violenta. Încordarile si vibratiile ascezei **razbuna** tot ce n-am trait, tot ce n-am consumat. Românul n-are de razbunat decît somnolenta lui seculara. Individual, n-a refuzat aproape nimic si de aceea este clar cu sine însusi, sincer cu nimicul sau. Dorintele neîmplinite sînt sursa dramatismului interior. **Sîntem**,

numai prin ceea ce am acumulat netraind. Sa ne fie neistoria izvorul nostru de viata? Fi-vom capabili sa cream prin ce n-am facut? Tot ce s-a creat pîna acum în România poarta stigmatul fragmentarului. Afara de Eminescu, totul este aproximativ. Nici unul nu ne-am laudat cu el. Caci nu l-am declarat, cu totii, o exceptie inexplicabila printre noi? Ce a cautat pe aici acel pe care si un Buddha ar putea fi gelos? Fara Eminescu, am fi stiut ca nu putem fi decît esential mediocri, ca nu este iesire din noi însine, si ne-am fi adaptat perfect conditiei noastre minore. Sîntem prea obligati fata de geniul lui si fata de tulburarea ce ne-a varsat-o în suflet.

Adîncimea sufleteasca a unui popor se masoara dupa gradul de religiozitate. Pasiunea religioasa exprima tensiunea unui suflet. Acele neamuri, care n-au cunoscut perioade întregi ale vietii lor dominate cu exclusivism de o religiozitate crescuta pîna la nebunie, sufera de un nivel interior extrem de scazut. Nici un popor mare nu **mosteneste** o religie si o accepta ca atare. Ce e drept, latinii, germanii sau rusii au primit din afara crestinismul. Decît, ei l-au transformat într-o asa masura **în ei**, încît se poate vorbi de **o recreatie**. Catolicismul roman, protestantismul germanic sau ortodoxia ruseasca au atîtea aderente la un fond psihologic individualizat, încît apropierile teoretice evidente nu mai dovedesc nimic pentru sursa lor comuna. Precum un popor trebuie sa dea nastere unui fenomen politic original, asa trebuie sa-si adapteze o religie la forma lui de viata, pîna a o face creatie nationala. O religie este universalista în intentia ei teoretica; ea nu poate fi însa în realizarea ei practica, deoarece nici o forma a spiritului nu este vie, decît locala, concreta, adaptata. Practic vorbind, exista numai crestinisme. Procesul acesta de adaptare este universal. N-avem sa ne gîndim decît la ce a devenit budismul în China

sau Japonia, sau numai la culorile locale ale catolicismului în tarile latine, unde aparent prezinta o omogenitate perfecta.

Împlinirea în religie tine de esenta si destinul unui neam. Daca prin ea nu reuseste sa-si ridice nivelul istoric, înseamna ca el este steril spiritual. La multe popoare, fenomenul religios este anchiloza, retrogradare, încît teoreticienii de stînga au stabilit o adevarata antinomie între **religie** si **revolutie**. Care este temeiul reactionar al religiei? Cît este principiu si cît istorie în rezistenta religiei la spiritul revolutionar? Teoreticienii revolutionari nu sînt împotriva religiei dintr-un refuz teoretic al valorilor religioase, ci din cauza opozitiei acestor valori la orice încercare de transformare totala. **Sentimentul religios este prin esenta nerevolutionar, iar omul profund religios a fost totdeauna un reactionar**. Deplasînd conflictele de **aici** dincolo, el sfîrseste cu timpul a fi strain complet de problema sociala. Dar nu numai atît. Spiritul religios te întoarce cu fata spre trecut. Unui om care crede în Dumnezeu, viitorul nu-i mai poate aduce nimic. Dumnezeu este totdeauna înapoia noastra. Teologia întreaga este reactionara, fiindca ea nu vede culmi decît în imemorial. Pentru ea, timpul este o cadere; pentru spiritul revolutionar, singurul cadru de realizare. Mai mult: pentru spiritul revolutionar, timpul este o divinitate. În timp se poate face totul. Admitînd posibilitatea unei modificari esentiale în temporalitate, spiritul revolutionar cade într-un paradox, care-i constituie tragicul si farmecul sau. În timp nu se întîmpla modificari de structura si de esenta, el fiind o fluiditate de nuante. Timpul actualizeaza si distruge. Dar în el nu se poate naste o lume esentiala noua. Tragicul spiritului revolutionar consista în violentarea timpului si a vietii.

Religia, opunînd vesnicia în fiecare clipa timpului, paralizeaza avîntul rasturnator.

Obsesia vesniciei îl scoate pe om din viata. Poate ca toata religia nu este decît o ratacire divina a omului.

Dintre formele spiritului, cea religioasa este mai aplecata spre automatizare, inertie. Daca formele politice se succed si în mobilitatea lor asigura o respiratie usoara si degajata unui popor, religia îl strabate si îl învaluie pe toata durata existentei lui, fara primeniri adînci, în modificatii pur configurale. De aceea se leaga ea de formele politice si sociale cele mai durabile, pentru ca atunci cînd ele se dizolva, ea sa fie incapabila a se adapta repede la altele, în nastere.

Exista totusi un moment dinamic si hotarîtor, care face din fenomenul religios al unui popor o adevarata forta vitala si care este singurul în masura a-i ridica decisiv nivelul istoric. Cînd un neam, în începuturile sale, îsi manifesta aderenta la o religie, fie printr-o convertire, fie printr-o atasare organica spontana, contacul acela initial dezlantuie o vibratie si un dinamism neobisnuite. Este o electrizare insuficient apreciata, aceea nascuta din contactul devenirii nereflectate a popoarelor europene în formatie, triburi salbatice avînd toate presimtirile de cultura, cu o spiritualitate atît de rafinata cum a fost cea crestina. În zorile fiecarui popor, momentul religios este de o fecunditate unica. Procesul prin care un neam se elaboreaza prin religie, în aurorele sale, este elementul care scuza pacatul reactionar ce defineste cu timpul fiinta religiei. Un popor care n-a cunoscut în începuturile sale tensiunea si fiorul contactului cu religia nu întelege nimic din rosturile trezirii din somnul materiei, din semnificatia întîii discontinuitati, a primului salt. Numai în aurora nationala, religia este un factor hotarîtor. Se întîmpla foarte rar sa fie dinamica si în alte perioade. Protestantismul, de exemplu, care a provocat o crestere a

autoconstiintei Germaniei si ca atare o ridicare — daca nu efectiva si politica, în tot cazul interioara — a nivelului ei istoric.

Putine tari au fost care — ca România — în întreg trecutul lor sa nu fi cunoscut alt mijloc de respiratie spirituala decît religia. Se poate spune absolut orice despre ortodoxie; un lucru este sigur: de n-am fi avut nici macar atît, din punct de vedere spiritual, am fi fost **tabula rasa**. Ortodoxia n-a fost niciodata dinamica; în schimb, n-a încetat niciodata de a fi nationala. Prin ea n-am intrat în lume, dar ea a fost singura care atîta vreme ne-a dat o presimtire a altor lumi. Teza lui Eminescu, dupa care de-am fi fost catolici eram astazi pe o treapta de civilizatie mult mai înalta, poate fi justa, cu o singura rezerva: poate nu mai eram. Defectele de evolutie ale României nu sînt de natura religioasa. Daca nu ne-am miscat atîta timp, nu este de vina ortodoxia: sîntem **noi**. Ea n-a facut decît sa ne închida în noi însine si sa ne vegheze tacerea sau jalea. Destinul ei are toate caracterele destinului României. Astfel se explica de ce a participat ea la aproape toate formele de nationalism si de ce ea nu poate fi decît nationalista. Este însa îndoielnic ca fortele ei, ca sarmanele ei resurse ar putea-o ajuta sa dinamizeze o România crescuta dintr-o viziune moderna. Ea nu este atît de puternica, încît opunînd rezistenta sa devina reactionara; este însa destul de slaba pentru a deveni un anacronism.

Ortodoxia ne-a tinut de cald în decursul secolelor de asteptare subterana. De mult si-a pierdut din caldura, si daca azi e domoala, mîine va fi neutra sau rece. În afara de faptul ca nici o forma a spiritului nu reuseste sa-si mentina valorile atasate — o lunga durata — de un fond sufletesc, si acestea se cristalizeaza autonom, constituind o lume dezradacinata si moarta, exista pentru deficientele ortodoxiei explicatia religiozitatii noastre aproximative. În România sînt multi oameni care cred în Dumnezeu; în trecutul nostru cred ca n-a

fost nimeni sa se îndoiasca. Numai ca religiozitatea românească este minora, nepasionata si, mai cu seama, neagresiva. Cîti n-au facut un merit din toleranta noastra si au transformat o insuficienta în virtute! Adevarata religiozitate este fanatica, profetica si intoleranta; ea înseamna primii crestini, Inchizitia si Sfîntul Sinod al Rusiei tariste. (De aceea, ateism militant exista numai în Spania si Rusia.) Cine se patrunde de revelatie nu mai poate tolera nimic în afara de absolutul ei si de realizarile lui institutionale. Un om religios — adica unul care-si defineste clipele vietii prin religie — este fiinta cea mai incomoda, cea mai **inumana** din cîte se pot închipui. De aceea, un popor religios, adica fanatic, profetic si intolerant, chiar daca este lipsit de capacitate politica, îsi deschide un drum în lume datorita pasiunii lui religioase. În Rusia secolului trecut, biserica s-a dovedit incapabila sa se adapteze nevoilor poporului rusesc; ea n-a înteles nimic din tragicul problemei sociale rusesti si s-a facut — împotriva curentelor revolutionare — un instrument al autocratiei. Ea a avut însa atîta energie încît sa nu cedeze si facîndu-si din inertie o tiranie si-a dovedit atîtea rezerve de forta.

Ortodoxia noastra este circumstantiala, atenuata si neprimejdioasa. Stilul nostru religios este labil si gelatinos. Neavînd nimic iruptiv, el nu mai poate constitui o **interventie** în destinul nostru. În viitor, ortodoxia se va tîrî dupa România. N-am avut un destin religios dramatic. Este chiar **bine** sa fii ortodox. Nae Ionescu spunea odata ca neamul românesc **odihneste** în ortodoxie. Oare nu odihneste mai repede ortodoxia în el?

Crestinismul nostru e pastoral si, într-un anumit sens, neistoric. El se desfasoara, ce e drept, pe un plan colectiv: dar nu stimuleaza si nu determina un sens ascendent al comunitatii. N-are nimic gotic religiozitatea autohtona. În ea predomina cenusiul picturii bizantine; sufletul nostru religios se îmbraca în culori afumate. Daca am fi fost

cu adevarat niste credinciosi activi, trebuia sa fim astazi mult mai departe în mersul nostru. Dar **pulsatiile în andante** definesc toate domeniile vietii noastre. O **sensibilitate în minor** nu putea sa se lege decît cu o gîndire statica si cu o viziune pasiva a vietii. Este însa reconfortant a vedea cum România încearca — printr-un instinct al devenirii ei — sa-si lichideze pacostea traditionala a spiritului contemplativ. Cine-ar mai putea afirma astazi ca sîntem un popor contemplativ? Toti sînt de acord ca am fost. Orientarea înspre **politic** a învins plaga unei visari sterile, lipsite de o adînca interioritate, fara scuza profunzimii si a dinamismului interior. Trecerea de la contemplativ la politic este una din fericitele conversiuni ale acestei tari. De altfel, comparînd trecutul cu idealul de viitor, sîntem siliti a face o întreaga tabla de conversiuni. De o parte, anchilozele seculare, iar de alta parte, caile de eliberare; tot ce ne-a împiedicat sa devenim natiune si tot ce ne va ajuta; elemente care ne-au fixat în cadrul culturilor mici si cele ce ne vor salva din el; destin de tara îngenuncheata si accesul la mare putere etc.…

Paralelismul acesta determina rosturile României si sensul ei în lume. Toate elementele care vor trebui sa-i alcatuiasca viitorul constituie o suma de categorii, constitutive marilor culturi. România va trebui sa si le asimileze, sa le integreze, sa apartina **lor.**

Distanta launtrica de trecutul nostru trebuie interpretata în justa ei valoare. Noi nu spunem ca stradaniile lui Stefan cel Mare sau ale lui Mihai Viteazu sînt lipsite de importanta si de un anumit dramatism. Ele n-au depasit însa caracterul unei reactiuni de existenta si n-au întrecut, întru nimic, limitele defensivei. Neservind o idee, ele nu pot constitui o îndrumare, iar continuitatea noastra fata de ele ar fi un îndreptar steril. **Un trecut este numai atunci istorie, cînd ideea pentru care lupta atinge un nivel transistoric si este servita de o forta echivalenta valorii ei. Dintr-o epoca moare tot, afara de ce e**

transistoric. Renasterea sau Evul Mediu nu ne intereseaza decît pentru ceea ce mai pot spune si astazi; pentru valabilitatea tipologica si sensul lor intemporal. Transistoria include tot ce e actual în istorie. Daca perioada romantica nu ne-ar mai fi în nici un fel o **întîlnire** neindiferenta, ea ar fi un produs pur istoric, lipsit de un germen fecund. Suma de prezente a trecutului alcatuieste viata istoriei. Ramîne din trecut tot ceea ce nu este documentar. Transistoria este **în sine**.

Relativismul a transformat devenirea în absolut si a exagerat concretul pîna la substantializare. Anulînd categorii si eliminînd generalul, a fixat celula istoriei în totalitatea concreta si închisa a perioadei istorice. **Epoca** a devenit monada, iar **generatia**, un grup organic de o convergenta perfecta. În sine, epocile nu sînt universale, dar toate contin un sîmbure de universalitate. Cele cu adevarat mari se leagana în universal. Acest proces nu se întîmpla constient sau voit, ci naiv si nemijlocit. Epocile mari ale istoriei sînt definite de o naivitate creatoare, deoarece spiritul, în elanurile si eflorescentele culturii, nu s-a detasat de viata în dualitatea caracteristica apusurilor,ci se înmladie pe ondulatiile vietii.

Nu se poate crea cu constiinta universalitatii, fiindca orice creatie este un act nemijlocit al spiritului. Cînd în tine se întiparesc caracterele epocii si cu ele dai expresie unui continut interior, realizezi o obiectivare ce n-are aderenta teoretica si constienta la însusirile vremii tale. Marii creatori n-au cunoscut **pozitia** lor în timp. Creatia presupune un infinit fond psihologic, dar exclude un orizont teoretic echivalent. Epocile istorice productive, desfasurîndu-se în naivitate, se adîncesc în sînul valorilor, ca-ntr-un cerc limitat. Psihologiceste, epocile au o respiratie îngusta si un ritm sacadat de toate insuficientele. Este indiscutabil ca amploarea pe care o atribuim noi viziunii omului Renasterii depaseste dimensiunile

reale, precum iarasi s-ar putea sa nu întelegem decît fragmentar complexul sufletesc al omului medieval. Interpretarile moderne au facut din Renastere o lume. Ce e drept, ea este o epoca incomparabil individualizata; numai ca, datorita acestei individualizari, ea nu a putut fi atît de cuprinzatoare pe cît se spune. Ne-am obisnuit a atribui Renasterii si **consecintele** ei îndepartate sau apropiate. Tot ceea ce în baroc sau în romantica este derivare tardiva din Renastere atribuim acesteia. Reflexele istorice îndepartate ale unui fenomen nu sînt revelatoare pentru **esenta** lui, ci pentru sufletul epocii care îsi cauta analogii trecute în mod inconstient. Ca romantica a iubit Evul Mediu si l-a iubit în felul ei, acest fapt este caracteristic romanticei, identitatii ei, nevoii de a-si defini afinitatile.

Epocile creatoare sînt mult prea rotunjite în sîmburele lor pentru a fi prea încapatoare. Universalismul constient, cautat, dezvoltat pîna la obsesia cuceririi extensive a spiritului, este un element definitoriu al epocilor de amurg, al acelor epoci de sinteza si de sincretism avide de toate valorile, juxtapunîndu-le, dar neînsumîndu-le, alaturîndu-le steril, într-un agregat axiologic. Divergenta valorilor este pasiunea alexandrinismului. Sterilitatea spiritului îl face încapator pentru orice si viziunea retrospectiva, reactualizînd lumile de valori ale trecutului, face **contemporana** întreaga istorie. Universalismul exterior al epocilor de decadenta dovedeste, prin contrast, ca orizontul teoretic nu este conditia creatiei si ca excesul de luciditate descopera un suflet încapator, dar steril.

Cu cît epocile pe care le înglobeaza o perioada istorica sînt mai limitate ca sfera de valori, cu atît succesiunea lor este mai rapida. Dinamismul culturii moderne îsi are explicatia în marginirea excesiva a diverselor epoci si a pasiunii devorante a omului modern de a epuiza valorile pentru a le substitui. Devenirea istorica îsi are ratiunea în

insuficienta structurala a fiecarei epoci. Chiar daca epocile sînt închise în ele însele, fiecare are un germen de viata, care se dezvolta si moare, încît limitarea momentelor istorice este o insuficienta organica nesolutionabila. În aceasta insuficienta trebuie cautat motivul substituirii epocilor si al mobilitatii formelor culturii. Inconsistenta tuturor structurilor de viata creeaza o fluiditate ce face din caile existentei tot atîtea pierderi de substanta.

Valorile, nascute din viata, iau drumul razna si nu se mai pot reîntoarce spre surse. Tragedia mai adînca a culturii nu se afla numai în simbolismul ei, care constituind valorile într-o lume derivata le îndeparteaza de o zona ontologica, ci în pornirile centrifugale ale spiritului care, începînd cu autonomia de viata, sfîrseste la antinomia cu ea. Cine ar încerca sa se descurce în multiplicitatea culturilor, în ireductibila lor complexitate tipologica, n-ar violenta prea mult individualitatile lor, daca le-ar clasifica din punctul de vedere al solutiei fata de problema spirit — viata. (A solutiei intrinseci, practice, a „atitudinii".) Sînt culturi al caror stil se bazeaza pe o exasperare a conflictului dintre spirit si viata (cultura indiana, egipteana, goticul european si goticul ca o categorie mai mult sau mai putin imanenta tuturor culturilor). Altele, neputîndu-l învinge, l-au atenuat (cultura greaca, întrucît a realizat o armonie mai mult dorita decît efectiva; cultura franceza, ca o cultura abstracta, în care spiritul nu se opune vietii, ci numai inteligenta; cultura japoneza, ca o cultura a gratiei etc.) Întreg procesul culturii îsi are radacinile dramatice în elementele **ne**-vitale ale spiritului; istoria nu este decît vibratia din golurile irationalului. Deficientele vietii au creat devenirea istorica.

II

La orice temperatura ar fi ridicata si pe mîna oricui ar cadea, cultura româneasca îsi are determinate anumite directii, pe care nu le poat modifica nici o lume de continuturi, oricît ar fi ele de variabile si de divergente. Întrucît facem parte dintr-o cultura si sîntem integrati procesului ei, activitatea noastra intra într-un fagas, despre care putem sa nu stim nimic, el nu exista totusi mai putin. Ceea ce putem face este sa dezvoltam la maximum tendinte imanente noua, dar nerealizate din toate motivele caderii noastre. Nu ne mai ramîne decît sa începem a ne descoperi pe noi însine.

Toata forma românească de existenta este stapînita de geniul momentului. În zadar am încerca sa ne educam spiritul înspre activitatea constructiva, cu tot ceea ce ea presupune ca preparare constienta si efort sustinut. Inspiratia de moment este legea noastra. Românul iubeste întorsatura, adica inconsecventa în procesul lucrurilor. Cel mai mare chin pe capul lui ar fi construirea unei catedrale; tendinta lucrurilor înspre înaltime, ascensiunea firii e straina complet geniului nostru. Turnurile bisericilor românesti nu **se sprijina în cer**, asa cum se întîmpla cu cele gotice, ci, rezemate pe corpul bisericii, ele par a fi multumite ca se afla undeva, aproape de tot, un pamînt, de care nu e bine sa te îndepartezi. O catedrala este un raspuns lui Dumnezeu la toate întrebarile care i le-a pus omului. Ea dovedeste ca distanta între creator si creatura este departe de a fi infinita si ca, la urma urmelor, ei s-ar putea întîlni vreodata în înaltimi. Sensul ultim al catedralei este o provocare si o sfruntare adresata divinitatii. Sînt turnuri pe care omul n-a avut curajul sa scrie: pîna cînd vei mai fi Dumnezeu, Doamne? Toate operele pe care omul le-a conceput pentru preamarirea lui Dumnezeu sînt o dovada a

marimii umane, iar nu divine. Profilul unui turn pe un cer în înserari este simbolul tragediei sau infinitului uman.

Facut-am multe bisericute în trecutul nostru, toate triste si mici. Improvizatii de credinta. Stefan cel Mare si-a exercitat ocazional un sentiment de pietate si ne-a construit pe loc atîtea si atîtea biserici, locasuri minore si amarîte ale dezertiunii din lume, si nici o constructie monumentala, care sa intensifice un sentiment de viata si sa-i dea nesfîrsitul dramatic si vibrant care napadeste sufletul în orice atmosfera gotica.

Nu numai din cauza navalirii frecvente a hoardelor, ci si dintr-o dispozitie launtrica, organica, românii si-au asezat satele în ascunzisuri, în vai nebanuite, în obscuritatile naturii. Comparati acest sentiment de viata cu acela care a împins semintiile germanice sa ridice burguri pe singuratati de stînci, sa-si proiecteze taria sîngelui în ziduri si blocuri de piatra. O tristete infinita ma cuprinde de cîte ori ma gîndesc cum, o mie si atîtia de ani, ne ascundeam prin paduri si munti de frica dusmanului, adica de propria noastra frica. Nu exista vrajmasi, ci numai frica din care ei se nasc. Multi dusmani am vrut sa mai avem! Trebuia sa fi construit ziduri în jurul nostru, sa fi fost si noi o lume, sa ne fi cladit destinul în piatra. Asa, n-a mai ramas nimic greu din trecutul nostru. În zadar caut dupa demnitatea ruinelor. Cetatile Moldovei nu ma consoleaza; românii tot în munti fugeau.

Lipsa unui simt ascensional al devenirii, al unui elan constructiv în procesul firii, a facut cultura româneasca **o cultura a imediatului**. Toate lucrurile se întîmpla **aici si acum**. A te descurca printre contingente, iata imperativul viziunii circumstantiale a vietii. **Atunci** si **acolo**, fie ca determina trecutul sau viitorul, constituie un imperiu al necesitatii, în care amintirea nu poate atenua nimic, iar pentru viitor, vointa nu poate interveni decît ineficace. Românii par a fi

înteles peste masura ceea ce este irevocabil si transuman în fiinta timpului si spatiului.

Toate marile culturi s-au nascut din lupta biruitoare cu spatiul si timpul. Imperialismul, ca expresie suprema a marelui stil politic, este un dispret, o ofensa adusa spatiului. A-ti face întinderile sclave exprima setea arzatoare si criminala de a supune rezistenta lumii materiale. Revolta împotriva spatiului este mobilul secret al imperialismului. Ultimul soldat care serveste o idee imperialista este mai avid de spatiu decît cel mai pasionat geograf. Urmele pasilor soldatilor români ar trebui sarutate.

Sau sa ne gîndim numai la bravarea timpului, la oamenii care si-au creat destinul în începuturile si pe culmile marilor culturi. Oare acei ce au impus lumii un stil de o individualitate unica n-au avut sentimentul unei energii nelimitate, capabile nu numai sa escaladeze clipele, dar sa înfrînga, sa se ridice pe cadavrele momentelor? N-au îngenuncheat ei prezentul si viitorul, în pornirea de a da nastere la forme noi de viata? Marile culturi au creat în **ciuda** timpului. În orice elan, el cedeaza din rezistenta, încît victoria asupra lui este un indiciu categoric al vitalitatii spiritului.

Ireductibilul si irevocabilul spatiului si timpului nu sînt cunoscute de **avalansa** ca soarta a culturilor mari. Cu constiinta fatalitatii timpului, nici un popor n-ar fi facut revolutii, si nici razboaie n-ar fi purtat, daca spatiul ar fi fost atît de eterogen directiei lor interioare. Demiurgia culturilor a generat spatiul si timpul **fiecareia**.

Deoarece noi românii nu ne-am încercat în procesul inconstient al luptei cu spatiul si cu timpul, nu avem o fizionomie proprie. Nu ne-am impus fata în forme obiective si astfel greu ne putem arata si greu ne putem face cunoscuti. Fata de timp si de spatiu ne definim figura. Ea

cîstiga cu atît mai multe caractere, cu cît sîntem mai personali în tendinta noastra de a ni le asimila.

Defectul României este ca a fost prea multa vreme o potentialitate; a întîrziat sistematic sa devina o actualitate istorica. În asemenea conditii, cum o sa-si poata preciza o fizionomie? Unde e **stilul** nostru? Exista un singur oras românesc, cu o marca arhitecturala proprie? Am ramas la taran si n-am stiut ca satul n-a intrat niciodata în lume.

Românii au trait o mie de ani ca plantele. Cresterea vegetala le-a determinat ritmul vietii lor. Precum, pentru o planta, totul se face peste ea, asa si românul; totul s-a facut peste el: biologia, ca si istoria. Unui popor de tarani i-a facut mare placere sa nu intervina în cursul lumii. Nu exista neam care sa fie de o mai resemnata abandonare în moarte. Tragedia izvoraste dintr-un protest disperat si inutil împotriva mortii; el nu duce practic la nimic, însa se naste dintr-un sentiment infinit si duce la alt sentiment infinit. Românii au stat sub moarte ca sub turci, au acceptat-o. Si asta înseamna a-i plati birul.

Nenorocirea noastra este c-am integrat moartea în ordinea fireasca si am primit-o cu duiosie si fara dramatism. Mai bine ne-am fi dispensat de ea, asa cum au facut francezii, care au creat o cultura fara spirit tragic. Dar cine cunoaste fericirea francezilor, de a fi avut o **superioritate naturala** fata de moarte? Sînt însa culturi întregi care, din oroare de moarte au ajuns la cultul ei (cea egipteana de exemplu), care din dureroasa intimitate cu ea au imprimat o directiune specifica stilului lor de viata si n-au acceptat-o ca o **evidenta** a lumii naturale. Românul se simte prea la el acasa între viata si moarte, si-si face un drum placut printre ireconciliabilele acestea initiale. Traind cu o familiaritate indiferenta între lucruri care au greutate numai prin patosul distantei, el si-a redus din fiorii la care nu-i bine sa renunte spiritul. Astfel, România nu este o tara tragica. De Dumnezeu, n-am stat niciodata prea departe. Exista o literatura

populara, cu mai multe povesti în care El se plimba mai des ca printre noi? Mîhnirea, cazna si necazul acestui popor au ridicat multe scari între pamînt si cer. Bisericile n-au trebuit sa provoace înaltimile.

Ce fioruri trebuie sa fi cunoscut Evul Mediu, oamenii din timpul lui, care faceau cerc cu casele lor în jurul catedralelor? Orgoliul înfrîngea pietatea. În jurul bisericutelor noastre, umilinta înfrînge credinta.

În genere, românii au prea multa umilinta si prea putina pietate fata de lucruri. Pietatea este ultima forma a seriozitatii în fata ordinii invizibile. Cînd ea afecteaza un caracter uman si imanent, atunci viata este convertita într-o valoare echivalenta transcendentei. Este ca si cum toate aspectele realitatii ar fi strabatute de un suflu divin si s-ar împartasi, în diversitatea lor, din acelasi izvor absolut. Din pietate se naste un sentiment solemn al vietii. Toate actele se desfasoara si se consuma ca oficieri, într-o gravitate eleganta. Pietatea da un sens etern zadarniciilor. De aici, farmecul ei discret. Lumea catolica reprezinta atîta seriozitate grava si atîta responsabilitate istorica deoarece, ca nici una, a îngrijit în sine o pietate activa, cu ceremonialui inerent si cu grandoarea masurata care au asigurat catolicismului o dominatie atît de justificata. S-a mai adaugat spiritul politic, si lumea cealalta a fost bine valorificata în lumea asta.

Umilinta te aseaza totdeauna **sub** lucruri. Prin ea nu te recunosti nici macar la nivelul si conditia devenirii curente. Umilinta este sentimentul cel mai a-istoric din cîte se pot concepe. Refluxul vietii este leaganul ei. Daca, individual, ea poate presupune un spirit detasat, în expresie colectiva, e descurajanta. Umilinta este un viciu. Caci rapeste atît omului, cît si lumii, farmecul si valoara.

Una dintre multele cauze ale scepticismului românesc este si influenta dizolvanta a umilintei, acest sentiment ce ne-a umbrit pe

noi, românii, de cînd e lumea. Parca de secole n-am fi opus mizeriilor ce ne veneau de la alte popoare decît raspunsul întelepciunii pasive a taranului: „Sa treaca de la noi!" Nu exista o fiinta mai umana decît românul. Acesta e dezastrul. La orice monstruozitate, taranul îti va raspunde invariabil: „între oameni se întîmpla toate". Excesul de întelegere, din fuga de conflict si de drama. Acesta e si sensul scepticismului, în general.

Românii n-au aproape nici o întelegere pentru istorie, careia-i substituie conceptia **destinului**. Si ce este ideea de destin? **Logica irationalului**. O directie interioara într-o lume de contingente, o fatalitate într-o totalitate de variabile. Pe cînd însa culturile moderne au renuntat la ideea metafizica a destinului, înlocuind-o cu una **psihologica**, noi românii am ramas la sensul metafizic al soartei. Pentru un german sau pentru un francez, destinul nu înseamna mai mult decît un ireductibil launtric ce ne da o **forma** în viata. Fatalitatea creste din suflet si ramîne în marginile lui. Daca totusi depaseste sfera psihologica, ea afecteaza forma unui determinism mecanic, fara baze în ontologic. Românul vede însa o sursa universala realitatii esentiale care e destinul. Fatalismul ete determinism pe baze metafizice.

Ideea de destin are marele merit de a explica toate si nimic. Forta oarba, care-si are limitele imanente ale unei logici specifice, ne satisface gustul nostru de a cauta o baza ascunsa si generatoare a tuturor continuturilor de viata; ea însa nu le poate explica diversitatea si divergenta. Exuberanta fenomenala se ridica, autonoma, peste monotonia soartei. Peisajul istoric ramîne strain. În momentul în care românii vor abandona ideea de destin, ca realitate sub care omul geme, incapabil de a se misca, ei vor întelege istoria si poate i se vor integra.

Sîntem un popor prea bun, prea cumsecade si prea asezat. **Nu pot iubi decît o România în delir.**

Toti acei care iubesc poporul românesc mai putin decît mine — fiindca ei nu-i iubesc **viitorul** lui — sustin ca însusirea esentiala si de mare merit a românului este **omenia**. Nu vreau sa spun ca ea e un defect, dar îmi este imposibil sa-i descopar altceva decît o virtute mediocra, care nu poate fi o culme decît pentru oamenii lipsiti de personalitate. Într-o lume în care numai excesul inimii si al inteligentei, frenezia si calculul echivoc, instinctele tari si ipocrizia pot ajuta o ascensiune, la ce ne-ar putea folosi o cumsecadenie colectiva? Ce este omenia? A da omului ceea ce este al omului. Setei mele de conflicte în lumea aparentelor nu-i pot gasi un antipod mai detestabil decît omenia. Daca i-as dori României sa traiasca în pace si la racoare, m-as bucura si eu de omenia noastra si m-as asocia la un elogiu comod si plat. Decît însa o bunastare nesemnficativa, mai bine o ruina con brio. Cine nu traieste apocaliptic destinul României nu întelege nimci din ceea ce trebuie sa devenim. Fiecare ar trebuis a ne sfîsiem pe imperativul devenirii noastre.

Cînd s-ar spune ca **ardoarea**, si nu omenia, este însusirea de capetenie a României, mi-as încrucisa bratele si as astepta sa lunec cu ea automat spre glorie. Sau pasiunea, focul, elanul si chiar teroarea… Franta este opera entuziasmului, mai mult decît a rationalismului si a clasicismului. De altfel, **pasiunea oarba** pentru logica i-ar folosi mai mult decît **logica**.

Unii cred ca sînt nationalisti daca flateaza starile de fapt ale unei tari si gasesc în istoria ei singurul îndreptar. Sau cum vorbesc ei, de „virtutile traditionale". Cum de n-au observat ca aceste vituti ne-au tinut pe loc atîta vreme? Nu este bun si valabil ceea ce un popor **are** din mosi-stramosi, ci numai ceea ce-l **mîna** înainte. Daca toti românii ar deveni prin minune sfinti si în aceasta stare n-ar cîstiga

nimic ca forta istorica, as declara sfintenia un atentat la edificiul nostru istoric. Tot ce pune România în miscare este bun, tot ce o tine pe loc e rau. Singura iesire este un dionisism al devenirii românesti.

Daca ascensiunea României ar pretinde idealuri meschine si compromitatoare, limitate si antiumane, ele ar trebui declarate absolute si perfecte. **Ascensiunea unei tari este singura ei morala.**

„Adevarurile organice" ale unei natiuni sînt **erorile** necesare cresterii ei. Cum tote fenomenele de crestere au la baza un elan orb, nu vom gasi în ele conditia prielnica a cunoasterii. Autoiluzionarile din aurora culturilor indica un proces foarte natural. Luciditatea este omanifestatie de crepuscul al unei culturi. Oboseala a luat locutl cresterii. Atunci începe a **se sti**. Si adevarurile nu mai sînt „organice", adica nu si le mai creeaza viata pentru uzul ei, ci devin expresii autonome, care nu mai **servesc**. Fata de epoca homerica, în care spiritul elin este înca întunecat de somnul materiei, întrevazînd putine adevaruri, într- o trezire înca neconsumata, — epicureismul si stoicismul demarca o disocierre a elementelor solidare initial, începînd cu autonomia spiritului, care creeaza **constient** adevaruri pentru o viata pierduta în ratiune. Fiecare cultura îsi are o epoca **de cunoastere**, care nu coincide cu un moment de înflorire spirituala, ci cu luciditatea ca fenomen colectiv. Un fel de oboseala contemplativa, bazata pe lichidarea naivitatii, acest dar incomparabil al tuturor aurorelor de cultura. De o parte **epoca de naivitate**, de cealalta, epoca de cunoastere. Lumea homerica si sincretismul alexandriu înseamna doua epoci la antipod. Secolul lui Pericle este epoca de maturitate si de rotunjime.

Lumea gotica si istorismul modern reprezinta, în plan occidental, acelasi dualism, de aceeasi semnificatie si gravitate. Clasicismul francez si romantica germana sînt momente culturale perfecte, culmi de cultura asezate între epoca de naivitate si de cunoastere a Frantei si

Germaniei. Ele au ceva din mireasma desteptarii originare a spiritului si din parfumul dizolvant al luciditatilor crepusculare. Fecunditatea lor este însa departe de a fi echivoca, ea înradacinîndu-se în temeliile unei culturi. În clasicism si în romantism, Franta si Germania si-au întins o oglinda pentru a se putea adora narcisic. În toate momentele mari de cultura, triumfa un Eros spiritual. Este o oglindire în propriul abis de fecunditate si de iradiere. Cu Schelling, Novalis, Hegel si Schlegel, Germania s-a desfatat în strafundurile sale si si-a pipait marginile. Romantica germana, mai mult decît oricare alt moment al spiritului european, justifica definitiv participarea la istorie. Atîta vis al spiritului compenseaza trivialitatea de secole a gîndirii si a vietii.

Romantismul german este autoextazul spiritului în finit.

Procesul „normal" al unei culturi o face sa treaca în mod inevitabil prin perioada initiala a naivitatii. Nediferentierea si indiviziunea împrumuta culturii, într-o astfel de faza, un caracter de **tot** concret. Separatia de natura este în curs, fara ca totusi cultura sa constituie o totalitate autonoma. Cîta **natura** este în cultura indica gradul ei de naivitate. Ritmul ascendent al unei culturi o ridica din pamînt, din piatra, din elemente. Progresul în spiritualizare înseamna o îndepartare de originar. Autonomia spiritului de viata, care devine realitatea tragica a tuturor culturilor, începînd de la maturitatea lor la decadenta, înfrînge ultimele urme ale naivitatii. Cultura are în începuturile sale un ritm cosmic. Cu cît ea se diferentiaza mai mult de natura, cu atît ea devine mai a-cosmica. Negatia cosmicului îsi afla sursa în elementele centrifugale ale spiritului. Interiorizarea lui este o fuga de viata.

Faza naiva în evolutia istorica a unei natiuni îmbina într-o sursa comuna statul, dreptul si societatea. Constiinta statala, juridica si sociala nu se autonomizeaza. Naivitatea istorica are ca presupozitie

comunitatea. Despre socialism nu se vorbeste decît unde ea nu mai exista. Disparitia statului în societate, care este o idee centrala a socialismului, n-a putut aparea decît în diferentierile rezultate dintr-o devenire complexa. Risipirea ethosului comunitar a pus problema socialista. Omul modern nu mai stie care este sîmburele sau: natiunea, statul, societatea sau dreptul. Înainte vreme era macar Dumnezeu, care topea în sine toate contradictiile. În dictatura sau socialism, el cauta o simplificare si o formula, o reducere la un principiu. Pluralismul, în orice forma, nu este o solutie pentru muritori.

Omul s-a simtit totdeauna mai bine în epocile de naivitate. Odata ajuns însa într-un ritm în care cunoasterea s-a cristalizat ca un continut de cultura, el s-a abandonat dramatismului acestei forme de viata si a acceptat riscurile ca necesitati firesti. Un popor îsi savureaza, la urma urmelor, decadenta sa. Cetatenii romani, care în viciu si betie asistau la ruina Imperiului din umbra curtezanelor orientale, nu se gîndeau cu nici un regret la vremurile în care tîtele Lupoaicei erau piatra de temelie a celui mai maret imperiu.

Românii n-au suferit niciodata de prea multa naivitate. Netraind prea mult în lucruri, ci mai mult sub ele, ei au avut perspectiva de jos; excesul de luciditate al românilor numai asa poate fi explicat. El n-a fost fructul unei cunoasteri spirituale, cu privelistea din înaltime, din distantele spiritului, ci din izolarea noastra sub curentul vietii. Luciditatea decadenta este plantata cu radacinile în aer. Orice gen de luciditate este o distanta de fiinta.

Naivitatea este un reflex paradiziac în imediat. Datele nemijlocite ale vietii sînt traite în ele însele si, chiar transfigurate în mit, ele se leaga direct de participarea sufletului. Nu trebuie totusi sa ne imaginam stilul naiv al culturilor, în albastru de Fra Angelico, deoarece naivitatea presupunînd originarul, implica un întreg complex de izbucniri primitive si bestiale. Decît, bestialitatea este, în

aceasta epoca, iresponsabila si afecteaza mai repede un caracter de **prospetime**. Si apoi, etica naivitatii este biologia.

Ca n-am cunoscut deliciile naivitatii, ca o perioada de cultura, este o dovada în plus c-am vegetat la marginile istoriei si ca o conditie unica defineste tragedia noastra. Taranul român e mai lucid si mai batrîn sufleteste decît taranul italian sau german. Daca biologiceste este superior taranului francez, el are o maturitate sufleteasca de care ar trebui sa ne întristam. Taranul român stie cam prea mult despre viata si despre moarte, desi nu întelege nimic din istorie. Ai crede ca cine stie ce experienta seculara de viata intensa cu o traditie îndepartata îl sileste la atîta îndoiala si amaraciune. Taranul bavarez, olandez sau elvetian este un sugaci fata de taranul nostru. Poate ca toti românii nu sîntem decît niste copii batrîni. Sa ne fi nascut din oboseala romanilor si lacrimile dacilor? Nu este chiar asa de placut a mai adauga un plus de cunoastere imensitatii de luciditati autohtone.

Ne-au lipsit conditiile psihologice ale naivitatii. Altcum, nu ne-am putea plînge, caci indiferentierea organica a României a prezentat substratul concret pentru un gen naiv de viata. N-am fost noi prea mult **popor** si prea putin **natiune**, mult mai mult **societate**, decît stat? Iar din punctul de vedere al rationalitatii formelor de cultura, nu reprezinta alcatuirile noastre de viata un excedent de irational?

Dar daca ne-au fost interzise deliciile naivitatii, nu ne mai ramîne decît sa dam intrarii noastre constiente în cultura un accent de frenezie necunoscuta României. Ar fi un lux pentru spiritul primar al culturii noastre sa divinizam expresiile aurorale ale culturii. Noi trebuie sa avem în fata finalitatile esentiale si ultime ale devenirii culturilor. Am fost prea mult **popor**. Îndumnezeirea acestei realitati primordiale a fost tentatia permanenta a paturii noastre culte. Astfel de excese le-au cunoscut si germanii, însa le-au corectat totdeauna cu

ipostazierea statului. Daca un Fichte, în timpul renasterii nationale germane, gasea în revenirea la popor, ca sursa de productivitate irationala, o salvare pentru Germania si o eliberare de etatism, Hegel a substituit statul lui Dumnezeu si i-a scris o teodicee cum n-a mai cunoscut istoria nici înainte de el, nici dupa el. Consideratiile lui despre stat îti dau fioruri cosmice. Ai vrea, citindu-le, sa renunti la iluzia individualitatii, tale, sa te asimulezi complet în existenta statului, sa-ti anihilezi principiul anarhic, sa-ti uiti ca esti persoana. Dumnezeu n-a devenit actual decît prin Christos: asa statul, prin Hegel. A vorbi despre stat ca „infinit real", „mers al lui Dumnezeu în lume". „Spiritul în rationalitatea sa absoluta", „ideea divina pe Pamînt" etc. este un lucru atît de extraordinar, încît viziunile în Dumnezeu ale Sfîntului Ioan al Crucii sau paradoxele poetice despre divinitate ale lui Angelus Silesius îmi par simple banalitati. Hegel e cel mai mare mistic al Germaniei, fata de care Kant e simplu profesor, iar Boehme si Eckhart, maestri în presentimente. Dialectica lui este justificarea definitiva a irationalismului cu o masca rationalista.

Hegel vorbeste la un moment dat despre „viata absoluta în popor". Acest maximalism organicist are un sens numai întru cît fixeaza o etapa, în nici un caz o finalitate. Sa ne închipuim o România în care cultul mistic al irationalului fortelor populare ar invada întreaga tara. O stagnare generala ar fi fatala. Orice cult pentru o realitate deja **facuta** este cauza de stagnare si de imobilitate. Un traditionalism consecvent nu duce la nimic, dar, mai cu seama, nu dovedeste nimic. „Poporul" este o obsesie de care trebuie sa ne ferim. Si trebuie sa ne ferim cu atît mai mult, cu cît n-am fost sute de ani **România**, ci numai poporul românesc. În ce fel acest neam a putut rezista atîtea secole, farîmitat si neexistînd politiceste, este o problema careia nu-i pot gasi un tîlc valabil. Munteni, moldoveni, ardeleni au putut conserva o

substanta etnica numai întru cît n-au participat direct la istorie. Este singurul merit al pasivitatii, al subistoriei noastre, al apartenentei noastre la destinul mizerabil al culturilor mici. Cum Ardealul a fost tot timpul izolat de restul românitatii, daca parasea anonimatul si lua parte activa — prin revolutii si razboaie — la istoria Europei centrale, el ar fi iesit, iremediabil, din orbita României potentiale, asa cum exista ea în constiinta tuturora. Actiunea izolata ar fi fost ineficienta. Ceea ce e regretabil — si aici e viciul de baza al României — este ca provinciile noastre, atîta vreme, n-au cautat o actiune convergenta si au **amînat** neîngaduit România.

Totul, în trecutul românesc, s-a facut **anonim**. În zadar încerci sa descoperi o realitate vie dupa acel **nimeni** care ne ascunde pe toti. Am fost anonimi în anonimat. Asa sînt toate starile preculturale, asa este orice subistorie. **Cultura este un triumf al individuatiei**. Fiinta individuala ia un caracter specific si o directie proprie, separîndu-se de colectivitate. Epocile culturale de mare stil au o **structura monadica**. Lumi individuale, a caror armonie deriva dintr-o comuna participare la spirit. O cultura nu atinge culmi decît în masura în care individualitatile ei simt tentatia demiurgiei. Marii creatori au tintit o umilire a lui Dumnezeu. Precum marile culturi îsi extrag avîntul din pornirea lor demiurgica, asa si cu marile individualitati. Orgoliul infinit este cea mai productiva salvare din mizeria conditiei omenesti. Ma gîndesc la Hegel, considerînd „momentul" sau filozofic ca pe cel mai important din evolutia gîndirii, spiritul absolut ajungînd la perfecta autocunoastere si interiorizare. Hegel s-a considerat ca încoronarea si culmea devenirii spiritului, iar împotriva caracterului progresiv al oricarei dialectici, a conceput sfîrsitul istoriei în perfectiunea spiritului absolut realizat de filozofia sa.

Sau Napoleon, spunînd la Sfînta Elena, cu atît orgoliu meditativ: „Pe mine nu m-au înfrînt oamenii, ci natura. În nord frigul, în sud marea."

Omul nu poate crea decît crezîndu-se centrul istoriei. Nu este aici vorba de inconstienta oricarui burghez, care, în limitarea orizontului sau, traieste ca si cum el ar fi singura realitate, ci de expansiunea spiritului care dilata clipa pe dimensiunile vesniciei. Daca nu traiesti cu sentimentul ca tot ce s-a facut pîna la tine în vederea ta s-a facut si ca tu esti o raspîntie unica în istorie, daca nu simti ca te **cere** devenirea si ca momentul existentei tale este un absolut, un ce nesubstituibil si unic, atunci nu vei reusi decît sa fii un licurici în soare, o stralucire invizibila, o fadoare de lumina. Numai întru cît axa lumii îti strapunge inima, poti deveni o lume.

As vrea sa dispara, din sîngele acestui neam, ultimele rezerve de umilinta. Daca nu vom avea atîta tarie si atît orgoliu pentru a ne reface din sîmbure existenta, în zadar mai facem teoria României. Aici nu vreau sa descriu mizeria istorica a unei tari, dintr-o curiozitate obiectiva. **Nu pot sa fac stiinta pe propriul meu destin**. Daca defectele României, constatate aici cu pasiunea si regretele unei iubiri disperate, ar fi eterne si iremediabile, tara aceasta nu m-ar interesa deloc si mi-ar parea stupid sa scriu o carte de fapte fara o viziune de reforma.

O critica severa a României nu trebuie sa fie compensata însa de o utopie. Drumul României în viitor nu este presarat cu trandafiri. O mie de ani am calcat pe spini si vom mai calca înca multa vreme. Limitele României le cunosc prea bine. Vrem sa stim totusi **pîna unde** se poate întinde ea, atît în forma ei launtrica, cît si în afara. **As vrea o Românie cu populatia Chinei si destinul Frantei**. Dar nu vreau sa fac din viitorul tarii o utopie… Desi România nu poate fi o realitate fara

acest viitor, noi trebuie sa fim însa necrutatori si cu singura noastra speranta…

Utopia este o dezertare teoretica din fata realitatii. Insuficienta instinctului construieste o alta lume, netinînd seama de ireductibilul acesteia. Dispretul pe care-l marturisim cu totii pentru utopisti este cum nu se poate mai firesc. Noi stim ceea ce nu stie un utopist: reforma lumii nu este posibila decît cu mijloacele si datele ei. Daca Platon si Rousseau ar fi conceput numai viziuni utopice, de mult ar fi iesit din circulatie. Dar ei au constatat prea adesea **gradul de fatal** din realitate, pentru a fi fost niste visatori ordinari. Constructiile fantastice ne-au ajutat sa ne controlam iluziile. Defectul utopiilor este ca au încercat sa elimine din viata ceea ce are ea mai durabil: tragedia. Omul a facut însa tot posibilul pentru a amîna paradisul terestru. Si a reusit peste asteptarile lui.

Daca l-ar fi dorit cu ardoare, atunci n-ar fi refuzat asa de usor utopiile. Nu este vorba numai de cele socialiste, ci de orie gen de utopie. Marxismul si-a facut un titlu de glorie din a fi rupt cu traditia utopica a socialismului. Poate ca socialismul numai atunci a avut farmec. Astazi vrea sa fie o **stiinta a fericirii pamîntesti**, construita pe o escatologie imanenta.

Distanta noastra de utopie rezulta din excesul de luciditate. Pe român l-as putea, la urma urmelor, crede capabil de orice, numai de utopie nu. De aceea, constructia imaginara a unei Românii viitoare n-ar avea pentru noi nici un sens. Stim cu totii ca în istorie conteaza numai **faptele**; idealurile sînt amagiri, necesare unei justificari ornamentale. Un popor activ si dinamic este o mai mare realitate istorica decît unul visator, care îsi uita de el însusi în idealuri. Hunii au tulburat istoria mai mult decît indienii, desi toti hunii laolalta nu fac cît o clipire din ochi a lui Buddha. Iarasi, nu pot sa trec cu vederea ca Attila este un Napoleon fata de printii Indiei,

frumosi si visatori. Însusi Christos a fost un mare om politic fata de Buddha, cu toate abilitatile oratorice ale acestuia. Daca pîna astazi propaganda electorala a crestinismului s-a mentinut în toi…

Cine se apuca de lectura Evangheliilor cu interes politic are ce învata pentru viata practica. Nimeni sa nu aspire a deveni sef înainte de a fi meditat politiceste Evanghelia Sfîntului Ioan. Schimbati cîtiva termeni, înlocuiti-i cu expresii din lumea noastra si ati gasit cheia ascensiunii. Nu s-a facut asa de usor o dictatura doua mii de ani…

Sa fie oare utopie, daca am crede ca România ar putea sa se ridice vreodata peste nivelul si fatalitatea culturilor mici? N-as vrea sa formulez o condamnare pentru neamul meu. Si daca ar exista în România un oracol, mi-ar fi teama sa-l întreb. Cine-mi poate garanta ca viitorul nu ne va rezerva surpriza unui **miracol** românesc? Un raspuns defavorabil la întrebarea sfîsietoare nu pot sa dau fara sa- mi tai creanga de sub picioare. O superstitie ascunsa a adevarului ma opreste însa de la un entuziasm excesiv.

Sa presupunem ca România ar produce în viitor o serie de oameni mari, de exceptii remarcabile. Justifica acest fenomen o depasire a conditiei culturilor mici? Ca raspunsul nu poate fi decît negativ, n-avem decît sa ne gîndim la cazul Danemarcei sau Olandei. Danemarca a dat nastere unui Kierkegaard, geniu universal, care a influentat esential gîndirea ultimelor decenii. Atîtea lucruri ramîn omului straine, daca n-a petrecut cîtva timp în lectura si meditatia operelor lui. Dupa Nietzsche si Dostoievski, secolul trecut si-l poate reclama ca pe o a treia marime. Înseamna aceasta ca exista o cultura daneza cu un stil al ei, de care sa se împiedice istoria universala?

Franz Hals, Rembrandt, Hobbems si Ruysdael au facut din pictura olandeza fenomenul cel mai original al acestei tari. Fara peisajul olandez, as fi înteles ce e vast si sumbru în melancolie? Cu Ruysdael

în fata, gîndesti tot atît de mult ca dupa lectura lui Schopenhauer. Cine s-a oprit însa prea mult cu gîndul la cultura olandeza? Culturile mesianice sînt flori rare ale devenirii.

Sa mai amintim profuziunea de genii ale Norvegiei si Suediei? Ne-am izbit cu totii de Strindberg, de Ibsen, de Hamsun si de celelalte figuri nordice. Dar în viata spiritului european cultura norvegiana sau suedeza n-au putut constitui nici macar un moment istoric. Ele au fost „mode". Ceea ce înseamna ca au fost acceptate cu pecetea efemerului. Însesi imperiile portughez, olandez si spaniol n-au fost mai mult decît mode politice.

Aparitia izolata a cîtorva oameni mari într-o cultura de a doua mîna este deci o solutie minora, de care nu trebuie sa ne lasam impresionati. Nici macar o pleiada nu creeaza o cultura. Numai prezenta unui **geniu colectiv**, care face din oamenii mari proiectii, în aparenta, manifestatii individuale ale unui fond adînc si specific de cultura, poate alcatui o baza de afirmare a unei culturi. Descartes, moralistii francezi, enciclopedistii, Revolutia si, pîna la un Valéry sau Proust, toate geniile Frantei participa la un fond comun, pe care-l revela în forme diferite, dar în aceeasi comunitate esentiala. Între Pascal si Barrès este mai multa afinitate decît între ultimul si un contemporan german, fie el chiar Thomas Mann. O cultura trebuie sa aiba o continuitate compusa din perioade aparent divergente, dar intime în substanta lor. Numai culturile mici se remarca prin manifestari si aparitii sporadice, carora le urmeaza taceri si goluri, inexplicabile în afara unei deficiente constitutionale. Se spune adesea de cîte o tara ramasa la periferie: n-a avut oameni la înaltimea evenimentelor. Sau cazul României: la evenimente mici, oameni mici. Sa nu uitam ca marile culturi au dispus totdeauna de oamenii de care au avut nevoie. Se poate spune mai mult: ei au depasit chiar nivelul evenimentelor si au facut, din plusul lor de merit, motive de neliniste si de dinamism

pentru acea natiune. Cezar si Napoleon au fost mai mari decît evenimentele. De aceea s-au prabusit amîndoi. Si sa nu-ti fie scîrba de tarile ai caror oameni tînjesc sub evenimente! În loc sa le **creeze**, ei tremura ca nu le pot întelege sau domina! O scîrba cosmica ma apuca de tarile mediocre.

România nu trebuie sa se mîngîie ca mai apare din cînd în cînd prin ea cîte un om mare. Eminescu, condamnat a scrie într-o limba necunoscuta, n-a putut deveni universal; Pârvan putea fi un Kierkegaard român, daca nu s-ar fi adîncit în sapaturi si si-ar fi cultivat mai putin înaltimile retorice ale inimii; Nicolae Iorga n-a fost niciodata mai mult decît un om extraordinar. I-a lipsit totdeauna distanta si dispretul de lume, pentru a fi un om mare.

O anumita generozitate cu România ma face sa cred ca ea ar putea depasi cercul îngust al culturilor mici. Acest conditional defineste conditia noastra. Ca ea nu se va putea ridica niciodata la nivelul si semnificatia culturilor mari este un fapt sigur, ce nu merita a fi discutat. Ceea ce poate si ceea ce trebuie sa devina România este sa atinga un sens istoric analog Spaniei sau Italiei, adica sa-si marcheze existenta prin glorii efemere. A astepta mare lucru de la România — ar însemna sa ne condamnam la deceptii continue. Nu este mai putin adevarat ca românii n-au fost nici macar ce-au putut. Slaba treaba peste tot!

Ceea ce face din culturile mari fenomene atît de rare nu este numai numarul restrîns al tipurilor posibile de cultura, ci si faptul ca, în ordinea istorica, **prioritatea** unui fenomen anuleaza semnificatia tuturor acelora care îi urmeaza, de acelasi gen. Toate revolutiile democratice au fost sclave Revolutiei franceze, iar tarile în care ele s-au petrecut n-au cîstigat, din perspectiva istoriei universale, nici un titlu de glorie. Acelasi caz se petrece si cu Revolutia rusa. Toate revolutiile comuniste din alte tari sînt umbrele ei. Mai mult, în tara

în care se prepara si izbucneste revolutia, Lenin este mai adorat decît proprii ei revolutionari. Acelasi fenomen se întîmpla si în domeniul spiritului pur. Ce mai dovedeste rationalismul în alte tari fata de Descartes, senzualismul dupa englezi si idealismul dupa nemti? Celelalte tari au putut sa le perfectioneze; aceste curente nu caracterizeaza decît tarile în care s-au nascut ca **expresie originala**. De aici deriva primejdia pentru orice tara care vrea sa se afirme; ea risca sa umble pe cai **batute**, cu iluzia personalitatii proprii, înselîndu-se amarnic în chemarea ei.

Toate culturile mici apuca pe cai batute. Si cele mari au anumite cadre de evolutie, care deriva din structura culturii ca atare, din conditiile ei morfologice. În tiparele lor formale, ele toarna însa continuturi specifice. Egiptul ca si Franta au trecut prin perioade asemanatoare si au consumat o **logica** a culturii similara; prin continut, ele îsi capata o excelenta diferentiala.

Culturile mici nu cunosc logica stringenta a evolutiei, fiindca nu trec prin toate perioadele ce alcatuiesc perfectiunea istorica a marilor culturi. Ele nu sînt nici capabile sa produca o serie de continuturi unice si universale, încît bat sontorog urmele celor mari. Dau nastere si ele, din cînd în cînd, la cîte o revolutie locala, fac gesturi fara ecou, cresc si se distrug fara amploare, mor fara sa întristeze pe cineva.

România se va salva de la aceasta mizerie, ea însa nu va putea scapa niciodata de echivocul culturilor intermediare, ci va ramîne indecisa, la zona de mijloc între culturile mari si cele mici. O Spanie a sud- estului Europei, fara ardoarea si farmecul ei romantic, dar cu acelasi nivel istoric. Si fara un Cervantes, care sa ne descrie un Don Quijote al amaraciunilor noastre…

III

România si-a dat seama de ea însasi numai în secolul trecut, si nu în începuturile lui. Ca înainte vreme au **stiut** cîtiva ca sînt români este evident si nesemnificativ. O simpla stabilire de identitate, fara nici un plus dinamic. Dar, chiar de ar fi stiut, popoarele oprimate nu-si pot valorifica autoconstiinta, pe care o refuza ca o incomoditate. Ridicarea la autoconstinta în devenirea noastra nationala a pus în discutie o serie de probleme mai mult sau mai putin inutile. Ele nu dovedesc nimic, dar sînt de natura a releva inconsistenta si lipsa de directie interna a culturii noastre. Toate se ramifica din teoria fondului si a formei: orientarea spre Occident sau Orient,spre oras sau spre sat, spre liberalism sau reactionarism, spre progresism sau traditionalism etc.… S-a creat astfel în teoria culturii românesti un sistem de alternative, steril si iritant, justificat cu prea multe idei, dar cu nici un argument decisiv. Trebuie recunoscut ca polemica s-a nascut din sînul nationalistilor, care suferind de obsesia specificului românesc au uitat de România. De altfel, nationalismul românesc a fost aproape totdeauna reactionar, adica n-a iubit niciodata România în sensul ei ideal si în finalitatea ei ultima. În loc sa-si fi pus întrebarea: **ce trebuie sa devina România**, ei nu s-au întrebat decît: **ce trebuie sa ramîna**. Orice nationalism care, de dragul **constantelor** unui popor, renunta la caile moderne de lansare în lume rateaza sensul unui neam, vrînd sa-l salveze.

Fondul nostru? Desigur, multe lucruri bune, dar în sînul lor o rana. Fondului acestuia datoram **absenta** noastra de atîta timp. Absolutizarea lui este o opera reactionara. Daca ne-am fi abandonat lui, eram si astazi una dintre ultimele tari ale lumii. Viziunea reactionara nu întelege paradoxul istoric al culturilor mici si care consista în faptul ca ele nu pot sa refaca etapele de evolutie ale

culturilor mari, ci trebuie sa se integreze unui ritm, fara continuitate si fara traditie. De am fi ramas consecventi fondului nostru, astazi ar trebui sa cream epopei si mituri eroice, iar pe Proust sa-l asteptam cîteva secole, pentru a-l citi si a-l întelege „organic". În definitiv, cine este de vina daca ne-am descoperit prea tîrziu? Si cu ce a gresit Europa, daca am descoperit-o atît de tîrziu? Problema fondului si a formei a fost pusa de reactiunea noastra la descoperirea tardiva a Occidentului. Dupa „evolutia fireasca" a organicismului, si astazi ne învaluiam în pravile, în cronici, si astazi eram preistorie. Este o nota buna pentru adaptabilitatea si spiritul de orientare al nostru ca am putut sari din preistoria tuturor secolelor noastre de întuneric în ritmul **problemelor** — daca nu al **realitatilor** — universale. România este fructul unei pasiuni moderniste. Fara prejudecatile reformatoare ale liberalismului românesc, **andante**- le devenirii noastre devenea funebru. Ceea ce în Apus era **revolutie**, la noi era **modernism**. Deosebirea este semnificativa. Caci, pe cînd o revolutie se naste dinlauntru, o rasturnare modernista se întîmpla din afara. Occidentul n-a facut „revolutionari". Lucrul acesta nu este totusi atît de întristator. Important este gradul în care am fost electrizati si scuturati de cutremurul dezlantuit de contactul dintre fiinta noastra si Europa, Rusia, de la Petru cel Mare pîna la Lenin, ne-a facut decît sa-si individualizeze fiinta prin reactiuni fata de Occident. Ea n-a descoperit efectiv Europa decît în începuturile veacului trecut. Filozofia germana romantica si ideile revolutionare franceze au alimentat o vibratie, care a devenit spirit revolutionar si apoi revolutie.

Reactiunea României fata de Europa este unul din fenomenele cele mai îmbucuratoare ale vietii noastre. Frenezia imitatiei, care a dominat tot secolul al XIX-lea, îsi are radacini atît de adînci, ca

sînt nemîngîiat de a fi ramas atît de neînteleasa lui Eminescu, care a priceput cum nimeni o Românie intemporala, pentru a o refuza în contingentele ei.

Daca secolul trecut nu era dominat de o sete oarba de imitatie, de superstitia modei, a arderii etapelor, a „ajungerii" celorlalte neamuri, am fi ramas poporul obscur si lamentabil care a înteles universul prin doina si chiuituri. Vointa însa de a avea totul deodata, de a te pune în rînd cu lumea, exprima o **sete de istorie** la un popor care n-a trait, o dorinta arzatoare de a-si umple golurile cu o iuteala maxima, de a se împlini prin salt. Daca românii ar fi gustat cît de putin — în trecutul lor — din fructul istoriei, care le-a fost interzis printr-un blestem satanic, rezerva în imitatie lua caracter de reprobare sau de distanta stilizata. Cum totul le-a fost oprit, renascuti la viata au vrut sa cucereasca totul. Frenezia imitatiei, în acest caz, are un caracter de imperialism vital, este o dovada a unei sete adînci de viata. Ca a îmbratisat atîtea lucruri pe care nu le-a priceput, ca a înmagazinat artificial, ca n-a putut asimila tot ce a voit sa cuprinda — ce importanta au toate acestea? În fenomenul culturii românesti, aceasta înflacarare e admirabila. Se spune: **forme si numai forme**. Dar puteau sa împrumute numai umbre! Nu aceasta e problema. Caci nu intereseaza în ascensiunea si aurora unei culturi **continutul** ei cît **ritmul**. Frenezia imitatiei a dat tarii un ritm pe care în zadar îl vom cauta în „fondul" ei de o mie de ani. În setea ei de a imita, tara si-a simtit instinctiv golurile. Daca selectiona valorile occidentale dupa un criticism sever, nu realiza caricaturi mai putin minore si îsi rata, în plus, elanul. Paradoxul nostru istoric ne-a obligat la aceasta maimutareala, daca nu fecunda, extrem de revelatoare. Am imitat gesturi, sisteme, ideologii, organizatii, de la haina de fiecare zi pîna la speculatii metafizice. Obsesia Occidentului a fost marea noastra fericire. Pacatele liberalismului românesc sînt

rascumparate îndeajuns de furia modernista, care a lansat România artificial în lume, pentru ca viitorul s-o poata integra substantial. Daca „fondul" nostru era atît de dinamic si cu o directie determinata, el trebuia sa asimileze specific valorile straine si sa le dea alta configuratie decît caricatura. Prezenta lui atenuata nu justifica deloc refuzul modernismului. O revolutie, cît de proasta, este mai buna decît o pasivitate rusinoasa. Cine vrea o România puternica si moderna, o natiune în drum spre putere, trebuie sa recunoasca „formelor" un dinamism pe care nu-l vom gasi niciodata în acel fond. „Junimea", cu teoria ei reactionara a culturii românesti, reprezinta o viziune profesorala a României. Cînd compari elanul inconstient si reformator al lui Eliade- Radulescu, ce s-a „compromis" cu atîta zel pe toate terenurile, imitînd si inventînd, îndemnînd si construind, — cu luciditatea rece, distanta si paralizanta a lui Titu Maiorescu, atunci esti obligat a recunoaste ca primul este o piatra unghiulara a României, pe cînd ultimul un profesor mare si onorabil, pe care memoria nationala îl va înregistra, cu timpul, tot mai înspre periferie. Începuturile unei culturi, ca si amurgurile, se desfata într-un haos pe care nu trebuie sa-l dispretuim, fiindca efervescenta lui se purifica în epocile ei clasice. Eforturile stupide si absurde, ininteligibile, ale lui Eliade-Radulescu, schimbarea limbii si filozofia îndoielnica, multilateralitatea confuza si **en-gros-**ismul lui cultural sînt de o mie de ori mai semnificative pentru destinul nostru decît toate junimismele, samanatorismele si alte isme retrograde.

Cum tot ce s-a creat la noi, cu exceptia lui Eminescu, se insereaza, cu mici nuante, într-o echivalenta calitativa, pentru întreg trecutul nostru cultural, trebuie sa ne orientam mai putin cu criteriul calitatii, cît cu acela al cuprinderii multiple si al valorii simbolice a unui efort, pentru stadiul si structura culturii noastre. Sînt interesante, în acest sens, numai personalitatile care oglindesc

situatia dramatica a României. Un Balcescu, desi paseist, reprezinta, prin soarta si gîndul lui pasionat, mai mult decît toti ideologii nostri patriotici.

Fara **forme**, adica fara Europa (minus substanta ei), toata România n-ar fi decît o suma de presimtiri de cultura. Ele au actualizat si au pus în miscare atîtea energii nebanuite, încît mersul nostru — oricît de exterior si de superficial — în ultimele decenii rascumpara ceva din somnolenta atîtor secole. Formele occidentale, si nu fondul oriental, au fost salvarea noastra. Asezati la periferia Europei, în cel mai mizerabil climat spiritual, nici Orient si departe de Occident, singura iesire au fost ochii îndreptati spre apus, vreau sa spun, spre **rasaritul** nostru. Este greu de conceput si greu de înteles cum au existat unii ideologi care au gasit o originalitate valabila asa-zisului Orient al nostru. Nu s-a putut observa ca sud-estul Europei are o traditie spirituala dintre cele mai nesemnificative? Apartinerea noastra exterioara si geografica la lumea sud-est europeana a fost unul dintre cele mai mari blesteme. Cerc de cultura de Asie Mica, ereditati turcesti si grecesti în moravuri, agonie de cultura bizantina, incapabila sa ne vitalizeze spiritul, toate alcatuiesc componente ale acestui blestem balcanic, de care va trebui sa ne elibereze viitorul. Orientarea spre Orient? Da, acesta este pacatul nostru, acesta este plaga noastra seculara. Caci nu este vorba de spiritualitatea specific orientala, cu care n-avem nici o afinitate, ci de scursorile mic-asiatice si de acest centru de periferii spirituale, numit Balcan, unde rabufneste doar ecoul marilor respiratii spirituale. România trebuie sa se degajeze de toate lanturile ereditatii sud-estice. Exploatîndu-si disponibilitatile de modernism, ea se va salva rînd pe rînd exterior, pentru ca mai tîrziu sa-si închege un sîmbure launtric.

Ce am putea noi învata de la traditia obscura a acestui colt de lume? Biete popoare care s-au framîntat sa ajunga ceva, ca în urma sa

nu realizeze nimic! Imperialismul otoman este o rusine a istoriei, este reversul negativ al spiritului. O tara care a cucerit atîta pentru a nu lasa în urma ei decît pustiu si întuneric. Puterea imbecila a Turciei este responsabila, în fata unui tribunal al istoriei, de obscuritatea acestei regiuni umane. Nimeni nu ne va putea mîngîia de a fi fost siliti atîta vreme sa luptam si sa ne aparam de un popor atît de slab dotat, care a reusit sa lase în Europa numai o dîra de fum. Cea mai trista si mai mizerabila amintire a poporului român sînt turcii. Ei au turnat peste amarul nostru toata doza de imbecilitate de care a fost capabil cel mai steril imperialism din cîte a cunoscut istoria. Ca turcii au trecut Dunarea, este o pata nestearsa pentru noi si, desigur, si pentru Europa. Ei n-au adus nici o idee, nici un freamat, nici o pulsatie noua. Nu trebuie sa ne mai gîndim la trecutul nostru. Ca, atîtea secole, Constantinopolul a fost punctul ideal al vietii noastre, ma îngrozesc de tot ceea ce poate imagina o disperare retrospectiva.Cultura bizantina n-a fost decît un val negru, care ne-a ascuns lumina, un doliu sinistru al mizeriei noastre nationale.

Lipsa de spirit politic de mare anvergura este caracteristica acestui „Orient", pe care ura trebuie sa-l distruga în noi cu sistem. Cum o sa învatam de la astfel de neamuri cum se face o natiune! Devenirea lumii occidentale trebuie sa ne fie singura preocupare. Tot ce este oriental este „apolitic". Superstitia istoriei ne fixeaza Occidentul în centrul atentiei noastre. România n-are de învatat decît de la natiunile care gîndesc politic. As muri de tristete daca România — printr-o perversiune a soartei — ar renaste în viitor cultura bizantina. Un singur tipat din Revolutia franceza este pentru noi un îndemn infinit mai mare decît toata spiritualitatea bizantina laolalta. Caci daca nu vom învata nimic din elanurile nemasurate ale natiunilor mari, atunci nu ne mai ramîne decît sa ne îngropam sufletul între zidurile afumate ale bisericilor noastre si sa ne stingem în suspine la

picioarele acelor sfinti idioti, car au tinut acestui popor de urît toata vremea trecutului sau desert.

Nenorocirea noastra tine de conditia de viata a popoarelor agrare. Ritmul lor lent ar fi o fericire, daca n-ar exista evolutia încordata a tarilor industriale. De o parte satul si de alta parte orasul.

Entuziasmul pentru sat este nota comuna a intelectualilor nostri de totdeauna, este nota lor proasta. Caci daca ei ar fi avut cît de putin spirit politic, ar fi înteles ca satul nu reprezinta absolut nici o functie dinamica, iar pentru accesul la mare putere este de-a dreptul o piedica. Satul este substructura si baza biologica a unei natiuni; el nu este însa purtatorul si motorul ei. Un an din viata unui oras modern este mai plin si mai activ decît o suta din viata unui sat. Si nu numai din cauza marelui numar al populatiei, ci si din felul de viata al orasului, care îsi accelereaza ritmul din substanta lui interna. Orasul si industrializarea trebuie sa fie doua obsesii ale unui popor în ridicare.

Cine colinda satele noastre nu se poate sa nu le considere ilustrative pentru soarta românească. Fie ele sate de munte — si atunci casele înghesuite se sprijina si se reazema unele pe altele, scunde si turtite ca de o frica seculara, cu ulite monotone care plimba truda oamenilor si cu ferestre mici si închise ca inima taranilor, inconstienti din mizerie —, fie ele sate de ses, cu case rasfirate si curti fara garduri, reliefînd prin departarile lor si mai bine un desert raspîndit în suflete, cu vînturi învolburînd praful prin strazi si curti, asimilînd totul unei atmosfere de inutilitate si de parasire, — în amîndoua felurile, satul românesc ofera, ca si cutele taranului, o trista verificare a existentei noastre de pîna acum. Satul este suspendare istorica; inactualitate substantiala. O asezare care se diferentiaza numai gradual de realitatile cosmice si nu cunoaste timpul

decît din auzite. Daca istoria este o chestiune de ritm, atunci satul este negatia ei.

Vai de tara împînzita numai de sate! Scutita de mari conflicte sociale si straina de problemele dureroase ale vietii moderne, ea nu cunoaste, în schimb, nimic din deliciile maretiei, ale fortei organizate, ale ofensivei napraznice. **Orasul este istorie de fiecare clipa;** de aceea numarul oraselor, agravînd problemele unei natiuni, o salta totusi la un nivel inaccesibil tarilor agrare. Mobilitatea si trepidatia pun viata încontinuu în fata a noi întrebari si a noi solutii. Ultimul orasean **stie** mai mult decît un primar de tara. **Cunoasterea** a aparut între zidurile cetatii. Satul s-a multumit totdeauna cu **sufletul**...

Avîntul industrial a dezvoltat în natiunile moderne o complexitate de forme noi, multiplicate proportional febrei de industrializare. Cine masoara ce a fost Germania înainte de procesul ei de industrializare, început pe la 1830, în timpul realizarii Uniunii vamale, si ce a devenit în urma — este obligat sa recunoasca un salt, care a ridicat o natiune pe toate planurile. Razboaiele napoleoniene îi dadusera constiinta politica si nationala; industrializarea vertiginoasa, bazele materiale ale puterii. De la 20 milioane de locuitori, în cîteva decenii se ridica la 50, pentru ca populatia sa creasca într-o mare numerica, ce legitimeaza aritmetic imperialismul. Sînt astazi în lume 110 milioane de nemti, care îsi simt chemarea ca o fatalitate.

Este un fapt universal controlabil: progresul în industrializare sporeste numarul populatiei. Chiar daca acest spor se întîmpla în primele faze, el este atît de coplesitor, încît limita stationara la care se fixeaza nu poate fi conceputa ca o stagnare. De ce în primele faze cresterea populatiei este atît de evidenta? Exodul rural creeaza golul la sate si prin aceasta, o primenire. Afluxul la orase dezintegreaza satul din mersul lui firesc. În existenta lui telurica,

el se mentine secole de-a rîndul în aceleasi forme si insensibile modificari, la acelasi nivel numeric. Golurile nascute prin asaltul oraselor, provocat de industrie, trebuie umplute. Si astfel, se naste la sate o primenire si o renastere biologica. În plus, muncitorimea neatinsa de somaj a dat exemple de prolificitate.

Culturile populare, rezemate pe popoare agrare, în fata anvergurii culturilor moderne, rezemate pe natiuni industriale, sînt dezarmate atît spiritual, cît si material. De o parte taranul si satul, de cealalta muncitorul si orasul. O lume închisa în sine; o lume deschisa spre tot.

Toate tarile au sate si tarani; dar nu în toate ele marcheaza **stilul**. În fata echilibrului plat al tarilor agricole, se ridica destinul gigantic al tarilor industriale. Acestea din urma tind sa înghita întîile; muncitorul va învinge taranul. Numai o natiune industriala mai poate vorbi de razboi. Valoarea militara a unei tari este direct proportionala gradului de industrializare. Popoarele agrare mai pot fi doar… militariste. Germania a rezistat lumii în primul rînd prin forta ei industriala si numai în al doilea rînd, prin eroism. În razboaiele viitoare, eroismul va fi apanajul popoarelor slabe…

Industria este conditia indispensabila a unei mari puteri. Daca Anglia si Germania au luat-o Frantei înainte, în afara de motivele tinînd de soarta launtrica a culturilor, inferioritatea industriala fata de celelalte puteri este un determinant al stagnarii franceze. Îi lipseste Frantei, în plus, si constiinta industriala, pe care o are dezvoltata, îndeosebi, Germania si, recent, Rusia. Este un merit definitiv al Revolutiei rusesti de a fi creat în tara cea mai reactionara, pe ruinele celei mai sinistre autocratii, o constiinta industriala cum, în nota ei mistica, n-a mai cunoscut istoria. Lenin, care a fost un pasionat si fervent al industrializarii, dorind pîna la manie electrificarea Rusiei, a înteles, cum nici un revolutionar,

conditiile accesului la putere al unei natiuni. Si, pentru ca Rusia sa devina o mare putere, Lenin a facut mai mult decît toti reprezentantii sfintei si tristei Rusii, minus Petru cel Mare. Acela care crede ca pricepe problemele viitorului României, fara sa fi studiat cu simpatie antecedentele si realizarile revolutiei ruse, este prada unei mari iluzii. Nu este vorba de a imita ideologia si metodele. Caci sistemul care aîntarit Rusia ne-ar putea fi fatal, deoarece lipsa noastra de constiinta mesianica ne-ar dizolva complet în universalismul bolsevic. România n-a avut constiinta misiunii ei în lume, pentru a se putea împlini cît de putin printr-o revolutie de mesianism social si universal. Revolutia rusa este experienta cea mai bogata de la Revolutia franceza. O România viitoare, care n-a învatat nimic din „cazul" rusesc, nu poate fi decît o constructie fictiva. Natiunile mari fac revolutiile ca sa scuteasca pe cele mici de suferinta. Revolutia franceza a „salvat" aristocratiile altor tari, acceptîndu-si moartea de la sine, precum Revolutia rusa a crutat viata tuturor burgheziilor, condamnîndu-le la o agonie voluntara, fara sînge. Toate revolutiile care se nasc în umbra unei mari revolutii sînt „rationale". Clasa dominanta renunta treptat. Orice postrevolutie este compromitatoare; se face prin convingere. Burgheziile lumii ar trebui sa fie recunoscatoare Rusiei, fiindca ea le-a învatat sa moara la timp.

Fenomenul japonez nu este mai putin ilustrativ pentru progresele inerente industrializarii. Dintr-o tara veleitara, gratie industrializarii vertiginoase si vointei organizate de a deveni mare putere, Japonia a capatat o mare proeminenta în lume, pe care numai cele cîteva puteri de primul rang o cunosc. Soarta Asiei si echilibrul european depind de imperialismul nipon. Un popor insular, suprapopulat si îndesat pe un spatiu mult prea redus, reprezinta cu cele cîteva zeci de milioane de locuitori o realitate politica mult superioara celor 400 de milioane de chinezi. India este nula ca destin politic fata de

Japonia; tot asa, popoarele africane. Ideea japoneza a orientalizarii lumii prin forta este echivalentul estic al ideilor imperialiste occidentale. Japonia a învatat din Occident metodele si justificarile teoretice; dar a avut în ea însasi substanta unei mari natiuni. Îsi poate închipui cineva delirul de grandoare (sa ne gîndim la ideile generalului Araki) al unei natiuni care, pe un spatiu infim, priveste cu sete de dominare Pacificul, cu adversitate Statele Unite si Rusia, care dispretuieste toate celelalte state si se marturiseste colectiv ideii imperialiste? Oricît s-ar baza industrializarea japoneza pe o munca prost platita si pe exploatare, viciul injustitiei sociale si economice se mai poate repara, fie prin schimbarea sistemului, fie prin realizarea politicii de cuceriri, pe cînt efortul de integrare în ritmul marilor puteri este mai dificil, deoarece marirea nationala nu este un refren istoric, ci o iruptie rara. Împotriva acelora care ar sustine ca industrializarea rapeste unui popor caracterul lui specific, trebuie opus cazul extrem de semnificativ al Japoniei, care totdeauna a reprezentat o **cultura a gratiei**, continuata în aceleasi nuante în faza ei actuala de evolutie. Este, în tot cazul, reconfortant — pentru cine crede în întorsaturi si salturi istorice — exemplul unei tari pe care Occidentul o descoperise îmbatata de parfum de flori si pierduta în politete si intimitate, pentru ca astazi sa le asocieze spiritul celui mai excesiv modernism, devenind în cîteva decenii Prusia Orientului. Industrializarea, cu consecinta ei, suprapopulatia, a creat o adevarata raspîntie a devenirii natiunilor.

În fata taranului se ridica muncitorul, fiinta acosmica fara sa fie spirituala, dar avînd o constiinta a valorii si a sensului sau ca nici o alta clasa din trecut. Aparitia muncitorului, ca un nou tip de umanitate, determina fizionomia sociala a lumii moderne. Pe cînd taranul, înfundat în sate, se simtea la periferia vietii, muncitorul modern se traieste în centrul ei si ridica pretentiile justificate de

aceasta integrare. Lupta împotria opresiunii, exploatarii, oligarhiei nu se da în numele unor revendicari minore, ci pentru o sete de justitie sociala si o dorinta de libertate care îi va asigura inevitabil succesul. În istorie, exploatatii triumfa întîi prin prestigiul lor biologic, pentru ca apoi sa-si caute ratiunile spirituale ale victoriei.

TTaranimea nu mai poate fi decît rezerva biologica a unei natiuni, o simpla sursa de alimentare. A crede ca, în formele viitoare de cultura, ea ar putea sa se realizeze original si valabil este, mai mult decît o iluzie, o ignoranta. Satul n-a fost istorie decît în formele primitive de viata, care exclud istoria propriu-zisa. În numele taranimii se mai poate lupta numai pentru dreptate, dar este imposibil a construi o viziune mesianica pe realitatile ei sufletesti. Cu cît se diferentiaza mai mult o natiune, cu atît taranimea devine mai mult un **suport**, dar nu un centru dinamic. Urbanizarea satelor est singurul mijloc de a pune taranimea în circulatie. Cazuta în desuetudine, din lipsa unei constiinte politice si a unei orientari moderne, ea trebuie adusa cît mai mult în ritmul general si trepidant al vietii.

Muncitorul modern este o amenintare continua si prin aceasta un element politic de prima ordine. Cine mai crede ca se poate construi o natiune, fara sa fi rezolvat problema muncitorimii, se însala amarnic sau este un reactionar inconstient. Proletariatul modern a cazut prada unei sterile superstitii internationale. Dezintegrarea din natiune este pacatul lui ideologic. Cum natiunile sînt forme constitutive ale vietii istorice, el nu-si poate realiza accesul la putere si primatul decît prin natiune. Internationalist prin aspiratii, el nu se poate împlini totusi decît national. **Integrarea proletariatului în natiune** este una din cele mai grave probleme ale prezentului si viitorului. O natiune care nu poate realiza acest lucru este condamnata la conflicte fara iesire. Visul unei colectivitati universale, pe care-l mîngîie

muncitorimea din toate colturile lumii, este, din pacate, irealizabil, avînd împotriva lui tot ce în istorie este drama si irezolvabil. Muncitorimea, daca nu poate fi integrata constient într-o natiune, poate fi facuta sa **uite** natiunea. Cum? Dîndu-i-se perfecte conditiuni de viata, **aruncînd-o pe linia moarta a fericirii**. Ofensiva proletariatului poate fi diminuata de acel ce nu iubeste încordarile si rasturnarile devenirii, printr-o ireprosabila asistenta sociala, printr-o solicitudine insistenta si prin eliminarea rationala a somajului. Mizeria muncitorimii îi justifica vointa de putere si îi da un cinism al luptei inegalabil. **În numele mizeriei totul este permis**. Aceasta banalitate teoretica si aceasta sfîsiere practica au înteles-o bine muncitorii si si-au creat un orgoliu de clasa, care va întoarce odata lumea pe dos. Taranul, daca nu este totdeauna reactionar, este, prin fire, antirevolutionar. Prefera comoditatile mizeriei dramatismului luptei revolutionare. Astfel se explica de ce, nascut deodata cu istoria, a **obtinut mai putin**, în existenta lui milenara, decît proletariatul într-un secol de lupta. Spiritul revolutionar determina raspîntiile istorice. Fara revolutii, istoria este devenire inerta, fadoare si fagas.

Muncitorimea a creat o cultura a maselor, cu caractere noi si fizionomie proprie.

În locul comunitatii organice, cristalizata substantial, pe care ne-o ofera existenta statica a formelor primare sau aurorale de cultura, se înalta dinamismul si mobilitatea formelor derivate, superstructurale, complexe, fiindca încoroneaza sau amurgesc procese de cultura. Comunitatea este expresia directa si originara a unei existente nationale, este leaganul sufletului national, în deosebire de existenta de mase, caracterizata de predominarea elementului social si numai în nu stiu al cîtelea rînd, national.

Conceptul modern al masei vede în aceasta un grup a carui solidaritate se bazeaza exclusiv pe interese. Istoria, care este substanta unei natiuni, precum forta este substanta istoriei, nu joaca un rol în cultura universalista a maselor. Marxismul, care a pus în secolul trecut mai complex si mai grav problema maselor, este ce e drept un istoricism (dupa cum au aratat Scheler si Troeltsch), dar unul metodologic, întelegînd istoria functional, iar nu organic. Nu este revelator ca afirmarea maselor în istorie este, în fond, o desolidarizare de istorie? Mase au existat totdeauna; dar n-a existat totdeauna **constiinta** maselor. Meritul revolutiilor n-a consistat în a le fi ameliorat conditia exterioara si materiala, ci în a fi fost progresul cel mai rapid si mai efectiv în constiinta. Revolutia este suprema constiinta a maselor. Cu adevarat: ele **sînt** numai în revolutie si prin revolutie. Restul este abandonare, inertie, imens numeric. Cine spune masa întelege atomizare, iar cine-i delimiteaza conceptul modern nu-i poate îndeparta reprezentarea multimii, al carei orgoliu pleaca din numar si a carei constiinta din amenintare. Imensul cantitativ, gingantismul numeric, amplificîndu-se în constiinta individuala ca o fatalitate, face din fiecare reprezentant, din fiecare individ apartinator multimii, o fatalitate particulara, o amenintare individuala… Miscarea maselor moderne si dinamismul lor compact au ceva halucinant în explozia lor subterana. Cînd ele vor ajunge la constiinta lor deplina, dilatate de orgoliul lor numeric, vor cutremura candoarea devenirii. **Cultura maselor este un nou tip de istorie**.

O comunitate presupune un geniu colectiv, o convergenta cu justificare istorica si un gen de solidaritate irationala, care cîstiga în adîncime cu cît exclude mai mult interesele. Comunitatea este o forma **aurorala** a culturii. În ea si mai cu seama prin ea **este** individul. Într-o comunitate, constiinta nu înseamna niciodata constinta individului, ci a comunitatii. De aceea, viziunea organicista

a istoriei considera individualismul modern ca o forma de cadere. Popoarele si-au început viata în comunitate; decadenta lor nu poate însemna decît emanciparea din ea. Diferentierea progresiva pe toate planurile le îndeparteaza de la sîmburele lor si, abstractizînd ceea ce este suflet si destin, le îndruma spre spirit si inteligenta. Nu se poate concepe comunitate fara prospetime biologica. De aceea, ethosul comunitar se compromite în maturitatea biologica a unui popor. Perioada gotica a lumii moderne, caracteristica tarilor germanice, iar dintre cele romanice, în special Frantei, a fost aceea care, reprezentînd o primavara de cultura, s-a realizat natural si incomparabil în comunitate. A trebuit sa se consume un întreg proces de viata istorica, pentru ca formele sa devina labile, valorile sa se disocieze, indivizii sa se dezintegreze. Farîmitarea în insi, solidari numai prin interes si prin presiunea numarului, dar care laolalta reprezinta o adevarata avalansa, a creat fenomenul modern al maselor, fenomen care n-a fost strain nici lumii antice, în faza ei crepusculara, si care caracterizeaza orice cultura în faza ei de dezagregare. Aparitia masei, ca fenomen predominant si bine definit, determina si descopera un moment specific si capital în procesul unei culturi. Geniul colectiv al unui popor, din valoare interioara si insesizabila, se degradeaza, în aspectul cantitativ al maselor, într-o inexorabila realitate numerica. Drumul de la comunitate la masa este o degradare; dar el nu este prin aceasta mai putin grandios si fatal.

Este iarasi o mare deficienta de perspectiva si de întelegere istorica în a deplînge un astfel de fenomen sau în a te pierde în consideratii reactionare. Organicismul excesiv duce la o morfologie rigida si, vrînd sa puna prea mult accentul pe continuitate, el separa istoria în structuri statice, în organisme închise.

Atît individualismul, cît si colectivismul au contribuit la nasterea fenomenului de masa. Individualismul, exagerînd individului

constiinta unicitatii sale si vrînd sa-l faca mai creator în izolare, l-a dezintegrat din comunitate. Decît, aceasta dezintegrare nu vizeaza indivizii dotati, ci pe fiecare. Individualismul nu înseamna neaparat Nietzsche. Istoriceste, el a pus problema fiecarui individ si niciodata a turmei. Individualismul secolului al XIX-le nu pleaca de la eroismul individual, ci de la conflictul spiritual si economic al fiecarui individ în calitate de individ. Într-o lucrare despre Max Stirner, Basch a aratat sursele individualismului în monadologie. În ce priveste individualismul democratic, aceasta derivare de ordin teoretic pare foarte verosimila. Pluralismul monadologic îsi gaseste echivalentul pe plan istoric în atomizarea sociala creata de democratie, care a fixat centrul de greutate în fiecare individ si în nici unul.

Caracterul masei este de a fi amorfa interior. Aceasta absenta de forma launtrica se explica prin elementul mecanic al solidaritatii, prin deficienta geniului colectiv, a aspiratiei convergente. Colectivismul mecanicist si atomizant a dus la aceleasi consecinte ca si individualismul, numai ca el a plecat de la atomizarea turmei, si nu a indivizilor. Ideologia secolului trecut n-a avut alta intentie ascunsa decît sa dea o formulare fenomenului de masa, care luase deja contur prin Revolutia franceza, pentru ca sa devina mai tîrziu **locul comun**al istoriei.

Internationalismul este o expresie a culturii de mase. Orice solidaritate care nu e de ordin istoric poate duce la internationalism. În cultura de mase, cultura de mari orase si de centre industriale, importa **functiunea**, nu substanta. Cultura comunitara, a valorilor organice, cultura de mici orase si rurala, întelegea devenirea substantialist. Totul era si trecea **în sine**; **nimic nu era** substituibil, fiindca functia apartinea fiintei. Functionalismul în cultura a creat lumea de forme substituibile, cantitatea ca valoare autonoma si regulatoare. De la arhitectura functionala (stil Le Corbusier), la

muzica atonala sau la filozofiile nesubstantiale contemporane, pîna la costumul simplu, atingînd fadoarea, al muncitorului, sau la „uniforma" politica a tarilor dictatoriale, totul tinde a face din lume un complex de valori reversibile si automate, de functiuni identice în sensul lor, dar diferite în continut. Cine nu întelege marile orase si cine se simte strain monumentalului industrial nu va pricepe nimic din miscarea maselor moderne, din pornirea lor de a rasturna ordinea existenta, dar mai cu seama din a-si crea o noua constiinta. Ceea ce le împrumuta o maretie, pe care stilul comunitar de viata n-a cunoscut-o, fiind prea închis în intimitatea lui proprie, este crearea unui nou tip de istorie, bazat pe un monumental cantitativ, numeric, fara simboluri adînci si interioare, dar de mari dimensiuni exterioare. Cultura de tip functional are la baza dimensiunea vizibila, care înlocuieste geometria interna a culturii de tip substantialist.

Cultura de mase este antispirituala, antilibertara, antiindividualista. Este suficient sa ne gîndim la bolsevism sau la hitlerism, fenomene de masa pe cît de diferite în continut, pe atît de asemanatoare în forma, pentru a întelege cîte sacrificii pretinde omogenitatea unei tari bazate pe un sistem politic ce se reclama exclusiv de la mase. Bolsevismul si hitlerismul sînt miscari de mase, cu continut ideologic diferit. Lipsa spiritualului le caracterizeaza într-o egala masura. Eliminarea lui se face din regiuni diferite, dar din motive extraspirituale la amîndoua. Cultura colectivista a înteles din istorie ascunzisurile ei materiale si a relevat biologia nu numai ca motor al istoriei, dar si ca finalitate a ei. Ce alt sens poate sa aiba mistica sîngelui si a pamîntului în hitlerism, daca nu o negatie a spiritului în numele tuturor valorilor subistorice? Masele sînt extrem de sensibile la permanenta biologiei si, în numele ei, ar fi capabile sa sacrifice totul. Economismul din bolsevism presupune aceeasi absolutizare a sferei neutre spiritului si a bazelor materiale ale

istoriei. Mi se pare o încercare hazardata a stabili o ierarhie în aceste viziuni ale substructurii culturii. Unii au sustinut ca reclamarea de la sînge si pamînt indica o perspectiva mai profunda, ancorarea în regiuni mai adînci, cu radacini mai mari si cu toata eternitatea valorilor vitale. De alta parte, nu trebuie sa se uite ca accentuarea pîna la mistica a economicului a pus problema justitiei si a repartitiei, trecînd astfel în domeniul etic, pe care biologismul hitlerist îl neglijeaza în valoarea lui universala, pentru a-i recunoaste o simpla valabilitate nationala.

Toate revolutiile au fost expresii ale accesului maselor la putere. Mai mult: putere si revolutie sînt echivalente pentru mase. Dar daca ele s-au realizat într-o astfel de masura în revolutii, pentru ce se vorbeste în aproape toate consideratiile asupra revolutiilor despre „sperantele înselate", despre „jertfele inutile" ale maselor? Acest pesimism obligatoriu, dar revoltator, uita un lucru care tine de psihologia maselor si de teoria revolutiilor. Toate revolutiile mari s-au nascut dintr-un sentiment escatologic. Revolutionarii au pus atîta pasiune si au varsat sînge, fiindca ei traiau revolutia ca un moment final al istoriei, asa încît tot ce-i urma n-avea sa mai fie istorie, ci **paradis terestru**. Pentru orice mare revolutionar exista o solutie în istorie. Ceea ce el stie teoretic masele o simt practic. Daca escatologia crestina „continua" istoria într-o lume transcendenta, revolutionarul o „rezolva" în imanenta. Utopicul spiritului revolutionar pleaca din convingerea ca istoria se poate termina în lume, ca în imanenta este posibila o iesire, ca, în fine, devenirea este compatibila cu o solutie.

Închinîndu-se ascunzisurilor materiale ale istoriei, masele cred a-si putea solutiona problema lor. Ele au realizat enorm prin revolutie, dar jertfele pe care le-au facut au întrecut mult prea mult achizitiile. Ce ar fi fost daca în decursul vietii istorice infinitul

lor de suferinta si tortura si-ar fi gasit o corespondenta si o compensatie? N-ar fi fost atunci rezolvate oarecum bazele istoriei si n-am fi noi siliti a ne face din pretexte intelectuale motive de tragedie?

În lume, acele adevaruri au devenit locuri comune, pentru care au suferit multimile. Evidentele cu care traim zi de zi, cu care nu murim, sînt fructul dezastrului anonim. Cu toate acestea, nu gasesc nimic mai revoltator decît lamentatiile pe marginea soartei maselor. Ele sînt prea tari pentru a nu putea obtine ceea ce revine tariei lor si daca s-au înselat si se însala, aceasta tine de soarta lor, de limitele imanente ale acestei soarte. Este cea mai frecventa prostie aceea de a arunca pe conducatori vina. Daca masele ar avea un **nume** (în sens spiritual), ele ar putea sa se faca ele însele responsabile. Asa, nimeni nu poarta vina falimentului nici unei revolutii. Istoria întreaga mi se pare un nonsens daca revolutiile nu sînt considerate puncte culminante, fata de care razboaiele se totalizeaza într-un apocalips, reversibil si multiplicat de imbecilitatea umana. Daca aceea ce ne place a numi istorie nu este neutra semnificatiilor, atunci Revolutia franceza înseamna pentru Franta mai mult decît sutele de razboaie, prin care n-are rost sa mai stim ce a tot pierdut si ce a tot cîstigat. Acea natiune care nu e sortita unei mari revolutii este condamnata a se învîrti în jurul propriului ei desert. Singura salvare a maselor e revolutia. Este si singurul mijloc prin care ele se salveaza în natiune.

Problemele tragice ale modernitatii se leaga de diferentierea si complexitatea nascuta din depasirea comunitatii. Este foarte comod sa traiesti în comunitate; decît, stilul comunitar naiv nu rezolva nici una din problemele în fata carora se afla o natiune. Colectivismul, spre care evolueaza lumea moderna, este mult mai complicat si mai stufos, în dinamismul sau, decît ethosul comunitar. Nu e mare lucru sa

traiesti în comunitate; caci nu **te** traieste ea îndeajuns, nu te scuteste ea de riscul propriei individualitati? Grandorii naive a comunitatii i se opune monumentalul dramatic al societatii moderne (oras, industrialism, proletariat, mase).

De modul în care România va sti sa se descurce în aceste probleme depinde viitorul ei. Daca le va refuza de dragul perfectiunii mediocritatii sale, atunci înseamna ca n-are nici o chemare printre natiunile moderne. Este un semn de deficienta a spune: intrarea în complexul problemelor creeaza încurcaturi si dificultati continue si ca atare îngreuneaza conditile de viata, accelerînd mersul spre decadenta. Numai popoarele fara destin se leaga de tinerete, fiindca pulsatia lor de viata este o dovada continua de batrînete. Politiceste, China n-a fost niciodata o mare realitate; de aceea, a uitat sa moara. De mii de ani, traieste în floarea batrînetii. Ea s-a nascut într-o oboseala matura. Natiunile cu mare destin politic se epuizeaza repede. Este ca si cum vitalitatea lor, imprimînd o data forme noi de viata, n-ar mai avea nici un rost de fiintare. Daca evreii au supravietuit popoarelor din Antichitate si vor supravietui, desigur, si celor moderne, faptul se datoreste mai putin mesianismului, cît incapacitatii lor de realizare politica. Nefiind legati de spatiu si neformînd un stat, ei sînt un popor extraordinar, dar nu o natiune. Se vorbeste totdeauna de un **popor evreu**; niciodata de o **natiune** evreiasca. Însasi ideea de **rasa** iudaica are în sine mai mult elemente spirituale, decît politice.

Cine a vazut acest lucru trebuie oare sa se dea înapoi si sa se crute? Un popor nu se poate decît compromite prin prudenta. Riscul si aventura constituie nu numai excelenta individului, ci si a unui neam. Rezervele de absurd sînt surse de maretie.

Marile natiuni nu s-au afirmat prin cumintenie, prudenta sau rezerva. Un graunte de nebunie este mobilul secret care le mîna spre înaltare si distrugere cu atîta pompa. Cum s-ar explica altcum atîtea

si atîtea valori, create numai din superstitie si plictiseala, atîtea sacrificii nesemnificative? Desi popoarele rîvnesc numai dupa bunuri pamîntesti, ele împusca peste tinta în pasiunea lor terestra, de sînt uneori capabile, pentru o idee, sa renunte la satis

factiile imediate ale lumii. Omenirea nu încape într-o formula. Atîtea veacuri a umblat prin crestinism dupa despamîntenire si n-a reusit decît sa se alipeasca mai mult de pamînt.

Grecii au vrut sa se lege de lume si au sfîrsit în cultul ideilor. Francezii n-au vorbit decît despre ratiune, pentru a-si umple istoria de irational. Chiar romanii, care dintre toate popoarele s-au specializat mai adînc în bunurile trecatoare si au creat un drept pentru a iubi legal pamîntul, au pus atîta **frenezie**, încît decadenta lor a fost, de fapt, prabusire si disparitie. Sfîrsitul Imperiului roman, agonia precipitata ofera atît farmec maladiv si dezagregarea lui este o consolare atîtor inimi bolnave, ca de cîte ori tentatiile disolutiei încearca sufletul, crepusculul imperial îi este leagan de sicriu. Cine n-a cunoscut acea dispozitie de care vorbea Verlaine, comparîndu-se imperiul de la sfîrsitul decadentei, vazînd cum trec marii barbari blonzi, nu va ava niciodata dezabuzarea suficienta ca sa înteleaga anumite epoci. Si cine nu cunoaste vibratia în spirala a inimii, în zadar se apropie de aurorele culturilor. Toata istoria n-are valoare decît prin ceea ce selectionam din ea, prin continuturile ei alese de preferintele noastre. Nu este mort în istorie ceea ce este din ea viu în noi. Daca n-am avea atîta clipe din viata, în care sa ne simtim în Renastere la noi acasa, ea n-ar avea mai multa actualitate decît o perioada de cultura egipteana. Epocile traiesc numai întru cît simtim nevoia sa ne leganam în ele. Simpatia noastra profunda trezeste din ele ceea ce a fost devenire. De aceea toata întelegerea istorica încearca sa îndulceasca ireparabilul devenirii, sa atenueze opera

demonica a timpului. Trecutul **este** numai prin slabiciunile noastre retrospective.

CAP. IV

Razboi si revolutie

Exista natiune care sa nu fi facut razboaie? Toate natiunile au facut razboaie, chiar daca unele nu le-au vrut si nu le-au dorit. Natiunile mari le-au voit si le-au dorit; acesta este un element în plus care le diferentiaza de cele mici. Chestiunea razboiului nu trebuie însa privita sub prisma aderentei sau inaderentei multimii; un organism national se valorifica într-un razboi oarecum inconstient. Razboiul fiind legat de viata natiunilor în mod esential, oamenii nu pot interveni decît pentru a-l amîna, în nici un caz a-l evita. Este o teorie mai mult decît stupida aceea care sustine ca responsabili de nasterea razboaielor au fost totdeauna conducatorii si o casta de interesati. Oare poate crede cineva ca toate razboaiele care s-au dezlantuit în omenire si-au avut originea numai în capriciul printilor, regilor si împaratilor? Cine poate crede în razboaiele de fantezie individuala sau în cele provocate de aranjamente negustoresti? Daca ele, precum se spune, **plutesc în aer**, atunci au un caracter impersonal si iresponsabil. Pacifismul — care are de partea sa toate inimile si nici o realitate — si-a facut un titlu de glorie din a stabili responsabilitati pentru izbucnirea razboaielor. Dar pacifismul uita ca razboiul nu este un fenomen de suprafata, ci angajeaza maruntaiele unei natiuni. Daca statea în posibilitatea oamenilor sa-l împiedice si sa-l curme, de mult ar fi fost lichidat. Dar viata umanitatii **tinde**, fara sa **aiba**, o finalitate etica. Cine amesteca sentimente în consideratiile asupra razboiului îsi complica existenta inutil, deoarece ireparabilul conflictelor umane nu poate fi atenuat nici macar de interventia divina. Dumnezeu **priveste** razboiul.

Putine sînt fenomenele care sa dea mai puternic impresia de **destin** ca el. Nu este interesant ca, pe cînd moartea ne face tristi, razboiul lasa numai un gust amar sau o disperare rece, neafectiva, o înnebunire lucida? Moartea se face **în** noi, pe cînd razboiul **peste** noi.

Cine nu poate accepta razboiul ca o conditie fatala a umanitatii nu-i ramîne decît sa se omoare. Acela însa, care stie cum merg treburile în lume, îsi face un loc printre fatalitati si asteapta sa fie strîmtorat — la timp — de ele.

Nu se poate concepe devenirea natiunilor fara razboaie. Prin ele ajung natiunile la constiinta fortei lor si tot prin ele îsi delimiteaza conturul în lume. O natiune se **verifica** prin razboi. Cu cît poarta mai multe razboaie, cu atît îsi accelereaza ritmul de viata. Ahtiata dupa propria ei realizare, ea îsi epuizeaza, prin frecventa razboaielor, rezistenta vitala. Longevitatea unei natiuni este strîns legata de ritmul ei vital. Razboaiele se nasc dintr-o tensiune vitala, pe care, la rîndul lor, o maresc. Dar numai în **intensitate**, nu si în **durata**. Cauta natiunile longevitatea? Cine ar putea-o spune?! Sînt însa unele cu destin genial, care scînteiaza definitiv si efemer, ca poetii. Ele prefera gloria longevitatii si sînt necrutatoare cu rezervele lor de viata. Numai culturile mediocre se supravietuiesc, fiindca n-au trait niciodata. Daca Franta îndura o carenta si de multa vreme se desfata inconstient în presimtirile decadentei, este ca a fost prea nemiloasa cu posibilitatile ei. Un destin grandios te costa mult. Franta a risipit în timpul Revolutiei mai multa energie decît România într-o mie de ani. Iata diferenta dintre istorie si subistorie! Franta este istorie fara **timp**, continut pur. Tara care n-a ratat nimic. Si apoi, razboaiele Frantei! Oare se poate mîndri un popor cu asa de putine razboaie defensive? Nu este tara care sa fi dus mai multe razboaie agresive. Si nu exista, în fond, decît razboi agresiv. A rezista la un atac este onorabil; a pleca la atac este stralucitor.

Atît timp cît un popor n-a purtat un razboi de agresiune, el nu exista ca factor activ al istoriei. Provocarea exprima o rezerva de forta si un surplus de vitalitate. Un razboi, pornit din initiativa proprie si pierdut, este mai glorios decît unul cîstigat prin aparare. Germania a pierdut razboiul mondial numai politiceste; razboiul în sine o onoreaza mai mult decît pe aliati. Un razboi de agresiune pleaca fie dintr-o simpla neliniste biologica, fie din tendinta de a impune imperialist o idee în lume. Primul caz dovedeste foarte putin; al doilea, tot. Nu exista neam care sa fi atins universalitatea numai prin forta spiritului. Procesul prin care el se impune în lume este un complex de mijloace, în care bestialitatea îsi da mîna cu profetia. Nu e bine sa ne iluzionam prea mult asupra istoriei. Spiritul nu creste din nimic. Daca Olanda n-ar fi fost imperiu — oricît de trecator — cine stie daca pictura olandeza ar fi luat avîntul pe care-l cunoastem! Conditiile materiale favorabile creeaza **ragazul**, din care izvoraste atît spiritul, cît si viciul. Razboiul este un fenomen atît de complicat, încît am fi nedrepti de i-am epuiza sensul în crima. Din punct de vedere uman n-are nici o scuza; de aceea se face el **prin** oameni. Sîntem niste biete unelte ale unei mari si sinistre fatalitati.

Trebuie sa dea de gîndit tuturor pacifistilor urmatorul lucru: toate popoarele europene care n-au luat parte la razboiul mondial au cazut automat pe al doilea sau al treilea plan. Politiceste, neutralitatea este un semn de lîncezire si de evadare din arena internationala. Razboiul este un examen la care se supun natiunile în fata lumii. Inutil de remarcat ca nu rezista decît popoarele înzestrate. Nu poti cîstiga razboaie si nu te poti impune în lume exclusiv prin forta organizata. Istoria nu cunoaste un popor cu armata glorioasa si repetat verificata care sa nu fi creat si o cultura. Forta sau se realizeaza pe toate planurile, sau nu este nimic. Atîtea razboaie s-au gîndit initial în biblioteci. Culturile mari se împlinesc

pe toate planurile; în colturile lor de strada se reazema razboinicul de întelept. Neamurile care n-au **tot** n-au nimic.

Pe timpul cînd atenienii au planuit expeditia de cucerire a Siciliei, se puteau vedea zilnic în piata grupulete care demarcau pe piatra contururile insulei. Este, acesta, un caz tipic al aspectului **cetatenesc** al imperialismului. Acel imperialism care nu ia forme cetatenesti nu este autentic, ci se hraneste din exaltarea unor sefi, avînd o durata efemera si mentinîndu-se doar la suprafata. Numai un popor care poarta în sînge ideea imperialista poate accepta fara scîrba armata si razboiul. Aviditatea de spatiu si setea de a imprima un stil de cultura altor forme de viata creeaza într-o natiune imperialista un gust ofensiv, justificat atît prin cinism, cît si prin viziuni istorice. Atunci cînd ultimul burghez german, ghiftuit de bere si dolofan, îsi preumbla în creier harta lumii si, treaz sau turmentat, îi face Germaniei loc pe unde îi permite capriciul si fantezia, el este reprezentantul inconstient si mediocru al unui gînd care roade si macina natiunea în substanta ei. Imperialismul s-a conceput nu numai în palate, ci si la raspîntii. De ce sa fim asa de nedrepti cu masele si sa credem ca ele n-au participat niciodata direct la istorie! Se repeta pîna la exasperare de catre cercurile socialiste: multimile nu vor razboiul, ele sînt numai tîrîte în conflicte si înselate de guvernanti si exploatatori. În realitate, lucrurile sînt mai complicate si mai triste. Oricît ar concepe omul razboiul, daca faci apel la indivizii izolati ca atare, fiecare va fi în cele din urma împotriva razboiului. Cum se face totusi ca el accepta razboiul, în colectivitate? Nu este aici vorba de psihologia curioasa a multimilor, ci de un fenomen mai profund, bazîndu-se pe solidaritati istorice nebanuite. În fiecare om care pleaca la razboi, se petrece urmatorul proces: nu accept razboiul, dar îl fac ca natiune. Individual, istoria are un mai mare coeficient de rationalitate, decît colectiv. Atît timp cît vor exista natiuni, vor

fi si razboaie. Nici unul dintre noi nu va vrea sa le faca; ele însa **se** vor face. Natiunea este un fel de **abstractiune vitala**, fiindca ne da iluzia ca este ceva vag, pentru ca, în realitate, sa ne strînga pîna la sufocare.

Pacea universala ar înceta a fi o utopie,daca s-ar putea crede ca natiunile sînt o faza tranzitorie a istoriei. Pentru sentimentul nostru cosmic, prezenta lor în lume nu este deloc încurajanta. De natiune ne leaga tot ceea ce este imediat în noi si teama de vid.

Presupunînd totusi ca natiunile ar disparea, proiectele de pace externa n-ar fi oare mai putin iluzorii? Nu s-ar deplasa conflictele pe unitati mai mari? De la continente la rase si pîna la conflictele planetare, ireductibilul soarte umane ar fi oare mai putin tragic? Daca toate natiunile globului ar dezarma, cu exceptia uneia de o anvergura mai redusa, pacea lumii ar fi mai periclitata decît oricînd. Natiunile nu se pot ridica toate la acelasi nivel. Înarmarile se fac peste oameni; sînt chiar dispus a crede ca ele se fac fara voia lor. Faptul ca omul a putut cheltui atîta energie pentru inventia atîtor arme, care trebuie sa-l apere de el însusi, ma face sa am o idee precisa despre genul uman. Daca toate armele acestui univers ar fi distruse fara urma si ar ramîne un singur revolver, omul s-ar simti obligat fata de el si, nelasîndu-l în paraginire, istoria s-ar repeta de la început.

O natiune, cînd începe sa se înarmeze, nu se mai poate opri. Saracia si mizeria nu constituie limite ale înarmarii. De sute de ani, omenirea priveste cerul printr-o gaura de tun.

Obstacolul esential în calea pacii este lupta marturisita sau secreta pentru **hegemonie**. Dorinta primatului exclusiv este atît de puternica în natiuni, încît pentru ea sînt dispuse sa calce orice fel de obligatii etice sau internationale. Se poate concepe ca natiunile vor ajunge cîndva la o astfel de neutralitate, încît sa le fie indiferente puterea si dominatia? Atîta timp cît istoria va avea la

baza un ritm biologic si cît valorile specific istorice vor dezvolta deviat un imperialism vital, aceasta neutralitate nu va fi nici posibila si nici de dorit. O mare natiune se ridica pe darîmaturile alteia sau pe umilirea altora. Gloriile nationale se scalda într-o mare de sînge, ca toata istoria de altfel. Faima lui Napoleon a costat zece milioane de oameni, La prima aparenta, razboaiele lui au fost purtate din pasiune pentru razboi. În realitate, ele reprezinta imperialismul consecutiv fiecarei mari revolutii si satisfacerea dorintei de nelimitata hegemonie a Frantei. Napoleon va fi provocat saracie si mizerie în Franta; el nu a pus Europa mai putin în miscare. Nationalismele europene au avut nevoie de actiunea lui si de filozofia lui Hegel, pentru ca organisme timide sa încolteasca gîndul hegemoniei si sa creeze pluralismul nefast al Europei.

Napoleon, accelerînd ritmul Frantei, a accelerat decadenta ei. Indirect, el a aruncat în spatele Europei Germania si a facut tarii sale un cadou fatal. Este tragedia istorica a marilor personalitati, care, ridicînd natiunile la un nivel anormal de marire, le pricinuiesc implicit prabusirea. Tensiunea nascuta de viziunea cezarismului înalta natiunea dincolo de nivelul ei istoric firesc si-i slabeste pentru mai tîrziu rezistenta. De aceea, dictaturile mari — nu tiraniile — scot, în bine si în rau, natiunile din fagasul lor.

Ethosul agresiv este un fel de sira spinarii a natiunilor. Altcum nu se explica de ce instrumentul instinctului agresiv — **armata** — este o institutie atît de legata de toate formele existentei nationale. Mai mult decît religia si decît templele ei, toate formele statale si-au gasit o consacrare în armata. O institutie eterna în masura în care cele omenesti sînt eterne. Asa este omul de putin spiritualizat, încît, din institutia cea mai putin spirituala care se poate concepe, si-a facut o axa a vietii lui. Existenta permanenta a armatei este o proba

definitiva pentru orice antropologie pesimista. Omenirea nu-si poate permite luxul si fanteziile anarhiei.

Daca am scoate armata din istorie, devenirea universala ar semana unei lectii de pedagogie. Se vede treaba ca toate **întîmplarile** au fost sîngeroase, ca tot ce am **patit** pîna acum s-a nascut din fioruri. Petele **rosii** creeaza stralucirea istoriei. **Durerea este substanta devenirii.**

Armata reprezinta teroarea organizata. Sînt însa exceptii,care alcatuiesc, la drept vorbind, singura ei scuza. Sa ne gîndim ce a însemnat pasiunea gloriei la ultimul soldat din expeditiile lui Napoleon si la toti soldatii acestui univers care au luptat în numele unei idei. În toate statele care nu reprezinta o idee imperialista, armata are un caracter artificial, exterior, silit. Sa comparam ce înseamna a fi soldat în România si ce înseamna acelasi lucru în Germania sau Rusia.

Cel mai prost soldat german „servestet70 cu ochii atintiti peste granita, cu constiinta ca el este un element al unei mari plamadiri viitoare. El stie ca Germania are o misiune în lume, care nu e realizabila fara sacrificiul lui. El traieste mondial problemele tarii lui. A sti ca vei pleca odata într-o parte a lumii, ca existenta este legitimata de cuceriri viitoare fixeaza un continut ideologic armatei, un sens vast si ca atare justifica rigorile inumane ale disciplinei. Functia principala a soldatului este sa **atace**, nu sa **apere**. Idealurile defensive golesc armata de orice continut. Numai tarile minore poarta razboaie de aparare.

Politica expansionista a Germaniei împrumuta soldatului un orgoliu care, daca e dezgustator si inuman, nu este mai putin o forta propulsiva. În Rusia, soldatul serveste real o tara; dar, în constiinta lui, el lupta pentru o ideologie cu caracter universal. Neaparat ca sub bolsevism se ascunde dorinta de hegemonie universala a Rusiei; el traieste însa un universalism ideologic, pe care va trebui sa-l impuna

cu forta. Ce deosebire între un soldat care jura pe patrie, numai, si unul care se leaga prin juramînt sa fie un pion al dezrobirii proletariatului din întreaga lume!

Înainte vreme, vitejia era haiducie, haimanalîc romantic. Astazi, vitejia fara o constiinta universala este o barbarie neinteresanta.

Si acum vine rîndul soldatului român. Cu ce e de vina bietul ca România n-are nici un ideal, ca dimensiunile ei istorice sînt neimportante, ca toata respiratia ei de o mie de ani? El aude doar atît: sa ne aparam granitele. Si nici n-ar putea auzi mai mult. Caci România si-a identificat idealul cu o stare de fapt: granitele ei materiale si morale. România **este**; atîta-i ajunge. Neavînd pasiunea devenirii frenetice, ea a raspîndit în toate constiintele acceptarea ei proprie.

Nu ca România ar trebui sa mîngîie visul explicit al cuceririi tarilor din jurul ei — e prea domoala pentru a putea concepe asemenea absurditati —, dar faptul ca ea nu cultiva cu exasperare gîndul de a deveni o mare putere este revoltator si revelator pentru carenta ei. Armata noastra nu serveste decît un principiu de aparare si nu se misca în numele nici unei idei. Ca si statul, ea este **excentrica** natiunii; o serveste automat, fara participare si fara dinamism. Functiile României sînt disociate una de alta; o ia pe prea multe cai înspre nimic.

Lucrurile îsi au buna lor traditie. Sa ne gîndim numai la razboaiele noastre din trecut. Vai de ele! Am purtat numai razboaie de aparare, am rezistat numai la invazii. Asa am fost de neîmpliniti în rosturile noastre, încît nici macar o data n-am putut concepe o afirmare agresiva sau un presentiment imperialist. În razboiul mondial am cucerit **ceea ce era al nostru**, ceea ce ne apartinea; ne-am **cucerit**. El n-a fost totusi un razboi de **initiativa nationala**, deoarece în el am fost **atrasi**. Sentimentul puterii nu ti-l da decît razboiul de provocare. Initiativa razboinica este totul. O natiune care **începe** un

razboi, care se mîndreste a fi sursa de conflagratiune, rezista prin orgoliul si automatismul agresiunii. O natiune imperialista este totdeauna tare. Si e imperialista o natiune care **nu mai încape** în sine. Expansiunea este un semn de vitalitate, iar nu de umanitate. Dar omenirea nu s-a ridicat în numele **umanitatii**. S-a rezolvat vreodata problema mizeriei în numele milei? Dimpotriva, mila a **creat** saracii, i-a înmultit. Prezenta ei în lume este cauza cersetoriei. Acei saraci care au înteles ca pot trai ca paraziti ai milei au renuntat la saracie si s-au facut cersetori.

Saracii au obtinut avantaje numai întru cît s-au putut constitui în grup si alcatui astfel o amenintare. Muncitorimea moderna, daca nu este exploatata pîna la epuizare, faptul nu se datoreste milei si umanitatii, ci **fortei** pe care o prezinta ea. Exploatatorii stiu ca exploatatii sînt o forta mult mai mare decît ei, dar, cunoscînd inertia oamenilor saraci, se bucura a înflori pe mizeria lor. Jecmanitii sînt **baza** tuturor statelor: cum de n-au înteles ei ca n-au decît un pas pîna la a deveni **autoritate**? Crestinismul a adus justificarea teologica a saraciei si mizeriei; el a consacrat conditia saracilor si a binecuvîntat-o.Creînd mîndria de a fi sarac, a compromis fiinta pe vecie. El n-a reabilitat omul, cu toate ca ne-a declarat pe toti — mai mult sau mai putin — fii ai lui Dumnezeu…

Se spune: este imoral sa sustii dreptul fortei si al oamenilor tari. Decît, se uita ca acestora nu le opunem lumea anonima a dezmostenitilor care se frîng de setea de putere, ci pe acei imbecili ai pamîntului care nu vor sa fie tari. Exista cu adevarat o categorie de oameni — lepra omenirii — care trag numai la fund, pasionati ai caderilor si ai periferiei. Ratatii nu merita nici o consideratie. Un bogat ratat se numeste imbecil; un sarac ratat, cersetor.

Lumea exploatatilor, devenita odata constienta de forta ei, nu mai poate fi integrata în cadrul celor slabi, ci, dimpotriva, trebuie sa i

se atribuie toate calitatile fortei în devenire. În lupta sociala, sînt mai slabi acei care detin puterea fara sa aiba echivalentul vitalitatii,decît acei care sînt în drum spre putere cu toate resursele vitale. Cum primenirile sociale se fac totdeauna de jos în sus, cei de jos sînt **potential** mai tari. Rostul revolutiei este **permeabilitatea** sociala. Sfarîmîndu-se ierarhia rigida si artificiala, înmortita de o clasa epuizata, accesul la putere al formelor primare dezvolta singura împrospatare posibila a societatii.

Între popoare, lupta dintre tari si „slabi" ia forme si mai dramatice. Exista popoare puternice a caror forta e consacrata, cu instinctele agresive verificate, si care si-au înfaptuit într-o anumita masura rosturile lor ideale. Sincere si consecvente misiunii lor, ele au calcat în picioare tot ce s-a opus expansiunii si dorintei lor de realizare. Astfel de popoare dispun liber de forta si sînt mîndre de libertatea pe care le-o garanteaza ea.

Fata de cine îsi exercita ele dreptul celui mai tare?

Sînt popoare care se abandoneaza cursului istoriei, fara sa intervina efectiv si original, popoare **în plata devenirii**. Ele ar vrea sa traiasca linistit si comod, sa vietuiasca si sa moara în pace, netulburate de nimeni. Se însala însa rau cînd cred ca, daca le lipseste tulburarea demonului launtric, lumea înconjuratoare le va lasa în pace. Lucrurile se petrec dimpotriva. Neamurile fara istorie, adica fara demon launtric, au o directie întunecata din orizont: politica externa. Ele traiesc sub presiunea unei amenintari continue si gusta libertatea sub teroare. Ele ori nu pot, ori nu vor sa fie tari. Si de aceea, istoria este neîndurata cu ele, prin dreptul celui mai tare de a le îngenunchea si umili. Neamurile slabe n-au destin; de aceea, viata lor este o cadere inevitabila, care nu inspira nici un fel de regret. Razboaiele pe care le pierd sînt în ordinea fireasca a lucrurilor, iar poporul învingator n-are sa-si faca remuscari de excesul sau de forta.

Razboiul ia caracter dramatic atunci cînd se dezlantuie între un popor învechit în forta, ce dispune de toate abilitatile puterii si ale perfidiei rezultate din putere, si un popor în ascensiune, care **vrea** sa devina puternic. În acest caz, nu se mai încruciseaza sabiile, ci destinele. Acest fel de popoare nu mai poate fi integrat în rîndul celor slabe, a caror disparitie nu este o pierdere, ci alcatuiesc expresii ale ritmului ascendent al omenirii. Istoria nu este lupta între natiuni puternice si între natiuni slabe, ci între natiuni tari si mai putin tari. **Inegalitatile în sînul puterii** determina variatiile istorice. A nu fi la acelasi nivel, în cadrul aceleiasi valori, da nastere la frictiuni si neîntelegeri. Lupta pentru hegemonie numai asa are un sens. O natiune nu devine mare afirmîndu-si superioritatea fata de altele mici si neimportante. Sursa de marire a uneia nu este inferioritatea alteia, ci este diferenta minima de forta, care face din plusul uneia si nimbul sau. Istoria este o lupta de forte, în cel mai general sens: forte materiale, spirituale, biologice. N-are semnificatie decît conceptul total al fortei, adica expansiunea nelimitata pe toate planurile. Razboiul ar fi o prostie — adica mai putin decît este, el fiind o crima **esentiala** — daca n-ar implica ideea totala a fortei. Din acest motiv este el un fenomen constitutiv al istoriei. Mai mult: **razboaiele determina raspîntiile istoriei**, **precum revolutiile**, **culmile**.

Cred ca nu este om care sa nu lupte cu toate sentimentele împotriva razboiului: dar, tot asa, nu cred sa fie vreunul care sa nu-i recunoasca fatalitatea. Teoretic, nu este asa de usor sa fii împotriva lui. Ai fi foarte bucuros, daca atitudinea abstracta ar avea vreo eficacitate practica. Daca as sti ca de as striga toata viata zi si noapte împotriva lui el ar fi mai putin, as deveni cel mai înfocat pacifist. Dar în fata tristelor fatalitati umane, mi-e rusine sa fiu pacifist. Sa presupunem ca ar sta în puterile omului sa termine odata

cu razboiul. Ar putea el sa renunte la **orgoliul** care însoteste fiece razboi? Îsi poate închipui cineva satisfactii mai mari ca acelea care însotesc o declaratie de razboi sau o pace victorioasa? Succesul într-un razboi ne face sa uitam totul. Dar nu numai atît. Orice razboi intra în memoria normala a omului. Ne-am gîndit vreunul vreodata la cazul individual al unui soldat oarecare, mort în razboaiele napoleoniene? Ne-am gîndit vreodata serios ca în cruciade au **murit** oameni? Razboiul este o crima istorica pe care omenirea o accepta totdeauna **dupa** ce a comis-o. Natiunile îsi fac din el un fel de oglinda maritoare: de aceea este el leaganul megalomaniei nationale si tot de aceea rezolva el în primul rînd conflictele nationale, pe cînd revolutiile, pe cele sociale: **toate razboaiele sînt nationale si indirect sociale; toate revolutiile sînt sociale si indirect nationale**.

Atît razboiul, cît si revolutia sînt facute de natiune: dar nu amîndoua plaseaza natiunea ca finalitate centrala. Afirmînd, în primul rînd, socialul, revolutia este mai universala decît razboiul, desi acesta se desfasoara si în afara de cadrul spatial national, pe cînd revolutia se mentine în interiorul natiunii. Revolutiile au valabilitate cu atît mai mare, cu cît se fac în numele unor idei, care depasesc natiunea, pe cînd razboaiele îsi extrag vitalitatea din imediatul national.

Pentru ca o revolutie sa fie încoronarea unei natiuni, ea trebuie anticipata si pregatita ideologic secole întregi, pe cînd razboaiele n-au nevoie decît de întorsaturi si crize de trecere. De aceea, **o natiune nu poate face decît o singura mare revolutie**, pe cînd razboaiele abunda si se întrec. De unde izvorasc dimensiunile revolutiei fata de razboaie? Revolutia franceza, fata de razboaiele Frantei, este ca soarele fata de astri. Acelasi lucru si cu Revolutia rusa, al doilea focar al Europei. În constiinta actuala europeana, o

singura zi din Revolutia franceza atîrna mai greu, prin urmele ce le-a lasat, decît razboiul de o suta de ani. O revolutie întroneaza o noua lume de idei si o noua structura sociala, pe cînd un razboi intensifica sau slabeste sentimentul puterii nationale, prin cîstig sau pierdere de spatiu. Revolutia creeaza o noua respiratie; razboiul, un nou ritm.

Nu exista profeti ai razboaielor si nimeni nu varsa sîngele pentru varsarea de sînge care e razboiul; revolutia este anticipata într-un profetism frenetic. Exista o mistica revolutionara; n-are rost una a razboiului. Oamenii se **prepara** de razboi, desi nu-l **vor**; toata lumea dezmostenitilor se prepara si vrea revolutia. Razboiul este o solutie temporara; altcum nu se explica frecventa lui. Dupa fiecare, oamenii s-au hotarît sa nu mai faca altul. Ei nu-si pun problema sa-l accepte înainte, ci numai dupa. Nici unul n-a dat vreunei natiuni o satisfactie deplina. De aceea, unul ajunge, pentru ca apoi sa se tina lant.

Cu toate acestea, este incontestabil ca razboiul ia forme mai drastice si mai ciudate în manifestarile lui. Mor mai multi oameni, prapadul e mai mare. Si totusi **consecintele** lui sînt mai reduse si mult mai imediate decît ale revolutiei.

Prin razboi, o natiune îsi verifica forta; dar el nu-i creste sensibil **constiinta**. Prin revolutie, un neam îsi realizeaza un sumum de autoconstiinta. Dar acest lucru nu este central fenomenului revolutionar, nu-i este calitatea lui diferentiala. Aspectul social o caracterizeaza specific. Prin revolutie, **masele iau constiinta de ele însele** si realizeaza un acces la putere corespondent nivelului acelei constiinte. Fara fenomenul maselor, nu se poate întelege nimic din structura revolutiei.

O revolutie adevarata trebuie sa epuizeze sensul **social** al unei natiuni. De aceea, **nu este revolutie aceea care nu modifica esential structura sociala**.

Un razboi poate sa modifice raporturile de proprietate pe mai multa vreme decît durata lui, care instaureaza arbitrarul. Nu tine însa deloc de structura razboiului o modificare prin sistem. Nedreptatile si inegalitatile pot fi mai mari decît înainte. Justitia sociala n-a fost niciodata obsesia militarismului. Socialismul are drept sa-l urasca, fara, din pacate, sa poata anula realitatile, care îl salveaza, daca nu-l justifica.

O **revolutie care nu modifica raporturile de proprietate este o mascarada**. Fara un triumf asupra inegalitatilor, revolutia este un nonsens. Este putin lucru a face o revolutie reclamîndu-te numai de la un principiu national. Revolutiile se fac în primul rînd pentru **mase** de catre ele însele, si numai dupa aceea pentru natiune. Ridicîndu-li-se nivelul social, natiunea este „saltata" indirect.

Revolutiile se fac de jos în sus. Convoiul maselor este un aspect dintre cele mai dramatice, din cîte le ofera istoria. Capetele palide de foame, transfigurate de mizerie, cu aspect de sfintenie criminala, sînt bazele pe care, de cînd e lumea, s-a construit o ordine noua. Rasturnarile s-au facut în numele mizeriei si împotriva ei. O viziune a constantelor vietii sustine ca mizeria este strîns legata de conditia omeneasca si ca eternitatea ei infirma orice efort revolutionar. Dar revolutiile n-au alt sens decît sa sape edificiul de veacuri al mizeriei, sa ruineze templul pe care i l-a ridicat imbecilitatea umana. Orice revolutie îsi are sursa în stomac; dar ea tinteste înspre ultimele finalitati ale spiritului. Omul care traieste în mizerie si n-are spirit revolutionar este ultimul imbecil al pamîntului. El e incapabil de disperare, acest reazem permanent al revolutiilor.

Omenirea împartita între exploatatori si exploatati ofera dualismul cel mai dezesperant, dezbinarea cea mai dureroasa. Si ceea ce este sfîsietor în aceasta situatie este ca s-au gasit oameni care sa

atribuie exploatatorilor calitati, merite, virtuti, sa le explice ascensiunea prin valori, iar celorlalti caderea prin deficiente.

Marii posesori ai acestui Pamînt,care se plictisesc pe cînd altii îsi sterg sudoarea, constituie o categorie de oameni pe care toti mizerabilii globului îi fericesc cu indiferenta lor. Saracii sînt singura forta a universului. Ei trebuie sa fie prosti sau nebuni, de permit fericirea alaturi de ei.

Oamenii talentati si dotati se mistuiesc în mizerie si boala, capetele productive ale omenirii îsi consuma energia în utopii, pentru ca bogatii sa poata visa. Iar bogatii cine sînt? Nefericiti din fericire, sterili si plictisiti, emasculati si dezgustatori. Lumea este atît de nedrept organizata, încît nu poti decît înnebuni daca te gîndesti la sistemul de repartitie, la inegalitatile prin sistem ale universului. Daca justitia sociala ar fi singura mea obsesie, as fi pierdut. Nu înteleg cum de exista socialisti care sînt numai profeti si nu nebuni.

Pasiunea de absolut, în viata asta meschina, este drumul prabusirii. Orice revolta deschide un abis în care este mai bine sa ne aruncam, decît sa ne îndulcim sufletul cu blîndele dobitoace ale lui Dumnezeu. Toti înteleptii Pamîntului ar trebui sa stea în genunchi în fata unei singure explozii de revolta disperata. Ivan Karamazov, nici eu nu accept lumea!

Nu se poate concepe o modificare esentiala a structurii sociale, fara ideea de justitie. **În orice revolutie, ideea socialista este obligatorie**. Caci orice revolutie este obligata fata de toti oamenii capabili sa traiasca si dornici de viata. Sistemul exploatarii în care s-a complacut omenirea, de la Adam încoace, a scos din sfera vietii imensa majoritate a oamenilor. Pe acestia, religiile i-au învatat doar cum sa moara. De mii de ani, dezmostenitii si-au construit temple ca sa se dezvete de viata. Cursul omenirii, din începuturi si pîna acum, a

descris un semn de întrebare, un **pîna cînd**?, identic istoriei universale. Si oare vom muri cu totii pentru a perfectiona geometria acelei interogatii? Daca instinctul de proprietate ar putea fi smuls din sufletul omului, ar trebui sa fim mai repede fericiti, decît sa avem regrete. Toate problemele ar fi atunci pe calea solutionarii. Decît, optimismul nu este niciodata concluzia istoriei.

Ce-au facut muritorii, de cînd îi cunoastem, decît sa inventeze ratiuni practice si abilitati teoretice, pentru a justifica si a consolida proprietatea? Ei au tras cerc în jurul ei, proprietatea fiind însasi un cerc. S-au închis concentric, pentru ca nici Dumnezeu sa nu poata viola acest scîrbos mister al posesiunii. Daca instinctul proprietatii n-ar avea baza atît de adînca, s-ar fi putut atribui atîta perfectiunii ordinii juridice, iar spiritul normativ s-ar fi putut bucura de atîta vaza, fara distantele de oameni si valori nascute din proprietate?

Din punctul de vedere al justitiei sociale, formele pe care le-a îmbracat instinctul **avutului** consacra omul în rîndul bestiilor perfide. Acei care adera cu placere la ideea de proprietate trebuie sa admita, cu nu mai putina placere, împartirea oamenilor în cele doua categorii blestemate: a acelora care au si acelora care n-au.

Nu stiu precis ce s-ar putea face împotriva proprietatii. Un socialism de stat este o formula mediocra, iar comunismul este prea mecanicist si mult prea iluzoriu. Colectivismul national, care ar da o valoare solutiilor abstracte prin corectivul concretului national, îsi gaseste mai repede o cale printre ireductibile si antinomii.

Proprietatea pare a fi o fatalitate în fata careia ma plec cu scîrba. Spiritul uman, ajutat de bestialitate, triumfa în revolutii numai pentru a atenua conflictele cauzate si exasperate de prezenta în lume a proprietatii. Aici rezida sensul mai adînc al oricarei revolutii, care o diferentiaza atît de categoric de razboi. Nu exista

razboi social, precum nu exista revolutie… nationala. Fata de conceptul propriu-zis al revolutiei, care este totdeauna sociala, ideea de revolutie nationala nu poate sa însemne o idee noua, ci numai o deplasare a centrului de greutate. O revolutie care nu se face în numele unei idei universale, ci se limiteaza la vreun spatiu geografic si istoric se numeste nationala, pentru a nu zice locala. Este drept ca revolutiile se fac **prin** natiune si ca în ele triumfa ideea istorica a unei natiuni. Decît, pentru ca revolutia sa aiba contururi mari, ideea istorica de la baza ei trebuie sa se întinda pe dimensiuni mari. Natiunile mici nu pot face revolutii universale, deoarece servesc o idee istorica redusa. Chiar o natiune cum e cea germana n-a putut sa-si determine soarta sa ca sens de devenire universala. Orice revolutie este nationala întru atît întru cît reprezinta o expresie a dorintei de putere a unei natiuni. Acest gînd este numai adiacent unei revolutii. Miezul ei este altul. Neaparat. Franta, în Revolutia ei, a atins o culme de autoconstiinta nationala si o satisfactie a puterii nationale. Dar sensul ultim al Revolutiei a fost lichidarea lumii feudale, a întregii ereditati ce a definit Europa secole întregi. O revolutie trebuie sa suprime un sistem general valabil, existînd, în forme diferite, în toate tarile, si sa întroneze altul, susceptibil de a fi primit pe întreg globul, indiferent de nivelul istoric al celorlalte natiuni.

Într-o revolutie **pur** nationala — adica într-o **contradictio in adiecto** —, un popor se confrunta cu propria lui soarta si se defineste numai în raport cu sine si pentru sine. Este ca si cum acest gen de revolutie ar suplini un razboi victorios, în nici un caz **revolutia**. Orice revolutie nationala este numai o **treapta**. Atît Germania, cît si Italia pot mai mult. Vreau sa spun ca ele nu cauta numai **puterea**, ci si un lux inutil, nascut din spirit. Cazul Italiei este foarte

semnificativ, atît pentru realitatile din care pleaca o revolutie nationala, cît si pentru teoria culturilor.

Italia nu este o tara al carei destin sa aiba o rotunjime launtrica. O perspectiva transistorica ne-o reveleaza într-un ritm de evolutie unilateral, prin planuri succesive. Ea a intrat în istorie spiritual; **Renasterea** a fost culmea ei istorica. De ce, **politiceste**, a prezentat totusi caracterele unei tari de a doua mîna? De ce Italia s-a realizat atît de tîrziu pe plan politic? Daca ea era predestinata a fi mare putere, trebuia sa braveze initial istoria pe toate planurile. Concomitenta ofensivei caracterizeaza o mare putere. Fascismul a realizat pentru Italia ceea ce n-au facut secole de evolutie politica. Prin el, Italia a realizat accesul la putere, dar n-a putut suplini totusi golurile si insuficientele ei politice. **Nu exista o idee de cultura italiana**, desi exista o cultura italiana incomparabila. Toata lumea pastreaza Italia în sînge ca o ereditate, nu ca o fatalitate. Revolutiile de dreapta sînt **istorice**, nu sociale. Obsesia nationalismului a fost totdeauna istoria. Asta înseamna ca revolutiilor nationale trebuie sa le urmeze o serie de reforme, daca nu de revolutii. Un popor mare face numai o revolutie mare; un popor mic poate sa faca mai multe, care nici una sa nu atinga o semnificatie transistorica. Franta s-a epuizat în Revolutie. Comuna nu putea sa fie decît ratata. Toate încercarile Frantei de a se mai realiza revolutionar au esuat. Revolutia cea mare i-a fost prea organica pentru ca sa mai poata da nastere la altele. Nici nu avea nevoie. O revolutie reusita este un izvor care reîmprospateaza permanent. Lantul de mici revolutii este o hartuiala ce sfîrseste într-o înfundatura.

Revolutiile nationale, ramînînd datoare fata de social, repara, în decurs de decenii, ceea ce un efort revolutionar savîrseste în cîteva zile sau luni. Atît fascismul, cît si hitlerismul n-au modificat fundamental structura sociala a tarilor lor. Ele au dat însa un

dinamism natiunilor, care suplineste insuficientele de viziune sociala. Revolutiile nationale sînt istorie, iar nu politica. De aceea neamul, poporul este cultul lor de fiecare zi. Daca fascismul este totusi minor, fata de hitlerism, faptul se datoreste nu numai dimensiunii poporului german, ci si faptului ca, reclamîndu-se de la popor, ca sursa originara, el este mai mesianic decît fascismul, care atribuie **statului** existenta si valoare centrala. Mesianismul înfloreste pe cultul mistic al poporului, iar nu pe considerarea abstracta a statului. Apoi, Italia sufera de un mare gol istoric, pe care Germania nu l-a cunoscut niciodata într-o astfel de masura.

De o parte, Revolutia franceza si rusa; de cealalta, italiana si germana. Diferenta nu este numai de nuanta, ci opozitia lor demarca o diferentiere calitativa. Sînt doua lumi revolutionare, dintre care întîile poarta marca autentica a spiritului revolutionar. Fata de ideile si de sîngele pe care le-au pretins ele, fascismul si hitlerismul sînt simple lovituri de stat. Germania este o tara nerevolutionara. Tot **Weltanschauung**/l german îndeparteaza pe om de la pasiunea în lumea aparentelor, în care se desfata spiritul revolutionar. Metafizica este la antipodul revolutiei. Italia a avut într-o oarecare masura o traditie anarhista. Dar anarhismul, pentru un revolutionar pozitiv si cu spirit politic, este tot asa de reprobabil ca si reactiunea. Caci anarhismul refuza **organizatia**, aceasta divinitate a omului politic. Bazîndu-se numai pe efortul individual si pe o viziune anistorica, oscilînd de la optimismul cel mai ridicol la pesimismul cel mai sumbru, anarhia este o floare a spiritului, fara radacini în lume. S-ar putea ca, la urma urmelor, convingerea anarhista a unei fericiri terestre în afara de orice lege si forma sa tradeze o viziune optimista. Viziunea finala a istoriei, asa cum au conceput-o anarhistii, este încîntatoare si trandafirie. Dar întreb orice om care a vazut în fundul mizeriei umane: oare este posibila, atîta înselare,

atîta iluzie si atîta naivitate? Anarhistii ar trebui folositi în stat ca sa pazeasca astrii. În acest fel, ar putea deveni si ei proprietari…

De cîte ori ma gîndesc la anarhisti, îmi vin în minte cuvintele lui Joseph de Maistre: „Piatra unghiulara a edificiului social este calaul." Societatea, cu toate institutiile ei, reprezinta un organism atît de rigid si atîta renuntare din partea individului, încît nu este de mirare de ce muritorii au conceput libertatea ca un atac împotriva oricarei institutii. Dar ele rezista, caci doar sînt nervura societatii. Tot Joseph de Maistre, în cartea lui de apologie a papei, pe care, citind-o, ai dori sa fii papa macar o secunda pentru siguranta teoretica în lume, spune ca sînt trei încercari la care, daca rezista o institutie, dovedeste o vitalitate durabila: **silogismul**, **esafodul si epigrama**. Cum institutiile par a nu fi pierdut mare lucru de pe urma acestor atacuri, de ce nu le-am recunoaste prezenta lor pe întreaga dimensiune a istoriei? Anarhistii au împotriva lor pîna si devenirea, singura care i-ar putea legitima metafizic… Ei cred ca, dupa ce au respins lumea, mai pot face ceva. Pe refuzul total al **formelor** de viata, ei vor sa construiasca viata. Cum de n-au observat anarhistii ca au împotriva lor pe toti oamenii mediocri, adevaratii regi ai Pamîntului? Prostii au organizat bine viata si au facut din ea o cetate interzisa spiritului. Un Stirner sau un Bakunin au împotriva lor toata aceasta viata mediocra si eterna, de care ne dezleaga cunoasterea si ne îndeparteaza tristetea.

O revolta persistenta, dar meditativa, nu m-ar putea face, cu timpul, decît sa urasc pe bogati si sa dispretuiesc pe saraci. Din moment ce oamenii au primit cu o acceptare dureroasa aceasta împartire, de ce sa nu-i iertam pe cei care au si de ce sa nu-i scuzam pe cei care n-au? Într-o lume de oameni saraci, bogatii sînt niste criminali, iar saracii niste imbecili. Toti sînt de vina si nu fac decît, cu mijloace si pe cai diferite, sa mareasca dezolarea acestei lumi. Crestinismul a

promis saracilor raiul, iar pe bogati i-a amenintat cu iadul. Îmi este însa indiferent care si unde. Baga-i Doamne! laolalta, poate se vor împaca în împaratia ta, unde nu vor mai avea — pare-se — nimic de împartit! Iar pe mine, lasa-ma pe veci aici jos, doar voi gasi vreun argument sa apar statul de anarhie!

— Ce ramîne din România în fata fenomenului revolutionar? Precum n-am purtat razboaie, ci am rezistat la invazii, tot asa n-am facut revolutii, ci numai insurectii. Un popor de razmerite, apasat de mizerie launtrica si exterioara, fara respiratie revolutionara mai ampla. Este mai mult decît semnificativ ca Avram Iancu, cea mai simpatica figura revolutionara a României, s-a sfîrsit în melancolie, deznodamînt stralucitor de poet, dar compromitator pentru un revolutionar. De altcum, toate miscarile cu caracter revolutionar — fie a lui Horea, fie a lui Tudor Vladimirescu — au ratat, caci n-au avut consecinte si n-au putut crea o traditie revolutionara. Cine era sa faca revolutie? O taranime împotmolita în cea mai sinistra întunecime? Si împotriva cui? Împotriva celei mai stupide aristocratii, care n- ar fi meritat a fi distrusa nici macar printr-un strop de sînge al taranului român. Aristocratiile sînt în general de origine straina. Decît, neamul românesc a avut nefericirea sa fie condus de cel mai superfluu si mai putin mesianic dintre popoare, vreau sa zic de greci. Neavînd ce face la ei acasa, s-au facut negustori si aristocrati în România, spre nefericirea acestui popor.

Otto Weininger, în nemaipomenita lui ura împotriva rasei sale, gasea ca evreii sînt un popor fara tinuta morala, deoarece n-au avut aristocratie. Obiectia lui Weininger este nula cînd te gîndesti ca ei au cucerit lumea si fara aceasta clasa. Cît despre tinuta morala, este de remarcat ca aristocratia n-a lasat în constiinta popoarelor decît un stil exterior si nu o atitudine etica bine cristalizata. În tot cazul,

aristocratia noastra este un capitol rusinos care s-a încheiat mai repede decît credeam. Mai bine cresteam si noi înlume ca evreii, fara sa avem orgoliul stupid al unei aristocratii nule. Nici macar vechii nostri boieri nu meritau sacrificiul reactiunii taranilor. Cît despre burghezie, ea a aparut asa de tîrziu, încît îsi traieste si astazi epoca ei eroica. Burghezia a fost singurul nostru element revolutionar. De aceea, liberalismul si-a asumat atîtea titluri de glorie, încît nu-l poti refuza fara sa te dezintegrezi din România moderna.

O revolutie presupune o neliniste ideologica de cel putin un secol. O avem? Sigur nu. Ceea ce este în România de multa vreme este o neliniste nationala, care, chiar atunci cînd a avut cauze minore, n-a fost lipsita de un anumit dramatism. România nu este coapta pentru o revolutie de stil mare; ea pare însa coapta pentru o mare zguduire nationala si întruneste în sine toate elementele care definesc conceptul modern de Revolutie nationala. România vrea sa ia act de sine însasi printr-o miscare colectiva, sa se defineasca în autoconstiinta. În orice alt fel, ne pierdem individualitatea. Nefiind capabili sa luptam pentru o idee universala si mai cu seama sa cream una, o revolutie universalista ne-ar arunca la remorca marilor natiuni. Ideile bolsevice în mod automat ne-ar face colonie ruseasca, ideologica, la început, si în urma politica. Formula universala este solutia de viata si modul de respiratie al marilor culturi. Venita din afara, insuflata, ea constituie nimicirea culturilor mici. Acestea par a fi incapabile de o idee universala. De aceea, revolutiile nationale sînt singurul refugiu al culturilor mici, în vointa lor de a se mentine diferentiate în lume.

O revolutie nationala la noi are toate avantajele si defectele acestui tip de revolutie. Sa ne gîndim numai la programul social aproape inexistent al tuturor nationalistilor nostri, la absenta de viziune economica si mai cu seama la credinta ca xenofobia este cheia

tuturor problemelor. Cine vrea sa fie în clar cu sensul revolutiei noastre de dreapta, sa se gîndeasca la toate manifestele în care se vorbeste de lupta împotriva **îmbogatitilor**; niciodata împotriva **bogatilor**. Aceasta diferenta cu aparenta de nuanta, dar care se bazeaza în fond pe o distanta incomensurabila, explica de ce o revolutie nationala nu modifica radical structura sociala a unei tari. Este condamnabil adica numai omul care se îmbogateste **sub ochii nostri**; acel pe care l-am gasit bogat, despre care nu stim cînd n-a avut nimic, a agonisit averea legal. Iata o conceptie dezastruoasa, de natura a-ti provoca o nesfîrsita mîhnire teoretica. Mai are rost sa faci o revolutie pentru asa putin si se poate construi o noua ordine pe o viziune asa de aproximativa si de îndoielnica? De ce vor crede unii din nationalistii nostri si, din pacate, si ai globului, ca înflorirea natiunii este compatibila cu inegalitati sfîsietoare? Nationalismul a devenit un cuptor în care se dospeste mizeria. Si nu era necesar.

Toata vina acestor stari nu o poarta decît viziunea îngusta care face din revolutia nationala o miscare de elan pur, semnificativa din punct de vedere psihologic, dar irelevanta practic. Sa crape indivizii, sa triumfe natiunea? În timp de razboi, orice **nu**! este tradare. Dar în timp de pace, daca alternativa este insurmontabila, mai bine sa crape si natiunea si indivizii.

Nationalistii vor trebui sa-si învinga atîtea si atîtea prejudecati si sa înteleaga ca nu-si pot face o aparitie onorabila în fata istoriei, înainte de a fi gasit o iesire din situatia teoretica paradoxala, în care se complac. Ideea colectivista este compatibila cu ideea nationala. Contrariul îl sustin curentele de stînga, internationaliste din o mie si una de interese, precum si inconstienta atîtor si atîtor nationalisti. Acestia din urma, refuzînd ideea colectivista, sa nu uite ca lumea ideilor socialiste are atîtea motive ca s-o justifice si s-o consolideze, ca nationalismul, întorcîndu-i

spatele, sombreaza fara scapare într-un vid total.Si asa, el este lipsit de armatura teoretica, încît **singura ideologie a revolutiei nationale** este inima.

O miscare nationala, care n-a extras din lumea socialista tot ce este în ea fecund si viu, n-a depasit patriotismul, care va fi o viziune morala, dar nu e una istorica si în nici un caz politica.

România nu-si va rata momentul sau revolutionar. Dar revolutia pe care va face-o, de nu va întrece limitele imanente ale mediocritatii noastre autohtone, daca nu va da tarii proportii peste conditiile ei firesti, nivelul nostru istoric nu va cunoaste un salt, si ca atare revolutia noastra n-a facut decît sa mareasca superfluul nostru în lume.

Un popor exista întru cît constituie o primejdie. Dupa gradul de amenintare se apreciaza capacitatea lui politica. Numai întru cît respiratia lui este o interventie continua în ritmul universal, traieste el cu adevarat. Popoarele prin revolutii devin primejdii si mai mari, ajungînd focare de infectie si contagiune ideologica.

Fericite acele popoare care au reusit sa fie primejdie pentru lume. Avea-vom fericirea sa devenim primejdie pentru noi însine?

CAP. V

Lumea politicului

Istoria nu se desfasoara automat si nici numai datorita unui impuls originar. Exista o necesitate interna, care activeaza continuu sub toate formele de viata si de cultura. Prin ce mijloace se dezvolta viata istorica propriu-zisa? Care este **instrumentul** ei? Unii au gasit arta, si au conceput o justificare estetica a istoriei, altii stiinta, si s-au limitat la orizontul pozitivismului. Nascociri ale filozofilor si ale altor iluzionisti, astfel de conceptii n-au nici o baza reala. Gînditorii îsi închipuie ca mersul lucrurilor are vreo legatura cu avînturile gîndirii sau ca s-ar putea ridica realitatea la nivelul spiritualitatii. Cînd citesti cîte un filozof spiritualist si-l vezi vorbind cu atîta nevinovatie despre procesul de spiritualizare crescînda a realului, despre o solutie finala în spirit a întregii lumi sensibile, te întrebi, tu care ai umblat cu ochii deschisi printre muritori si lumea care moare, ce rost vor avea aceste elucubratii si cum de este posibila atîta gingasie meditativa în creierul si inimile unor oameni?

Filozofii gîndesc ca si cum pe pamînt n-ar exista politica si oamenii politici, ca si cum **politicul** n-ar fi un aspect central al vietii si **instrumentul** adevarat al istoriei.

O istorie a **spiritului** nu este **istoria**. Aceasta înglobeaza o realitate mult mai mare. Chiar daca nu exista aspect istoric fara un anumit grad de participare la spirit, repartizarea elementelor biologice si spirituale nu se face într-un echilibru armonic. În omul politic triumfa sîngele. Înseamna ca el nu-i în nici un fel o realitate

spirituala? Cine ar zice-o?! Decît, ea nu-i este constitutiva. Pentru omul politic, spiritul este un lux necesar, pentru artist, o substanta.

Viziunile filozofice care privesc spiritualizarea totala ca o încoronare finala a devenirii sînt nedrepte cu politica. Ele o considera ca o **treapta** elementara în evolutia spiritului, iar nu ca o forma esentiala, constitutiva, a istoriei, paralela si coexistenta cu ultimele înaltimi ale spiritului. Politica — întelegînd atît valorile ei, cît si pe omul politic — se înradacineaza în viata mult mai profund decît spiritul. Caci politicul exprima si serveste valorile vitale, pe cînd spiritualul creste în ragazurile vietii.

Conceptia monolineara a istoriei absolutizeaza un singur principiu, caruia îi sacrifica toate continuturile reale si concrete. Idealismul, ca si pozitivismul, s-a întrecut în a batjocori devenirea. Nu datorita idealismului a înteles Hegel istoria, ci irationalismului, nemarturisit dar prezent în toata viziunea sa. Comparati întelegerea sa istorica perspectivei pozitiviste a lui Comte si veti remarca fadoarea teoretica a ultimului si bogatia nuantata a întîiului.

Istorie si irationalism nu sînt termeni identici, ci corelativi. Istorie si rationalism însa — nu se întîlnesc decît undeva la periferie, tangential. Etica, axiologia, rationalismul determina o lume nascuta deasupra devenirii, o sfera a spiritului normativ, pe care o rastoarna de cîte ori poate instabilitatea agresiva a devenirii. Spiritul normativ se închide, cu toate valorile lui transvitale din care îsi extrage anemia, într-o regiune straina vietii si încearca sa-i impuna forme, pe care ea le primeste pentru a le abandona.

Valorile, în tendinta lor de a se autonomiza de viata, se constituie în zona aparte, creîndu-si o baza rationala, pe cea vitala pierzînd-o. Astfel, nu exista în fond decît o axiologie rationalista. Si etica se simte bine numai pe fundamente rationaliste. Vitalismul, punînd accentul pe imanenta, a suprimat dualismul, adica reazemul

teoretic al eticii. Devenirea a fost astfel reintegrata în drepturile ei, adica în rosturile ei de a crea si distruge fara nici o raspundere.

Toate viziunile de viata care dezvaluie sensul imanent al vietii atribuie un loc foarte mare politicului. Nu exista, dupa economic (care e de fapt un sclav al lui), un domeniu care sa aiba mai mult caracterul de a fi în lume decît politicul.

Imanentismul lui explica de ce sufletele pline de ardoare religioasa, adica arzînd de dorinta de a iesi **din lume**, l-au dispretuit si au vazut, cu drept cuvînt, în activitatea politica preocuparea, dar mai ales tentatia, ce te leaga atît de mult de pasiunile si vanitatile pamîntului. Între religie si politica nu este mai multa legatura decît între un sfînt si un primar. Omul s-a simtit totdeauna mai bine soldat decît înger. Asta înseamna ca refuza fericirea…

Daca omul politic este mînat de forte instinctive si raspunde unei voci a sîngelui, atunci el nu poate fi decît prizonierul voluntar al acestei lumi. Imperiul sîngelui este imperiul lumii noastre. Cu cît cineva are mai multe aderente la lumea asta, cu atît este mai politic.

Cînd într-un om se concentreaza dorinte de dominare si se organizeaza pentru o ascensiune individuala, dar înspre o finalitate colectiva, ele îl lanseaza în viata politica. Instinctele individuale cele mai rapace si mai ariviste, combinate cu un interes obiectiv, determina configuratia omului politic. Acei care n-au decît instincte tari, fara acest interes obiectiv, nu pot fi niciodata mai mult decît tirani sau, în cazul cel mai bun, aventurieri. Problema atît de staruitoare, care se pune constiintei cetatenilor obisnuiti: cum pot fi oamenii politici în generalitatea cazurilor atît de corupti, cu un interes atît de redus pentru treburile cetatenesti si cu atît de mare slabiciune pentru ei însisi — aceasta problema îsi are o explicatie mult mai simpla decît pare. Sînt anumiti oameni care au în ei **numai un impuls politic**, care se dezvolta si activeaza independent de vreo alta

finalitate decît el însusi. Socotelile publice intereseaza numai ca un **cadru** al **gustului** politic. Frecventa acestui impuls, ce ramîne în sfera redusa a subiectivului, este mult mai mare decît se crede. Toata ploaia de oameni politici pe care i-a lansat democratia apartine acestui gen de egoisti minori, care aspira la celebritate pentru ca apoi anonimatul sa-i înghita si mai amarnic. Regimul democratic, cu al sau sistem parlamentar, dînd posibilitatea fiecarui cetatean sa participe activ la viata publica, a dezvoltat latura meschin politica din fiecare individ, o megalomanie a omului. **Rezultatul** a fost ca democratia a scos la iveala o serie de talente si, în întreaga lume, doar doua-trei genii politice. Un mare geniu politic trebuie sa fie prin excelenta **un dominator**. Daca stie si nu poate comanda, n-are nici o valoare. Democratia, admitînd controlul si interventia din afara în actele sefilor, le anuleaza orice prestigiu mistic si-i încadreaza în rîndul muritorilor, explicîndu-le ridicarea numai prin **sansa**. Fluxul si refluxul destinelor nu este vazut în functie de vreo chemare intrinseca, ci de accidentul întîmplarilor exterioare. Ultimul om mare al democratiei a fost Clemenceau. Dar faptul nu este de o semnificativa ironie, ca el si-a valorificat geniul printr-un regim cvasiautoritar, ca lumina lui a crescut din umbrele pe care razboiul le-a întins peste democratia franceza? Clemenceau a avut toate calitatile marelui dominator: iubire pasionata pentru o comunitate, dar dispret fata de oameni; cinismul fortei; cultul succesului si al riscului; nici o spaima în fata tragediei si nici un fel de remuscare. Marii dominatori care au suferit de o problema etica si-au ratat destinul politic si istoric. Un Carol al V-lea sfîrseste la mînastirea Yuste în Estremadura, într-o retragere voluntara. Îndoielile lui au apropiat amurgul hegemoniei spaniole, întocmai ca obsesiile religioase ale urmasului sau, Filip al II-lea. Filip al III-lea a fost si mai mult un

maniac religios. Regii Spaniei, din cauza interesului lor pentru alte lumi, au dus tara de rîpa, au închis-o pe vecie gloriei.

Îsi închipuie cineva pe Cezar sau pe Napoleon torturat de vreo problematica etica sau religioasa? Sa lasam glumele. Vor fi avut ei îndoieli de strategie. Dar unde-i clipa aceea, ca s-o izolezi din curgerea vremurilor, în care ei s-au gîndit macar la un strop de sînge varsat pentru dorinta lor de glorie si au regretat petele rosii pe nimbul lor? Îndoielile nu sînt demne de cuceritori.

Oamenii politici din toate timpurile se aseamana mai mult între ei decît contemporanii de instincte si preocupari diferite. Un sef al unui trib de negri se**simte** mai aproape de Napoleon decît Beethoven; chiar daca ultimul l-a **înteles** mai mult decît merita el. Între Lenin si Cezar este mai multa afinitate decît între primul si oricare contemporan… literar. Viziunea tipologica a istoriei ne învata ca toti sîntem condamnati a fi ceea ce sîntem. Desi as fi înclinat a crede ca au existat în lume conchistadori ce si-au „mîncat" instinctele prin tacerile bibliotecilor, ei n-au putut fi însa de rasa, din moment ce si-au gresit calea atît de esential. Numai acei oameni apuca pe carari gresite în viata, care n-au avut instinctele la înaltimea chemarii lor. Cezar nu putea deveni întelept si nici Napoleon poet. Sau îsi poate închipui cineva un filozof dictator? Un filozof nu poate fi decît… presedinte. Ceea œ înseamna ca instinctul politic al omului scade pe masura micsorarii ethosului agresiv.

Nu poti fi dotat politiceste, daca nu esti asimilat naiv timpului. Constiinta filozofica se naste din dezintegrarea temporala. Omul politic traieste în timp ca într-o substanta. De aceea, **momentul** este cadrul lui temporal. Precum nu se poate gîndi fara o anumita independenta fata de timp, asa nu se poate actiona fara o dependenta de clipele fugare. Perspectiva meditativa se adînceste de groaza în fata neantului temporal, de spaima de vidul clipelor, de nesubstantialitatea

lor. Aspiratia politica nici n-a auzit si nici n-a banuit vreodata aceste probleme. Pentru adevaratul om politic, timpul este o stînca. El curge numai pentru gînditori, fiindca lor, nemaicirculîndu-le sîngele, la ce ar mai putea fi atenti, daca nu la trecerea timpului? Esenta apolitica a spiritului…

Omul politic n-are neaparat nevoie de un „orizont". El nu se afla propriu-zis niciodata în fata principiilor, ci în fata faptelor. Nici un om politic nu trebuie sa treaca un examen de principii. De aceea, antipodul lui nu este artistul, ci **omul teoretic**.

Cultura moderna este bolnava de teorie. Necesitatea de a gasi o formula abstracta pentru orice situatie, de a justifica în gînd toate farîmaturile realului, a secat energia creatoare si a rapid omului un simt rodnic al problemelor. Excesul teoretic presupune totdeauna o sleire a respiratiei, a avîntului irational de creatie. Alexandrinismul a lansat tipul comun al omului teoretic. Eclectism si teorie vida sînt acelasi lucru.

Omul politic si cu artistul nu se întîlnesc decît în fenomenul creatiei. Amîndoi creeaza, desi pe planuri atît de esential diferite. Faptul acesta îi separa de omul teoretic, care numai **constata**; stabileste relatii printre relatii, neaducînd prin existenta lui nici un **plus** în lume. Ineficienta teoriei este de-a dreptul deconcertanta. Un efect de mare sinteza teoretica nu echivaleaza o poezie inspirata sau un cutezator gest politic. Nu exista **persoana** în teorie. Acel domeniu al spiritului, care elimina un **patetic al subiectivitatii**, este lipsit de farmec si de atractie. Conceptul de geniu se aplica cu greu omului teoretic; ideea de productivitate infinita a spiritului o realizeaza artistul. Întrucît existenta politica presupune un paroxism al individualitatii si o bravare a lumii în numele instinctului, conceptul de geniu se aplica si în sfera politica, istoria prezentîndu-ne destule ilustratii geniale.

Este foarte caracteristic ca Goethe s-a înteles cu Napoleon; dar n-a priceput pe Kant, desi a admirat pe Hegel fara sa-l cunoasca.

„Valorile" politice sînt servite de la primarul de tara pîna la cezar. Ei servesc cu forta ideea de forta.

Se poate recunoaste aderenta unui om la spiritul politic dupa modul în care stie sa introduca elemente politice într-un domeniu eterogen politicii. Ignatiu de Loyola si Luther sau Sfîntul Pavel au avut în sîngele lor foarte multe apetente politice. Organizatori, animatori, întreprinzatori ardeau de setea de dominare. Cum în ei au triumfat poftele ceresti, alimentate de constiinta si obsesia pacatului, au ajuns reformatori, cu avantajul în plus fata de oamenii politici ca au modificat si stilul interior de viata, iar nu numai cel exterior. Crestinismul, în sine, este complet apolitic. Prin ce întorsatura ciudata va fi ajuns el sa se organizeze atît de perfect în lume, sa se cristalizeze în institutii atît de aderente pamîntului, este unul din misterele ciudate ale religiei în genere, care, fixînd toate obiectivele existentei dincolo, sfîrseste prin a se înradacina iremediabil aici. Se pare ca toate lucrurile mari încep prin a ne desteleni din pamînt, pentru ca apoi sa ne lege si mai mult de el. Crestinismul si-a trecut examenul posibilitatilor lui terestre prin catolicism, cea mai reusita realizare istorica a lui. Papii au fost obiectul de invidie al regilor si împaratilor. Este strain de spiritul politic acel ce nu întelege sensul papalitatii. Asa au fost papii de legati de desertaciunile acestei lumi, adica de singurele realitati, ca au aparat prin forta crucifixul, ca pe o scuza si nu ca pe o credinta. Nu este asa de greu sa-i întelegi pe papi. Ei vor aparea la Judecata de apoi alaturi de perceptori, de oamenii de stat si de toti patronii universului. De fapt, bogatii au avut totdeauna prea mult spirit politic. Cu cît sînt mai multi pe pamînt, cu atît li se ascute spiritul

politic. Saracii n-au constiinta politica decît în revolutie. **Caci revolutia este examenul pe care-l dau saracii în fata istoriei.**

Care este „virtutea" politica prin excelenta, generatoare de dinamism si mobilul activ al ascensiunii? Ne putem închipui un om politic blînd, caldicel si atenuat? Ar fi o reprezentare absurda. Un animal de prada, cu instinctele domolite în aparenta si cu mult **stil** în cruzime, este forma cea mai adecvata sub care ni se înfatiseaza „bestia" politica. Precum iubirea este virtutea religioasa prin excelenta, asa ura este virtutea esentiala a omului politic. El uraste, din dragoste pentru un grup de oameni, pe toti ceilalti care nu-i apartin. **Cine nu stie urî cu pasiune n-are instinct politic**. Daca nu refuzi cu frenezie pe toti care nu te urmeaza, îi vei pierde si pe cei care-i ai. Ura este vitalizanta si înclin a crede ca începi o actiune politica nu pentru a salva un grup uman, ci pentru a distruge pe cel care nu-ti convine. Definitia celebra a lui Klausewitz: „razboiul este continuarea politicului cu alte mijloace" nu trebuie înteleasa în sensul pe care marxismul i l-a dat prin Lenin, legînd razboiul de structura unui sistem, ci ca politicul este o stare de conflicte latente sau declarate, dar care culmineaza în explozia razboinica. Politicul reprezinta o permanenta structura antinomica, a carei solutionare este numai temporara. Vitalitatea politicului deriva din prezenta continua, din imanenta conflictului.

Partidul într-un stat si un stat fata de altul îsi definesc forta dupa primejdia si amenintarea ce o reprezinta. Nivelul politic se alimenteaza din capacitatea lor agresiva. Tendinta oricarei formatii politice este dominatia exclusiva. Coexistenta atîtor grupari si curente în democratie este un semn de emasculare generala. De aceea, concurenta politica fara nici un sens din democratie îsi are rezolvarea fireasca si inevitabila în dictatura.

În orice fel de politica, dictatoriala sau democratica, „partizanul" este totul. Cine se revolta împotriva acestui sistem în numele „valorilor obiective" nu întelege nimic din caracterul dramatic al oricarei politici. Nu numai pentru un „politician" (democratie), dar si pentru un dominator (dictatura), partizanul cel mai umil este o mai mare valoare decît cel mai ilustru adversar. Orice lupta elimina ideea de valori obiective. Cum fondul tragic al oricarei politici — nu numai aceea de stil mare — este **care pe care**, în ea se masoara **destine**, si nu **valori**. Triumful este unica valoare. Nu exista un idealism politic, ci numai un pragmatism politic.

Pentru adevaratul om politic, morala este un lux periculos. Keyserling a aratat ca orice politica este, în fond, machiavelica. Plecînd din zonele subterane ale sufletului, ea aplica metode corespondente acestora. De fapt, tot ce intra în domeniul actiunii este machiavelic. Un om care lupta vrea sa triumfe prin orice mijloc: o data „ajuns", vrea sa se mentina tot asa. Cine nu procedeaza la fel se prabuseste. Finalitatea omului politic este puterea. Acestui idol îi sacrifica el totul.

Febra omului politic este ura. Unde este lupta, este si ura. În numele iubirii se poate realiza infinit, cu conditia ca ura sa fie activa împotriva tuturor formelor pe care le exclude iubirea din sfera ei. Este de-a dreptul înfioratoare patima pe care a dezlantuit-o crestinismul în începuturile sale. Primii crestini au urît mai mult lumea pagîna decît au iubit împaratia cerurilor. Sau avalansa de cîinie declansata de ideea luptei de clasa, în numele solidaritatii si a justitiei! Proletariatul modern este un vulcan de ura, izbucnirile lui sînt tot atîtea trepte înspre putere. **Ura este virtutea politica prin excelenta**. Cine sustine contrariul uita ca lumea s-a divizat în atîtea parti, nu mai pentru ca sa nu dispara ura. Pluralismul este baza metafizica a urii. El este justificarea individuatiei, fara de care ura

este inconceptibila. Metafizicile moniste, de la indieni la Schopenhauer si Eduard von Hartmann, au conceput ideea de anulare a individuatiei prin iubirea universala. Fara ura însa, numai înteleg ce s-ar putea petrece pe acest pamînt.

Voluptatea omului politic este adversarul. Cu cît el este mai mare, cu atît el îsi creeaza mai multi. Acest lucru este tot asa de valabil pentru un ministru în democratie, cît si pentru un dictator. Complexitatea unei personalitati trebuie sa fie ajutata de o idee nu mai putin complexa.

Un curent de idei are-si care o expresie politica, daca vrea sa fie înregistrat de istorie, trebuie sa contina conflicte în germene si sa le actualizeze pe masura evolutiei lui.

Evitarea conflictelor este un semn de deficienta si de limitare a orizontului istoric. O personalitate care nu este o **criza** pentru orice constiinta care participa la istorie, care nu este o solutie directa a celor mai arzatoare probleme ale actualitatii respective — este o agitare de suprafata. Daca politica se face de oameni cu instincte avide, ea trebuie sa dezlantuie conflicte echivalente agresivitatii instinctive. De aceea, **planul teoretic** în lumea politicului are cu totul alta semnificatie decît în alte domenii. O idee politica nu trebuie sa fie „adevarata"; nici un control teoretic nu-i poate anula eficienta, daca ea este fecunda. Ruina sigura a unui om politic ar fi fetisismul temporar al adevarului. Reflexia lui se reduce la atît; eu am dreptate, adversarul nu. Prin aceasta, partizanul detine totdeauna un sumum mai mare de adevar decît adversarul cel mai dotat.

Unii teoreticieni reduc esenta politicului la termenii; dusman — prieten. Conceptia aceasta exprima fiinta politicului în forma transanta. Valabilitatea ei este totala pentru fenomenul dictaturii, care reprezinta o exasperare a politicului. Orice dictatura este un razboi camuflat, chiar daca nu se manifesta în conflicte cu alte state.

În tot cazul, dictatura este în primul rînd un razboi al unui stat cu sine însusi. Între democratie si dictatura este mai întîi o diferenta de **ritm**. Pe cînd prima reprezinta o respiratie comoda, a doua este activa pîna la sufocare. În democratie **statul** are un caracter neutru, **societatea** este totul. De aici distinctia atît de categorica între societate si stat, specifica ideologiei democratice în genere. Ce e drept, societatea are o sfera mai mare decît statul si înglobeaza o multiplicitate de elemente, nereductibile la structura abstracta a statului. Societatea este o totalitate vie, careia fara stat îi lipseste **forma**. Prea marea elasticitate pe care o prezinta societatea în regimurile democratice deriva din neutralitatea, non-interventia statului. Redus la un principiu regulator si exterior, abstractiunea lui seamana vidului. Socialismul francez a diferentiat la maximum societatea de stat, pe cînd mistica etatista a romanticei germane a asimilat societatea statului. Socialistii s-au bucurat mult de distinctia pe care Hegel a facut-o între societatea civila si stat. Decît, Hegel a conceput societatea civila mecanicist, ca o suma de vointe individuale, care n-are o realitate si un sens decît în unitatea substantiala a statului. Atît de putin a înteles el societatea si atît de mult statul, ca în scrierile din tinerete sustinea ca anarhiei este preferabila tirania, deoarece ea se realizeaza prin stat.

O societate abandonata siesi, nerecunoscînd statului mai mult de o semnificatie juridica, îsi pierde repede **centrul**, sîmburele ei. Devine antiistorica si centrifugala. Consecinta fatala a oricarei democratii consecvente este atomismul social. Din societate mai ramîn numai **indivizii**, risipiti, fara vreo aderenta la un sens comun. Sînt societati incapabile în mod **structural** de a fi democrate. Cazul Rusiei, unde societatii, lipsindu-i organic o limita interioara, se pierde pe data ce e libera. De aceea, bolsevismul uneste doua extreme într-o sinteza ininteligibila Apusului: democratia extrema si autocratia.

Democratia are anumite presupozitii psihologice, care nu le întîlnim peste tot. Si acolo unde ele nu sînt, nu este creatoare. În Anglia si în Franta, ea a creat un întreg stil istoric, si existentei lor nationale daca i-ai rapi epoca democratica, ai da nastere unui gol uluitor. Germaniei însa nu i-a priit democratia. În afara de statul autoritar, acea **Formlosigkeit** a sufletului german o duce la fund. Ea n-a avut niciodata o epoca eroica a democratiei. Fata de Germania si de Rusia, România este mult mai naturala în democratie, desi ea n-a dat nici o consistenta tarii. Meritul democratiei în România este de a fi provocat o dezlantuire superficiala de energie, de a fi creat o serie de iluzii politice în ultimul cetatean. Ca, pentru viitor, democratia trebuie distrusa pentru ca România sa nu dispara, este o banalitate, iar nu un imperativ. Nu fara o oarecare mirare trebuie sa privim pe aceia care, dintr-un nationalism prost înteles, considera introducerea democratiei la noi ca pe o pacoste fara pereche. Un popor oprimat o mie de ani avea nevoie de democratie ca de o necesitate vitala. Ea da o respiratie larga **individului**, iar nu natiunii. Dar dupa un întuneric atît de mare, România n-avea nevoie de accelerarea ritmului ei istoric, ci de o aerisire a individului, de o miscare libera si arbitrara, de toata fantezia si capriciul care alcatuiesc un farmec indiscutabil al acestui regim. Daca intram dupa o tiranie milenara într-un regim de autoritate, ne idiotizam cu totii, deveneam automate oficiale, cretini balcanici. Este drept ca prin democratie România s-a labartat în asa masura, ca a devenit un elastic, de care întinde primul venit. A fost însa fatal sa fie asa. A fost fatal ca România sa nu-si creeze un sens si o chemare în lume, sa ramîna o tara provinciala cu o cultura populara si cu o mizerie colectiva. Singura speranta este ca un regim de dictatura ar putea **arde etapele**. Si un regim de dictatura este absurd si criminal, daca nu arde etapele. Concep dictatura ca o **revolutie permanenta**. Ea este însa numai atunci creatoare, daca e

populara. Prin aceasta se deosebeste de **cezarism si de tiranie**. Ce este dictatura populara fata de aceste doua fenomene? Diferentele dintre ele deriva din raportul diferit în care sta omul politic fata de colectivitate. Si acest raport este determinat de ideile specifice pe care le reprezinta.

Tirania nu serveste un crez. Autoritatea prin bunul plac ar fi singura ei „idee170. Tiranul nu trebuie sa aiba vreo calitate. Caci neurmarind nici un alt scop, decît capriciul lui si un **statu quo** al imbecilitatii, de ce fel de însusiri ar trebui sa dispuna, decît de violenta instinctelor lui si de resemnarea supusilor? Cezarismul nu serveste o mare finalitate istorica. El se bazeaza însa pe excelenta unei personalitati. Momentul individual este prea hotarîtor si predominant. Teoria lui Spengler, dupa care cezarismul este un fruct al crepusculului culturilor, este în genere justa. Pierzîndu-si coeziunea interna, farîmitata si epuizata de excesele democratiei, o cultura îsi salveaza vitalitatea prin virtutile stralucitoare ale unui dictator. Cezarismul poate introduce un ritm epocal în viata unei culturi, lui îi lipseste însa elanul ascendent, creator de cultura. El apare numai în perioadele ce urmeaza dupa epocile de mari libertati si de instincte necontrolate. Exista chiar o alternanta, un ritm periodic, care fixeaza cezarismul dupa fiecare perioada democratica. Totusi, locul istoric al lui ramîne amurgul culturilor. Atunci izvorasc **personalitati**, fiindca nu mai sînt **idei** si nu mai sînt idei dinamice. Într-un astfel de moment istoric, cezarismul suplineste un vid al culturii. Daca tirania n-are nici un asentiment al colectivitatii, cezarismul este acceptat si uneori chiar iubit. Ar fi sa ne înselam prea mult asupra omului daca am crede ca el se simte bine multa vreme în libertate. Adevarul este ca nimic nu-i e mai greu de suportat decît libertatea. Lasat multa vreme prada ei, îsi pierde echilibrul si se prabuseste într-un haos complet. Atunci prefera cea mai sinistra tiranie, pentru a scapa de teroarea

libertatii. Regimurile de autoritate au la baza o conceptie pesimista a omului. Fara o viziune antropologica nemiloasa este imposibil sa întelegi alternanta dintre democratie si dictatura în cursul istoriei. Naivii nu vor pricepe niciodata ca multimea îl cere pe cezar, ca oamenii au iubit de cînd e lumea nu numai libertatea, ci si jugul. Cînd se obiecteaza ca acest lucru este adevarat pentru trecutul umanitatii, pentru un stadiu înapoiat, atunci acestei vulgaritati optimiste îi vom raspunde ca orice progrese ar face omenirea, ea nu va putea ajunge niciodata asa de departe încît tipul comun al muncitorului de fiecare zi, prostii eterni, sa se ridice la un nivel mai înalt decît al unui intelectual mediocru. Cum este mai mult decît sigur ca lucrurile stau asa, nu pot sa-mi fac iluzii nepermise. Optimismul antropologic nu sade bine nici unui fel de gînditor: el este, în primul rînd, inadmisibil la un om politic. Nu e un fapt nesemnificativ ca toti oamenii politici au fost buni cunoscatori de oameni. Si ce înseamna a fi bun cunoscator de oameni, daca nu **a te îndoi de ei?** Dupa moralistii francezi (La Rochefoucauld, Vauvenargues, Chamfort etc.), oamenii politici au cunoscut totdeauna mai bine oamenii. Au avut si ei darul introspectiei, dar n-au fost sinceri destul…

În fata tiraniei si a cezarismului, se înalta dictaturile populare. Ele se bazeaza atît pe o necesitate istorica, cît si pe un asentiment al maselor. Pe ele nu le cer numai logica interna a evolutiei culturilor, ci conditii sociale, aspiratii colective si nationale. Lenin, Hitler sau Mussolini s-au ridicat pe o convergenta de elemente apartinînd **soartei** tarilor respective, iar nu pe un concurs de împrejurari. Ele nu se instaureaza pentru a salva o cultura de la putregai, ci pentru a realiza accesul la mare putere politica si a ridica nivelul istoric al culturii respective.

Ceea ce ne intereseaza aici este importanta dictaturii populare în cadrul culturilor mici. Ea este singurul mijloc prin care ele îsi pot

înfrînge inertia. O colectivitate se vrea dominata, fiindca prin ea însasi nu poate crea nimic. Orice solutie am cauta pentru România, este imposibl sa o vedem scuturata din orbecaiala ei seculara în afara de un regim dictatorial. Si prin acesta înteleg un regim care creeaza în România o febra exceptionala si tinde sa-i actualizeze ultimele posibilitati. Democratia a risipit prea multe energii fara vreun scop national. O dictatura însa trebuie sa puna tara la **teasc**. Nimic sa nu ramîna neexploatat si nevalorificat. Marsul României în istorie sa semene unei coarde încordate la paroxism. O amenintare care sa creasca cu fiecare pas. Sa ne apropiem si noi de lume si lumea sa stie ca ne apropiem. Efortul care trebuie cerut acestei tari nu poate fi comparat decît cu acel ce l-au pretins bolsevicii Rusiei. O tara se ridica pe renuntari, pe infinite renuntari. Daca toti am suferi pentru România cu o **pasiune** care ar însemna ardoare si durere, nu stiu pîna unde ar sari din mers aceasta tara si cîte cadavre ar lasa în urma. Nu pot vedea destinul României decît patetic. Pentru tarile ramase în urma, nu exista salvare printr-un ritm normal. Cu oameni politici care flateaza indolenta colectiva, nu se mai poate face nimic. „Politicianul" din democratie, care ridic banul la rangul de divinitate si tara la o trambulina,n-are nimic în el dintr-un dominator si nimic dintr-o aureola mistica. Democratia e prea putin mistica si prea mult un rationalism. Ce departe este de epoca sa eroica! Febra ideologica pe care a raspîndit-o asupra Europei s-a epuizat, si în locul ei au ramas scheme vide si nesemnificative, ce-ti inspira o adevarata compatimire teoretica. În cadrul natiunii, democratia a dat nastere unei pluralitati de formatii divergente, care rapesc evolutiei nationale un sens convergent. Votul universal si parlamentarismul au conceput natiunea ca o **suma**, cantitativ, cînd ea este o totalitate concreta si calitativa, care niciodata nu poate fi exprimata în aritmetica democratica. O natiune este totdeauna mai mult decît indivizii ei.

Democratia a facut din ea o **rezultanta**. În realitate, indivizii rezulta din natiune.

TTarile fara o axa istorica îsi pierd conturul prin democratie. Acesta est cazul României. Ea n-a avut niciodata o forma, iar democratia nu i-a dat-o. Ea este prea mult politica si prea putin istorie. Nenorocirea regimului democratic este ca în el omul politic **nu poate** face nimic. Si cum o sa faca, atunci cînd ascensiunea în democratie se bazeaza pe o sansa, iar puterea are caracterul unei durate efemere?! Dictaturile au toate un caracter de rascruce si de gravitate. Nu este caracteristic ca razboaiele cele mai multe se fac de regimurile dictatoriale? Încordarea excesiva si anormalul ritmului numai în razboi îsi afla o iesire, afara de tiranie, care naste revolutia. În perioada democratica a unei tari, o revolutie n-are un sens maret si nici o dimensiune monumentala. Numai întru cît sfarma traditia unei tiranii, primeste un caracter de întorsatura istorica.

Împotriva dictaturilor, toate obiectiile pe care le-a adus lumea se reduc la atîta: **cu ce drept** ne impune un dictator vointa sa? De unde erijarea unui individ în absolut? Obiectia sau mirarea aceasta este fara raspuns. Sau, ea n-are decît un raspuns cinic. Este imposibil sa gasesti o justificare imanenta a autoritatii sau a suveranitatii. Un guvernamînt este compus din oameni care nu sînt calitativ deosebiti de ceilalti. Ce ratiune are atunci impunerea vointei lor altora? În acest sens, teocratia este singura care are o baza logica si metafizica. Daca autoritatea deriva numai de la oameni, atunci îi lipseste orice temei mai adînc, si în afara de relativismul uman nu mai este nici o iesire. Derivarea suveranitatii si autoritatii dintr-un principiu transcendent justifica totul, cu conditia sa crezi într-o divinitate. Imanentismul modern a sapat atît pe Dumnezeu, cît si orice fel de autoritate si suveranitate.

Modul în are un om politic îsi transforma vointa în lege tine de un complex de împrejurari care n-are nici o legatura cu etica. Este suficient sa fi ajuns o singura data sa comanzi, ca dorinta de putere sa te faca virtual un dictator. Cine stie porunci permanent si este ros de obsesia puterii nu se poate prabusi. Numai prin comanda te distantezi de ceilalti oameni si te ridici cu adevarat **peste ei**. Fiecare dintre muritori se viseaza la un moment dat Napoleon, pentru ca sa se multumeasca apoi o viata întreaga a trai din ordinele altora. Orice om gaseste o scuza ca nu e Napoleon. Pune vina pe mediu, pe saracie, boala sau, daca e român, pe România. Convertirea în mit a tuturor marilor conducatori îsi are o radacina mult mai adînca decît sîntem dispusi a crede. Daca ei ar fi în consitinta multimiii numai oameni, atunci ea n-ar putea gasi nici o ratiune autoritatii lor nelimitate. Multimea îi transforma în mit spre a se însela pe ea însasi. Ea îi proiecteaza în absolut, pentru ca destinul care se consuma între ea si dictator sa apara ca esential inevitabil în logica substantiala a lucrurilor. Cezar a fost adorat ca zeu, fiindca multimea suporta mai comod astfel vîrtejul de întîmplari, nascut din geniul lui. Daca, în ochii ei, el n-ar fi fost mai mult decît un om extraordinar, n-ar fi acceptat atîtea sacrificii. Tot asa, pentru soldatii lui Napoleon, **l'Empereur** n-a fost niciodata om…

Tot ceea ce iese din cadrele acceptate ale vietii de fiecare zi se ipostaziaza, deoarece umanul are granite care exclud neobisnuitul. Omul nu se lasa bucuros condus de om. De aceea a inventat el miturile.

Este neplacut sa vezi ca se ridica cineva din rîndurile tale si îti devine destin. Tu nu i-ai acordat nici un **drept** — si nimeni. Cu toate acestea, **el îl are** si tu nu mai poti face nimic. Ascensiunea vertiginoasa a omului politic este un fenomen destul de ciudat. Cei care-l cîntaresc si nu-i gasesc merite si calitati justificative uita ca orice om politic este un **destin** înainte de a fi o **valoare**.

Dictatura care n-are o iesire imperialista sfîrseste în tiranie, precum iubirea în scîrba sau în mila. Elanul dictatorial, la început dornic de a crea forme noi si a da o expansiune nelimitata unei tari, se osifica într-un autoritarism rigid, mort, precum democratia se destrama într-o parada de libertati goale. Este aici o limitare a tuturor formelor de viata, care nu-si pot mentine productivitatea peste rezervele insuficientei lor. Orice continut de viata are o forma. Cînd el se uzeaza, forma constituie substitutul vietii. Astfel se nasc o suma de scheme moarte, care trebuie rasturnate de navala altor continuturi. Dictatura sfîrseste de obicei în tiranie, democratia în anarhie. Dictatura are o forma, tirania are **numai** forma; democratia are si ea o forma; anarhia nu mai are deloc. Spre fericirea noastra, viata nu tinde numai spre echilibru. De ar fi asa, de mult ne-am fi mumificat. Moartea este preferabila oricarei fixari. În viata sociala, încremenirea într-o forma este mai grava decît sinuciderea. Ce ar fi fost de Europa, daca si astazi aristocratia continua a fi statul? Un monstru istoric în plus.

Primenirile sociale sînt conditia indispensabila a vitalitatii unei tari. Totdeauna statul, care este sensul formativ al unei natiuni, a avut tendinta sa se confunde cu clasa sau casta conducatoare. Niciodata n-a putut îmbratisa, cu aceeasi cuprindere, actualitatea totala a unei natiuni. Cînd Joseph de Maistre se întreaba ce e natiunea si gaseste ca e suveranul si aristocratia, el exprima reactionar un lucru pe care marxistii îl sustin revolutionar în teoria statului proletar. Statul (desi pentru marxisti nu exista propriu-zis nici stat si nici natiune, ci numai societate) nu mai este suveranul si aristocratia — sau mai tîrziu burghezia —, ci proletariatul.

În orice stat nu exista un **echilibru**, ci o **preponderenta** de forte. Cine are aceasta preponderenta se identifica într-o masura anumita cu statul. Natiunea cuprinde elemente mult mai complexe si mai diverse

decît poate sa le centreze si sa le cristalizeze statul. De Maistre trebuia sa spuna stat, iar nu natiune, deoarece aceasta închide în sfera ei mai mult decît statul, a carui rationalitate abstracta nu poate subsuma atîtea elemente irationale din existenta natiunii. **Formele** de stat sînt substituibile, pe cînd natiunea este o fatalitate. De aceea, ele sînt un obiectiv principal al revolutiei.Pîna acum nu s-a gasit un Sisif al revolutiei, care sa vrea sa darîme sau sa construiasca o natiune. Natiunile **devin**. O noua piedica în calea României si a revolutiei nationale.

Natiunile sînt istorice. Putem **face** istorie? Putem, dar în marginile destinului nostru. Si am putea sari peste el? Am putea, daca saltul ar fi pecetluit în soarta noastra. Fi-va el? Iata unde înceteaza Cunoasterea si începe Speranta… Nu cred ca nu cred în România.

II

Norocul României este ca istoria universala n-are un curs convergent si nu evolueaza într-o progresiune continua. Daca devenirea umanitatii ar fi comparabila unui fluviu, ar fi imposibil sa nu ne pierdem în el si sa ne mai regasim. Toate valorile s-ar totaliza, si nivelul actual al culturii ar fi atît de ridicat, încît o tara ca România n-ar putea participa în nici un fel la el. Cultura occidentala, care singura conteaza pentru orientarea noastra în viitor, nu însumeaza toate valorile care au precedat-o. Dupa conceptia stupida a progresului monolinear, ar trebui ca momentul istoric actual sa contina într-o prezenta tot ce s-a desfasurat înainte, el fiind un plus într-o totalitate ascendenta. Istoria nu e comparabila nici unui fluviu si nici unui lant. Ea îsi are o crestere specifica, nereductibila nici la concepte organice si nici mecanice. De aceea este atît de greu sa întelegem istoria, cu toate ca traim în ea si sîntem pîna la un anumit

grad istorie. Prin introspectie pricepem cîteva mobile secrete si ramînem dezarmati în fata faptelor. Autocunoasterea nu ne reveleaza structura devenirii concrete.

De cîte ori cautam un antipod mobilitatii vietii istorice, nu ne putem opri decît la **sistem**. Rigiditatea si consecventa logica, valabile într-o lume de forme, nu sînt revelatoare în lumea de continuturi care este istoria. Sistemul pleaca de la premise, istoria de la irational. Logicul ramîne în sine, în transcendenta formelor sale, în inaderenta lui sterila la devenire. Istoria reprezinta, dimpotriva, o pendulatie continua între irational si constiinta, care uneori nu este lipsita de pitoresc, pentru ca aproape întotdeauna sa nu-i lipseasca tragicul.

Conceptia progresului neîntrerupt introduce prea multa logica în devenire si face prea mult din istorie un sistem. Si apoi, cine ar mai avea atîta ingenuitate sa creada ca simplul fapt al devenirii este suficient pentru ca, nascîndu-te cît mai tîrziu în timp, sa prezinti automat elemente de superioritate? Ideea progresului continuu este expresia unui optimism atît de vulgar, încît nici nu merita a fi discutata. În afara de tehnica, ea constituie un moment degradat al spiritului. Dar tehnica reprezinta un fenomen paralel culturii. Ea se dezvolta dupa o lege proprie, într-un progres incontestabil; nu exista însa progres în simtire, în gîndire, în viziune. Trenul sau avionul nu ne-au facut nici mai sensibili si nici mai profunzi. Ne-au schimbat doar **ritmul**. Cine ar compara sentimentul nostru de viata cu al Egiptului în epoca de constructie a piramidelor ar trebui sa ne arate un dispret infinit. Sclavii faraonilor, care nu stiau nimic, aveau pentru eternitate o simtire mai ascutita decît savantii nostri, care stiu totul fara sa cunoasca esentialul. Unui optimist subtil i-as putea face concesiuni privitoare la extensiunea ideii de progres. Este însa imposibil de a gasi cea mai mica aplicare la sentimentul de viata.

Acesta, singurul care importa, nu cîstiga nimic prin timp si nici nu se adînceste prin complexul de forme al civilizatiei.

Istoria prezinta o suma de totalitati ireductibile. Ar mai putea cineva sustine superioritatea Greciei fata de India, sau a Occidentului fata de Grecia? N-are sens o ierarhie între culturile mari. Grandori ireductibile nu înseamna scara ierarhica. Ea apare evidenta si tulburatoare cînd e vorba de culturile mici fata de cele mari. Diferentele lor accentueaza si dau un sens ideii de progres, în defavoarea celor mici.

Fascinatia pe care a exercitat-o Occidentul asupra noastra este proba evidenta si repetata a inferioritatii noastre si a constiintei ei. Daca el reprezenta actualitatea întregii istorii, drumul pe care trebuia sa-l strabatem ca sa-l ajungem ar fi fost asa de mare, încît niciodata n-am fi putut concepe sa ne apropiem cît de putin de el. O umanitate care ar evolua conform viziunii progresului continuu ne-ar arunca pe veci la periferia ei. Pentru România, istoria înseamna cultura occidentala si nici nu poate însemna altceva. Cu ea ne punem noi în rînd. Nivelul ei ni se pare într-o masura oarecare accesibil. O lume istorica, a carei actualitate totala s-ar înalta progresiv sub ochii nostri, ne-ar zapaci cu infinitul ei.

Exista un nivel istoric **obligatoriu**. O tara care s-ar complacea numai în dezvoltarea originalitatii etnice nu poate participa efectiv la istorie. Pe aceasta cale, devii o tara pitoreasca si interesanta, cum e Ungaria de exemplu, dar nu o natiune si în nici un caz o mare putere. De Ungaria va aminti istoria numai fiindca s-a încapatînat sa nu renunte la caracterele ei primare. Este o tara originala, dar din punct de vedere istoric nereusita.

România nu poate deveni o realitate atasîndu-se îndaratnic de caracterele ei primare. Cultura noastra populara este comuna sud-estului Europei. Elementele ei diferentiale nu alcatuiesc o

originalitate izbitoare. Muzica si poezia noastra populara n-au reusit sa atraga atentia lumii ca un fenomen profund original. Meritul nostru fata de celelalte popoare balcanice este ca sîntem cei mai **apti** pentru formele spiritului. Caci în Balcani, românul este cel mai putin **taran**. Daca n-am creat în cultura, ea ne prieste totusi. Tot restul Balcanului pare a dovedi o neprielnicie în cultura, care îi justifica renumele periferic.

O revolutie nationala care ar vrea sa readuca pe român la el însusi, la premisele lui sufletesti, la originarul etnic, ar întoarce România din avîntul ei superficial spre modernitate si i-ar taia aripile. România nu este o tara originala. Ea redevine un zero istoric reîntorcînd-o la surse. Febra sustinuta a modernizarii (pe toate planurile) este singura noastra salvare. Românul nu este interesant sufleteste. Pentru ce ar mai tine atunci la cvasiorientalismul sau?

Chiar o tara etniceste profund originala, cum e Rusia, ce s-ar fi ales de ea daca ar fi facut o revolutie rau înteleasa, pentru a reveni la mujic? Lumea ar fi uitat de Dostoievski si s-ar fi gîndit la Mongolia. Va trebui sa aparam România de taranii ei. Ceea ce nu înseamna decît salvarea taranimii de la mizerie.

Toate etapele revolutiei noastre vor trebui sa aiba, ca finalitate: integrarea noastra în istorie. Daca nu vom reusi sa facem sensibila prezenta noastra în ritmul universal, n-are rost sa ne mai framîntam, deoarece la o existenta aproximativa poate ajunge orice grup uman. Trecutul si prezentul României exista numai prin bunavointa noastra. Se va naste viitorul din înfrigurarea noastra? De nu, sa ne îngropam sufletul în **România de niciodata**.

N-avem dreptul sa ne traim fiecare epoca asemenea unei lumi închise. Daca nu mai vrem sa fim sclavii istoriei, adica daca vrem sa depasim conditia culturilor mici, trebuie sa urmarim tinta noastra

finala ca o obsesie, pentru a nu fi subminati de tentatia constanta a României: inertia.

Pentru Franta, clasicismul sau iluminismul, cu toate implicatiile lor politice si economice, sînt epoci rotunjite în sine, lumi închise, traite cu naivitate si cu iluzia absolutului valorilor lor. S-ar fi gîndit cineva în timpul lui Ludovic al XIV-lea ca Franta trebuie sa tinda spre alte valori decît cele în care traia? Sau Renasterea, în culmile ei, a conceput o iesire din sine însasi, a avut ea nevoie de alta epoca? Într-o mare cultura, orice epoca este o perfectiune istorica. Acest lucru este valabil si pentru epocile decadentei. Culturile mari se distrug **în sine**.

Noua nu ni se aplica afirmatia lui Ranke: „Jede Epoche ist unmittelbar zu Gott." De vom reusi de-abia cu tot procesul nostru de viata sa cîstigam acel etern în imediat, care imprima un absolut devenirii. Ranke se ridica împotriva acelora care sustin ca o epoca apare pentru a da nastere alteia si ca ar exista ierarhii între natiuni si epoci. Tot ce este istoric, crede el, are o valoare proprie, demna de a fi studiata ca orisicare alta. Atîta neutralitate fata de diversitatea istorica este prea mult. Exista epoci privilegiate, precum exista mediocre. O obiectivitate care le plaseaza într-o echivalenta este fadoare teoretica sau stiinta. Curiozitatea stiintifica a unui istoric studiaza cu aceeasi pasiune România si Franta! Ce putin **sîntem noi** însa, fata de Franta! **Existam** mai putin. Istoria concreta si efectiva este un plus în fire.

Nu esti tot asa aproape de Dumnezeu în orice epoca, Individual, contactul tau poate fi nemijlocit si transistoric. Nu-i mai putin adevarat ca prin epoca ne putem salta automat. Si iarasi, nu-i acelasi lucru sa traiesti în timpul Renasterii sau în secolul acesta. Atunci se nasteau idealuri, acum se destrama. Epocile se deosebesc nu atît prin conceptiile de viata care le stau la baza, cît prin **intensitate**. Altcum

au trait si s-au distrus oamenii în timpul Renasterii si altcum traiesc si se distrug astazi. Pe atunci, un dor intens dupa spatiul infinit a creat un gust arzator de aventura, încît fiece om era virtual sau real un conchistador. Toate cuceririle s-au facut dintr-o nostalgie a spatiului, dintr-o aviditate a departarilor. Poate ca numai imperialismul va reabilita secolul nostru…

Succesiunea epocilor este sursa relativitatii si a infirmarii ideii de progres. Prin ceea ce are **viu**, barocul neaga Renasterea, iar aceasta, la rîndul ei, Evul Mediu. O epoca traieste prin valorile ei specifice. O alta nu se poate individualiza decît negînd pe cele ce-au precedat-o. Greutatea unui moment istoric nu consista într-o înglobare cît mai mare de valori complexe si de elemente eterogene, ci în prevalenta categorica a unor valori specifice, care dau contur si fizionomie epocii. Eclectismul este un fenomen de decadenta. Cînd o cultura nu mai are atîta energie, încît sa dea nastere la directii originale ale spiritului si sa se configureze în momente creatoare, atunci se **recapituleaza**. Sinteza stufoasa si uimitoare în amploarea ei sterila, care rezulta din aceasta recapitulare, este eclectismul epocilor alexandrine. Tot ce s-a creat într-o cultura prin eforturi succesive si unilaterale, toate momentele ei unice devin în coexistenta unei sinteze artificiale un fel de rezumat istoric al unei culturi. Epoca elenisto-romana si-a revazut, în amalgamul ei de curente, tot ce Antichitatea a produs între orfism si scepticism. Secatuirea substantei creatoare a unei culturi o face incapabila sa mai nasca din sine epoci închise, lumi aparte în devenirea organismului sau. Avîntul generator de cultura se manifesta în prevalenta unor valori, în marturisirea pentru o sfera limitata. Nu exista cultura vie într-un nelimitat cantitativ al valorilor. Epocile naive din viata umanitatii, acelea în care oamenii au fost una cu valorile pe care le-au creat si în care au crezut, n-au cunoscut niciodata extensiunea gigantica a epocilor

alexandrine, cu lumea lor de cunoastere substituita instinctului si sufletului, cu universalitatea lor exterioara, ci au participat cu un infinit intern la o suma redusa de valori. Evul Mediu, cu tot ce are el sublim si grotesc, a fost universalist, dar numai ca valabilitate generala a ideilor lui, nu ca multiplicitate de idei. Universalismul calitativ este esential oricarei epoci creatoare; sub forma cantitativa, el este un semn de deficienta si este echivalent eclectismului. Momentul eclectic al unei culturi este identic universalismului cantitativ.

Evul Mediu, care a concentrat în sine atîta neliniste, ca ne-a dispensat pe noi, în latura religioasa, îsi demarca liniile lui conturate la exces din concentrarea durabila si obsedanta pe cîteva teme. Dupa cum spune Léon Bloy, el a fost construit pe zece secole de extaz. Evul Mediu a stiut **totul** într-o directie. El ne-a condamnat a fi pe veci ignoranti în materie religioasa. Si el ne va mijloci apropierea de Dumnezeu. Nu toate epocile stau în raport nemijlocit cu el. Ranke nu s-a gîndit la acest fapt si desigur, nici Taine, care prefera o haita de lupi Evului Mediu.

Limitarea substantiala a epocilor, substituirea lor continua, cu consecinta inevitabila — discontinuitatea valorilor, — explica insuficienta vietii istorice, mobilitatea si relativitatea ei. În acest proces descoperim mai repede o demonie, decît un progres. Multiplicitatea continuturilor ni se descopera la fiece pas ca un torent de directii irationale. Salvarea de la relativism prin cautarea unei **forme**, în aceasta multiplicitate? Participarea la istorie se exprima însa numai în abandonarea irationala acestui flux, în contopirea inconstienta cu mobilitatea existentei. Cînd constiinta ne-a separat de viata, atunci ne ramîne acceptarea constienta a devenirii, lansarea voluntara în mrejele demoniei. În afara de atasarea organica

de istorie, nu mai exista decît elanurile disperate, ca mod de a-i apartine. Restul este distanta de ea, perspectiva rece si cunoastere.

Limitarea epocilor istorice îsi are o justificare în marginirea fatala a oricarui fel de activitati intense. Exista o scara întreaga de tipuri de umanitate, care-si acuza originalitatea prin negatii reciproce si insuficiente evidente. Cazul omului politic este înca o data semnificativ. De la el, putem învata despre viata ceva mai mult decît din exemplul „vietii" gînditorului. Omul politic nu trebuie sa fie un om complet. Nu este obligat sa creada ceea ce face, el trebuie însa sa reuseasca totdeauna. S-a pus problema daca se poate sa fii dogmatic practic si sceptic teoretic. Un om politic trebuie sa fie dogmatic în viata practica; teoretic, poate sa se îndoiasca de toate. Exista un fanatism numai în latura activa si imediata, care n-are nevoie neaparat de corespondentul în convingere. Fanatismul spaniol a fost o combinatie de intoleranta si nihilism. Dezbinarea dureroasa dintre practic si teoretic este sursa de dinamism la sufletele mari.

Precum o epoca este fatal limitata prin prevalenta unor valori specifice, asa orice tip uman bine definit sufera de aceeasi limitare, în el predominînd elemente care îl exclud de la o participare universala. Epocile justifica relativitatea în istorie, tipologia în psihologie. Nu exista epoca universala, precum nu exista om universal, ci numai o gradatie de la local la o universalitate aproximativa. Renasterea si Goethe au atins un maximum de universalitate; ce departe de idealul lor au fost — o dovedeste posibilitatea istoriei de a se realiza în alte epoci, de o originalitate aproape egala, si în atîti alti oameni, cu o îmbratisare a vietii nu mai putin ampla. Viata nu tinde spre împliniri complete; dinamismul e posibil numai în marginire. De aceea, eroismul este **în** viata, pe cînd sfintenia, dincolo. Eroismul încearca rezistentele ultime ale individuatiei. A fi erou înseamna a trai activ paroxismul fiintei individuale în **cadrul vietii**. Cum la

atîta tensiune nu rezista nici viata si nici fiinta individuala, prabusirea este consecinta inevitabila. Eroismul nu e conditia fireasca a firii, dar este singura demnitate a devenirii.

Tot ce s-a creat pîna acum se datoreste acceselor colective de eroism, care au insuflat oamenilor, peste meschinele instincte de conservare, o pasiune de autodistrugere pentru idealuri. Cine întelege rostul adînc, frenezia colectiva ce a dezlantuit Reforma, expeditiile din timpul Renasterii sau campaniile napoleoniene este imposibil sa nu aprecieze orbirea arzatoare, ca substrat al tuturor actiunilor hotarîtoare. Popoarele care nu sînt apucate de o nebunie colectiva, din cînd în cînd, se anchilozeaza în traditii, care, automatizate, le scot din ritmul istoriei. Sa nu se uite ca nota diferentiala a faptului istoric este capacitatea de a actiona pe o sfera mare, eficienta. Este istoric acel fapt care provoaca o tulburare fecunda. Cu cît are rezultate si repercusiuni mai mari, cu atît este el eveniment istoric. Un razboi care nu da nastere la crize pe o scara întinsa, ci ramîne un fenomen pur local, nu depaseste rosturile lui biologice. Si asa cu orice eveniment.

Eroismul este presupozitia oricarei istorii autentice. Fara el, devenirea umana e pura biologie. Cînd viata îsi concentreaza toate energiile pentru a servi alte scopuri decît ale mentinerii ei, cînd îsi fixeaza finalitatea în afara de ea însasi, atunci ea realizeaza conditia obiectiva a actiunii eroice. Cum temperatura vietii la care înfloreste sufletul eroic este egala disperarii, este de la sine înteles ca în omenire nu pot exista decît **crize** de eroism. Oricît ne-am mîndri cu acuitatea simtului nostru istoric, sîntem, vreunul, capabili sa întelegem forta care i-a mînat pe cavaleri în cruciade sa moara sub zidurile cetatilor orientale, pentru a dezrobi mormîntul unui om, presupus Dumnezeu? Chiar interpretarea materialista, care nu vede în aceste expeditii decît interesul si pasiunea de îmbogatire, cum ar

putea explica gustul unei aventuri atît de putin promitatoare pamînteste? Istoria are o amploare cu atît mai tragica, cu cît oamenii au avut mai putin de cîstigat din distrugerea lor. Daca cruciadele au satisfacut un gust de infinit, ele si-au atins „scopul". Fara un parfum de inutilitate, istoria ar semana unui ghiseu de banca.

Moartea eroului este **sensul** vietii celorlalti. Fara autodistrugerea eroica, specia umana ar fi condamnata la plictiseala si la ratare, la acel pustiu al inimii, care este antipodul sufletului infinit. Daca omul nu vrea sa forteze prin disperarea unui gest inertia devenirii, nu-i ramîne decît sa accepte a fi purtat cu umbrele de soarta lucrurilor trecatoare. Hegel însusi, prea mult metafizician pentru a întelege indivizii, a facut din marile individualitati, dupa cum bine se exprima Friedrich Meineke, **functionari** ai spiritului absolut. Metafizica anuleaza individuatia. „Spiritul absolut calare pe cal", a exclamat Hegel, vazînd pe Napoleon intrînd victorios în Jena. Si a scris apoi mai departe la **Fenomenologia spiritului**, pentru a ne arata ce putina raspundere avem în istoria universala.

Si acum, sa revenim la România si sa vedem cum ar putea ea sa nu mai fie o umbra a istoriei universale. Ce nenorocire pe capul acestei tari, ca în locul unui ethos eroic, cu tot ce acesta presupune ca oroare si pasiune bestiala, ne-am diluat sîngele si ne-am îndulcit patimile cu un dor amagitor, ale carui virtuti dormitive ne-au îmbatat simturile peste masura. În ochii românului, dar mai cu seama în cîntec, palpita, cu o insistenta insinuanta, revarsarea monotona a acestui dor, aparent elixir al inimilor sfîsiate, în realitate atractie adormitoare pentru suflete inerte. Cine a avut ocazia sa auda în orasele sasesti din Ardeal vreo ceata de flacai români doinind în înserari, n-a putut sa nu sufere sub contrastul strivitor pe care-l prezinta masivitatea constructiva a orasului si lamentatiile acelea prelungite, atît de inaderente la civilizatie, la efortul constructiv. Contrastul nu

trebuie explicat prin deosebirea noastra organica de sasi, ci prin distanta incomensurabila de cultura a fondului nostru popular. Noi înca nu putem aprecia ce salt am facut prin patura noastra culta.

Este în dorul nostru atîta risipire lînceda în lume, atîta renuntare în fata timpului si a spatiului si atît prizonierat în adierile inimii, ca te întrebi ce tristete a încercat acest popor de s-a predat siesi atît de neînduplecat. Scoateti lamentatiile din poezia si din muzica noastra populara si nu mai gasiti decît o topaiala lirica, fara nici o marca originala. Ce departe am fi fost astazi, daca infinitul din acest dor lua forma unei expansiuni eroice a sufletului, daca ne-am fi rostogolit, cu o înflacarare fara margini, peste ruinele noastre! Dorul exprima un raport negativ cu lumea, el este o lunecare lenesa si orizontala sau o ondulatie minora pe suprafata mobila a vietii. Eroismul este ascensiunea spiralei, sinuozitatile în înaltimi. Prin dor nu exprimam mai mult decît nesiguranta în fluctuatiile clipelor si o chemare spre vag. De ce ne e dor? Întrebati pe orice român si nu-ti va da o lamurire asupra acestui infinit al sufletului sau.

Toata problema este ca într-o Românie scuturata de o dictatura si de un elan colectiv, infinitul negativ al acestei psihologii sa fie convertit în infinitul pozitiv care este eroismul. Duiosia si visarea prelungita care se mladie pe lungimile timpului si pe întinderile spatiului trebuie „saltate" în ardoare si fanatism. **De la infinitul negativ al dorului, la infinitul pozitiv al eroismului** este drumul pe care trebuie sa-l strabata sufletul românesc, pentru a nu amorti învaluit în umbre. Aceasta este problema psihologica a României.

O miscare politica n-are nevoie de „idei generoase" pentru a triumfa si a realiza efectiv. Este destul sa cultive idealuri eroice si sa valorifice posibilitatile de fanatism din om. O tara ca România este prea primitiva pentru a-si putea permite luxul „ideilor generoase",

care sînt inerente tarilor cu o oarecare eleganta interioara. Ideile prea generoase, adica fara baza în imediatul vietii, slabesc sîngele si dau natiunilor un aspect clorotic. Emascularea prin exces ideologic este un fenomen frecvent în viata popoarelor. Încep atunci a fi afectate de o paloare care este fizionomica si istorica. Ideile care n-au nici o aderenta la viata concreta a unui popor îl deviaza de la sensu lui istoric. De aceea, orice ideologie care nu-i angajeaza energiile vitale este periculoasa. Extrema dreapta si extrema stînga s-au dovedit creatoare într-o masura atît de mare, deoarece au facut totdeauna apel la un ethos vulcanic si n-au cucerit prin idei, ci prin mistica. Faptul ca dreapta pune accentul pe politic si stînga pe social nu dovedeste nimic pentru originile dinamismului lor. Multimea iubeste sa fie biciuita si fanatizata. Apoi vin… ideile.

Destinul social-democratiei este ilustrativ pentru un curent ideologic lipsit de simt politic. Greu am gasi o miscare de o cumintenie filozofica mai remarcabila, care sa-si fi cîntarit mai serios conceptele si sa fi dat o demnitate mai onorabila utopiilor. Cine, ca ea, a temperat mai „burghez" excesele spiritului revolutionar si a atribuit evolutiei atîtea virtuti ca sa scuze comoditatile oamenilor? Fara ideea de evolutie, social-democratia este un zero, pe lînga care mai exista numai blîndetea social-democratilor.

Cumpanirea filozofica a social-democratiei i s-a împrumutat în primele faze o semnificatie mediocra, pentru ca sa degenereze într-un exemplu trist de fadoare teoretica si politica. Lipsa de patos si de anvergura, preocuparea teoretica de tactica, dar fara instinct în lupta; viziunea unei fericiri comode, neancorate în necesitatile complexe ale omului (antropologia mediocra a oricarui tip de democratie); economism searbad si doctrinarism stupid — sînt note ale mizeriei profunde, ale viciului si incapacitatii politice a social-democratiei. Fata de ea, comunismul este un fenomen apocaliptic.

La ce i-au folosit social-democratiei ideile ei „generoase"? La ce rezultat a ajuns, dupa ce a rotunjit ideile revolutionare si si-a salvat deficientele în cultul evolutiei? A adus-o evolutia la putere? Sau n-a stiut cumsecadenia ei teoretica un lucru elementar: forta creeaza fagasele „evolutiei"? Nu exista atîta forta în evolutie pentru ca sa înfrînga pe cea care se naste peste ea.

Cultul secolului trecut pentru evolutie a luat forma celui mai plat misticism. Mediocritatea oamenilor s-a complacut în a inventa „virtuti" evolutiei, pentru ca ei sa poata dezerta din fata oricarei responsabilitati. Evolutia va face totul cum trebuie, pare a fi fost lasitatea acestor deficienti. Toti oamenii care se reclama de la „curgerea lucrurilor" pentru a-si justifica inactivitatea sufera de o neputinta constitutionala. Lipsa de sînge este izvorul întelepciunii.

Individualismul ultimelor decenii ale secolului trecut nu trebuie înteles decît ca o reactie pasionata împotriva automatizarii prin fetisismul evolutiei, a implicatiei lui fataliste. Sa fim noi oare simple instrumente ale devenirii, capricii ale curgerii lucrurilor, pretexte ale trecerii continue a firii? Revolta aceasta individualista a avut o nota eroica, si ea este una din aparitiile periodice ale istoriei, consecutive epocilor de fatalism. Acest individualism nu trebuie confundat cu cealalta specie de individualism, atomizant si… cetatenesc. Exista un individualism de revolta a unor constiinte izolate si exista individualismul burghez. Voga permanenta a lui Nietzsche si cea trecatoare a lui Ibsen (ale carui opere par catastrofe la 15 ani, „drame" la 18, „piese de teatru" la 21) au resuscitat pe alti doi individualisti, care scriau pe cînd „evolutia" avea înca un sens metafizic: Stirner si Kierkegaard, primul de o originalitate suspecta si nefecunda, al doilea sugestiv, grav, punînd problema individualista în plan pur psihologic, ca subiectivism. De aceea sustine el ca **subiectivitatea** este un absolut, iar nu individul. Pentru

Kierkegaard, conteaza numai latura de interioritate a acestuia. El nu s-a preocupat niciodata de social, ci s-a oprit la **etic**, pe care nu l-a conceput ca pe o forma interioara a socialului, ci ca un simplu stadiu al constiintei individuale, în drumul ei problematic de la subiectiv si imediat la general si mediat.

Este interesant ca atît Stirner cît si Kierkegaard au fost pîna la un punct discipoli ai lui Hegel, de care s-au despartit din cauza rolului excesiv, din cauza terorii„generalului". Pentru gînditorul danez, subiectivitatea este adevarul; ceea ce ar fi parut unui Hegel cea mai mare erezie conceptibila.

Individualismul cetatenesc, acela pe care în nuante si expresii diferite îl întîlnim la stoici (influentei carora se datoreaza conceptia voluntarista si contractualista a dreptului roman),la protestanti, în rationalismul secolului al XVIII-lea, în Revolutia franceza si în tot procesul de atomizare sociala pe care l-a nascut dezagregarea democratiei si liberalismului, pretinde ca fiecare om are centrul în sine însusi si ca atare dispune de el în mod nelimitat. Cum esenta lui este ratiunea, limitele expansiunii sale sînt imanente. Statul, în conceptia aceasta, care a fost si a lui Kant, coordoneaza numai vointele individuale. Un simplu factor de armonie. Numai ca viziunea rationalista a omului are împotriva sa toata istoria.Prezenta statului si a dreptului, legate de existenta societatii pentru a dovedi dezechilibrul omului în libertate, ne arata pîna la orbire ca ratiunea nu este esenta omului si în nici un caz **marginea** lui. Irationalismul sustine teoria organica a statului si a dreptului; în realitate, ar trebui sa le afirme rationalitatea ca antipod esentei irationale a omului. Cum structura normativa a dreptului nu este reductibila la date istorice si la o evolutie pur organica, asa cum a conceput istoricismul juridic al unui Savigny sau Puchta, ci presupune o interventie constienta si voluntara, nici statul nu este un simplu rezultat al

devenirii. Nu e semnificativ ca rationalismul în degradarea lui, intelectualismul, s-au preocupat mai mult de teoria **statului** decît irationalismul, care se opreste mai bucuros la natiune si prefera dreptului poporul?

Drept, stat, natiune, popor indica o descrestere a rationalitatii si o crestere spre primordial. Poporul este totdeauna **originar**; natiunea, statul si dreptul îsi distribuie în proportii diferite elementele istorice si cele rationale.

Teoria lui Kelsen, dupa care statul este de esenta juridica, precum dreptul este de esenta statala, ajungînd astfel la o cvasiidentificare a acestor doua notiuni, este singura iesire pentru a scapa de chinuitoarea problema a anterioritatii uneia din doua, dat fiind ca sînt argumente egal de valabile de o parte si de alta. Sa recurgem la „solutiile" aporeticii, adica la sistematizarea lipsei de solutii?

Ca irationalul tine mai esential de raspîntiile istoriei decît rationalul, o dovedeste nulitatea dreptului în astfel de momente. Forta dreptului este nula în fata Fortei. Crizele lui sînt echivalentele triumfului Ei (zeita monstra si irezistibila). Acei care se complac în iluzia unui absolut juridic, dar vad rasturnarile create de ofensiva fortei (chiar a acelei forte ce serveste o mare idee), se mîngîie cu speranta ca la un tribunal al istoriei toate triumfurile înaltate din expansiunile puterii vor fi pecetluite ca infamii si îsi vor pierde stralucirea. Acestor idealisti trebuie sa le raspundem ca la acel tribunal i se deschid lui Napoleon toate portile, iar popoarele vor fi judecate dupa cît au riscat. Ele vor avea înscrise pe frunte razboaiele si revolutiile. Un tribunal al istoriei cîntareste **fapte**, si nu idealuri; de idei, sa nu mai vorbim. El ar studia si ar achita pe conchistadori; filozofii n-ar fi introdusi, fiindca n-au **fapte** pe constiinta… Iata lucruri care apartin cunoasterii, si nu pesimismului.

Fiecare tara îsi are un centru de gravitate politica si o directie ideologica, pe care nu le putem trece cu vederea fara a neglija situatia specifica a fiecarui popor. Tendinta spre abstractiune, care se întîlneste atît de des în aprecierea miscarilor politice analoage a diferitelor tari, asimileaza aceluiasi continut nationalismul românesc cu cel francez sau cel german, sau îsi închipuie ca stînga are acelasi sens în Rusia ca si în China sau în Franta. Aceasta problema, destul de încurcata si de plictisitoare, este clara numai redusa la o singura întrebare: care e **sistemul** prin care o tara devine puternica? Nu toate realizeaza accesul la putere pe aceleasi cai.Uneia, cu traditii democratice puternice si **creatoare** în democratie, orientarea spre dictatura i-ar fi fatala. Si invers.

În Franta, nationalismul este reactionar, în România, revolutionar. Ideile politice ale lui Maurras si Daudet sînt pentru România — pentru ceea ce trebuie sa devina aceasta tara — mai periculoase decît cele mai anarhiste curente. Nu numai ca-i lipseste complet problematica sociala, dar acest gen de nationalism se refuza oricarei slabiciuni revolutionare. El priveste realitatile de sus în jos; e conservator si se bazeaza pe aristocratie si taranimea înstarita, cele doua reazeme ale reactiunii, fata de care burghezia reprezinta un efort revolutionar permanent. Nicaieri ca în Franta nationalismul nu este mai mult **istoric**, în sensul rau al acestui cuvînt, adica fixarea si atasarea statica de un trecut, care din pacate nu poate fi mare de doua ori. Nu este francez care sa nu fie nationalist în sensul pasiunii pentru Franta; dar, întrucît nationalismul este un program de idei reactionare, el nu-si identifica patria cu interesele claselor agonizante. Nationalismul francez este o realitate mai vie; cel românesc nu poate fi decît mesianic si cu atît mai dinamic, cu cît viitorul se proiecteaza mai mult ca singura realitate.

Identitatea în termeni nu acopera o identitate de continuturi. Ideologii asemanatoare utilizeaza aceleasi expresii pentru realitati diferite. Franta este o tara atît biologiceste, cît si istoriceste batrîna; Rusia reprezinta un organism istoric tînar. Un regim comunist ar putea sa aiba în amîndoua acelasi sens si acelasi continut? Diferentele de nivel joaca un rol extrem de important în ce priveste solutiile politice ale diverselor tari. Este mai mult decît evident ca o tara fara istorie, cum e România, si o tara cu prea multa, cum e Franta, n-ar putea realiza niciodata o identitate efectiva de regim. Acelasi curent este reactionar într-o tara si revolutionar într-alta. Într-una se bazeaza pe rentieri si în alta pe someri.

Pluralismul si divergenta natiunilor explica de ce nu sînt valabile decît solutiile specifice. Daca ar fi posibila o solutie universala — precum crede comunismul —, atunci conflictele internationale s-ar diminua într-o masura neasteptata. Lupta pentru hegemonie s-ar termina în favoarea aceleia care a avut prioritatea sistemului. În speta, Rusia. Comunismul continua visul rusesc al dominatiei universale. Mesianismul slav are aspecte multiforme, pe care naivii nu vor sa le recunoasca, dar care se descopera, implacabile,acelor ce înteleg lupta exasperata pentru hegemonie.

Orice idee mesianica exprima direct sau camuflat o pornire spre putere, asa încît nu exista mesianism fara implicatii politice. Elanurile mesianice sînt expresii eterate sub care se ascund realitati ce sfîsie natiunile.

Diversitatea structurii ideologice a natiunilor justifica divergentele si conflictele dintre ele. Este aproape imposibil ca un stat sa nu aiba o conceptie ideologica în politica sa externa. Numai Anglia — careia utilitarismul i-a dat o mare ascutime a simtului politic — a stiut sa faca abstractie de divergentele de sistem si, sub imperiul intereselor, sa renunte la orice conceptie ideologica în

politica sa externa. Franta, Germania si Rusia, dimpotriva, n-au pierdut nici o ocazie sa-si afirme ireductibilitatile si sa faca politica în umbra ideilor. Lumea numeste idealism aceasta nevoie de a da o justificare abstracta dramelor. Faptele istoriei concrete nu ramîn mai putin o proba împotriva idealismului.

CAP. VI

Spirala istorica a României

Noi românii privim cu dispret marturisit celelalte popoare balcanice, fara sa ne gîndim ca, daca dau dovezi de inteligenta si de spirit mai reduse, prezenta lor în lume s-a conturat în gesturi mai ample si mai grele decît ale noastre.

Istoria Bulgariei nu este întru nimic inferioara istoriei noastre, dupa unii autori este chiar mult superioara. Exista un Ev Mediu bulgaresc, dar — din pacate — nu prea exista unul românesc, în ciuda atîtor „întîmplari" care mi s-ar opune si care totusi nu m-ar convinge. Orgoliul nostru national este superficial, lipsit de seva si de profetism. Ne multumim a crede ca bulgarii au fost tot timpul gradinari, iar noi numai eroi, fara sa ne întrebam de ce sîntem atît de mizerabili dupa atîta risipa de eroism.

Este desigur o rusine inevitabila a conditiei noastre de a fi fost condamnati sa traim si sa crestem în mijlocul unei comunitati balcanice. Apartinem prin soarta Balcanilor, desi aspiratia noastra continua ar fi evadarea spirituala din ei. A crede cît de putin ca noi trebuie sa ducem la înflorire spiritul balcanic este a ne compromite si a ne ofensa menirea, pe care de nu vom avea-o, o vom inventa. **Nu vom putea deveni întîia forta balcanica, decît lichidînd ceea ce este balcanic în noi**. Si prin întîia forta în Balcani nu înteleg constiinta nationala a puterii noastre, ci proiectarea României în constiinta europeana ca fatalitatea implacabila a unei regiuni istorice si geografice. **Daca în întreg sud-estul Europei, România nu se va defini ca singura realitate politica si spirituala, atunci viitorul mi se pare searbad, superfluu, stupid**. Cum pot exista atîtia care pot crede ca respiratia actuala a României este viata? O tara care în politica

externa nu încurca agresiv pe nimeni nici nu poate fi bagata în seama. Idealurile în care agonizeaza aceasta tara nu-i ating nici macar granitele, ci lîncezesc într-un centru al ei, prea mobil pentru a fi un sîmbure. România actuala, continuînd o traditie de o mie de ani, nu poate concepe viata decît defensiv. E îngrozitor!

Balcanii nu sînt numai la periferia geografica a Europei, ci si la cea spirituala. Mai cu seama la aceasta. Resturile, scursurile, cangrena morala, imbecilitati ale instinctului, orizont imediat — determina, toate, o fizionomie caraghioasa si trista, de un grotesc deprimant. Balcanul în esenta lui reprezinta o zvîrcolire ratata, un dinamism închis, o sterilitate jalnica.

Ce înseamna astazi România, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia? — Oricît as fi de pesimist cu privire la trecutul si la prezentul României si oricît — din dorinta de obiectivitate — as încerca s-o depreciez, îmi este imposibil sa nu recunosc ca ea este singura tara balcanica al carei viitor va revela un fenomen original de mare amploare. Ceea ce are România în plus, fata de celelate tari mici care o înconjoara, este o **constiinta nemultumita**, care-si justifica valabilitatea nu prin adîncime, ci prin permanenta. Ar însemna sa cadem într-o deznadejde nationala, daca n-am recunoaste continuitatea unei asteptari nerabdatoare, a unei nemultumiri zilnice de propria noastra soarta. Daca Serbia reprezinta o forta militara mai mare decît a noastra; Bulgaria, mai multa primitivitate ofensiva; Ungaria, mai multa pasiune, iar Cehoslovacia prea multa civilizatie, ar fi criminal sa uitam ca toti acesti vecini neimportanti, prin cetatenii lor de fiecare zi nu aduc o aspiratie mesianica, nu se concep esential altii. Ultimul cetatean român îsi consuma existenta într-o continua protestare. Iar daca aceasta protestare este minora, ea nu reprezinta mai putin, într-o însumare colectiva, nivelul constant al unei revolte. România, fara un

mare fenomen politic viitor, decisiv si esential existentei ei, mi se pare o monstruozitate, o perfidie a istoriei, o gluma de prost gust.

O România viitoare, ce ar putea fi totusi foarte apropiata, va trebui sa devina o fatalitate sud-est europeana si, lichidîndu-si balcanismul, sa reabiliteze aceasta periferie. În viitor sa ne fie rusine ca am apartinut unei astfel de comunitati si trecutul sa ne fie singura noastra calomnie.

Este foarte greu, ca român, sa fii obiectiv cu popoarele care ne înconjoara. Aproape toate ne-au dominat, fie o întreaga perioada, fie numai un moment istoric. Rusinea este a noastra, cu atît mai mult cu cît este aproape imposibil sa inventezi o scuza oarecare. De aici neîntelegerea si dispretul fata de ele. Atîtea aspecte ale **sufletului** maghiar îmi inspira o simpatie nesfîrsita; nu sînt capabil însa de cea mai mica atasare de poporul maghiar, de istoria lui. Sînt cîtiva ani în urma, vazînd sergentul de strada din Budapesta, m-am cutremurat ca mustata aceluia s-a întins o mie de ani peste Ardeal si am înteles, în acest trist fenomen, de ce noi românii n-am avut o chemare în lume.

Ungurii sînt în Europa o insula. Desi au luat si ei parte cum au putut la framîntarile Europei, ei n-au fost niciodata sinceri în participarea lor. Teoria spengleriana a **sufletului originar** al culturilor nu-si gaseste nicaieri o verificare mai evidenta ca în Ungaria. Sub toate formele de cultura, ei au pastrat zvîcnirile initiale. Este prea mult sînge în spiritul maghiar pentru ca Ungaria sa fie altceva decît suflet.

Sînt oameni care dispretuiesc muzica maghiara. Ei spun: este prea monotona. Le raspund: nu exista muzica mai monotona. De ce totusi reversibilitatea aceluiasi motiv nu te plictiseste, ca în muzica orientala? Nu stiu bine. Trebuie sa fie însa în tonalitatea diferita a tristetii.

Muzica orientala este o vaicareala într-un vid cosmic. Disonantele ei **cer ceva**; ratacirile inimii vor sa ajunga undeva. Ea nu este decît o **chemare**. Astfel, misterul ei se anuleaza în probabilitatea unui raspuns. Si cine ar putea sa raspunda? Dumnezeu, lumea, vidul. Nu-mi spune nimic fiorul ei.

Gînditi-va însa la leganarile muzicii maghiare, care nu vor sa ajunga nicaieri! O tristete care se alimenteaza din ea însasi. Farmecul ei precultural, mijloacele simple si lipsa de ornamentatie exprima un **urît al sîngelui**. O melancolie biologica, nestilizata,dar care îsi justifica ondulatiile dintr-un lux al materiei. Lungimile ei monotone sînt mai aproape pentru a da expresie desfrunzirii inimii, decît chiar cenusiul marsurilor funebre.

Cine a avut ocazia sa asculte într-un moment de mare oboseala **Ofranda muzicala** a lui Bach — n-a putut sa nu aiba senzatia ca este îngropat în cer. Oboseala te face prizonier ultimelor intentii ale muzicii, iar tristetea te face muzica.

Ascultati în clipe asemanatoare tînguirile maghiare, urmariti numai adierile lor melancolice, fara corectivul frenetic al ceardasului, si veti simti ca n-are rost alta moarte decît sub salcii plîngatoare.

Cred ca exista în fiecare om o nevoie de tristete, pe care nu si-o satisface numai din resursele sale. Si cînd nu poti totdeauna sa visezi cu melancoliile lui Schumann, te abandonezi muzicii de pusta, sfîsierilor si lamentatiilor ei.

Nu exista muzica în care sa se exprime mai elementar prezenta lacrimilor în lume. Îti vin repetat în minte cuvintele Elisabetei de Bavaria, împarateasa care a adorat Ungaria: exista în lumea asta, în afara de egoismul uman, si salcii plîngatoare. Sau te gîndesti la acele pagini din **Jardin de Bérénice** a lui Barrès, în care excesul de meditatie, printre singuratati si regrete, naste o dorinta de lacrimi.

Se întîlnesc astfel vibratiile cele mai rafinate cu freamatul si nelinistea sufletului turanic.

Keyserling insista asupra tristetii arabe, ruse si argentine. Cum de i-a putut uita pe unguri? Acest popor este singurul care, în Europa, mai pastreaza traditia unei exaltari dionisiace. Cine a vazut o cîrciuma maghiara si toata lumea de acolo, leganata de tristeti, abandonata cu atîta participare si frenezie betiei, nu-si poate tainui o simpatie pentru o umanitate atît de primitiva, cu aderente atît de reduse la fadoarea genului nostru de viata. Ce vor fi cautat ungurii în Europa? Si cum s-au putut opri printre noi?

Ungurii au în ei instincte de nomazi. Asezîndu-se si fixîndu-se într-un spatiu determinat, ei n-au putut înfrînge o nostalgie de ratacitori. Agricultura si pastoritul nu convin sufletului lor barbar. Setea lor de spatiu si-au domolit-o prin cîntec si urlet. E singurul popor care mai stie zbiera. Urletul este o disperare în fata spatiului. De aceea, de cîte ori esti nemîngîiat la ses sau pe culmi, urletul si se pare singurul raspuns la tentatia imensitatii. Am cel mai mare dispret pentru acei care nu-si pot regasi instinctele în singuratate. Natura te înnebuneste ca si oamenii; ea prin infinit, si ei prin platitudine.

Lamentatiile maghiare îsi au sursa în aceasta tristete a instinctului. Aviditatea de spatiu se satisface în acele lungimi monotone, care trezesc automat reprezentarea unui infinit spatial. Taraganeala melodica este expresia cea mai adecvata a progresiunii nedeterminate în structura spatiului.

Ma leaga de Ungaria inutilitatea ei, lipsa de seriozitate a soartei ei politice, amarul de totdeauna al inimii sale. E bine sa avem între noi popoare care nu pot iesi din ele însele, prizoniere ale conditiei lor primare. Ungurii au ramas la sufletul originar al culturii lor, sînt intimi pîna la sfidare cu sursele lor. Devenirea istorica le-a

relevat neîncetat ceea ce au fost ei în începuturi. De aceea, Ungaria **n-a fost** niciodata efectiv în istorie, ci s-a dezradacinat prin muzica de la o soarta pe care i-a impus-o fara sa vrea Europa.

Nici un popor din Balcani: sîrbi, bulgari, greci, nu reprezinta o **idee istorica**. Prin urmare, n-avem pe nici unul în fata. Acelasi lucru este adevarat si despre Ungaria, Cehoslovacia, Austria si Polonia.

Toata discutia din veacul trecut, referitoare la destinul cultural si politic al României, pleca de la conceptia imposibilitatii de a construi o tara pe un ideal de împrumut. Daca discutia a fost utila sau inutila, nu este locul sa vedem aici. Practic, ea n-a dus însa la nici un rezultat. Care a fost instrumentul realizarii unei astfel de viziuni? Teama de modernism caracterizeaza unul din elementele complexului de inferioritate al acestuia. Este mai mult decît evident ca nu poti face o miscare politica de mare amploare împrumutînd elemente disparate, de la miscari diferite. Important este însa sa vezi întru cît conditii obiective asemanatoare în doua tari îsi gasesc o expresie ideologica diferita si, prin aceasta, sa stabilesti pîna unde se marginesc cu adevarat acele tari.

Procesul de crestere al României este atît de artificial si accesul ei la putere atît de nefiresc, încît numai cultivînd din afara anumite idealuri vitale ei se poate realiza o urcare pe o treapta istorica. Tara aceasta, care n-a avut niciodata cultul fortei, trebuie învatata sa-l iubeasca. Tragedia României este ca în primul rînd trebuie sa **stie** ca devine tare. **Constiinta** este antecedentul fiecarui act de viata într-o tara fara istorie, pe cînd în marile natiuni — cazul tipic al Frantei — constiinta este consecutiva actelor de afirmare.

Frenezia industrializarii, mistica lumii urbane, vointa absoluta a unui salt istoric, discontinuitatea prin revolutie ca o manifestare vitala — sînt elemente care fac din Rusia o tara vitalizanta. Obiectiv vorbind, realitatile sociale de la noi, atmosfera generala a României

se aseamana enorm cu Rusia tarista. Aceeasi decrepitudine si aceeasi inertie. Decît, idealurile care au însemnat pentru Rusia o întarire, pentru noi ar putea fi o prabusire. Viziunea de viata a bolsevismului, universalismul pretentios, într-o tara cu rezistenta interioara atît de minora si cu o constiinta nationala atît de labila, ar putea echivala cu o lichidare. Întrebarea pe care trebuie sa si-o puna fiece natiune este: prin ce idealuri devin puternica? Raspunsul îl dau forte obscure, viziunea ascunsa, nutrita atît din sînge, cît si din gînduri. România are enorm de învatat de la Rusia.

Supremația noastra spirituala si politica în sud-estul Europei trebuie sa ne fie obsesia politica de fiecare zi. De vom continua sa ne izolam în mediocritatea noastra, o sa înspaimîntam lumea cu atîta ratare.

Pluralismul balcanic nu poate duce la nimic. Fara un centru de gravitate care sa cada într-o tara cu un destin politic în ascensiune, divergenta acestor state gelatinoase va da nastere la frictiuni nesemnificative. Numai o forta poate sa constituie din acest Balcan amarît un sîmbure viabil. Daca o tara nu se impune ca o putere necontestata, el nu poate capata o consistenta.

Atît timp cît dominatia turceasca s-a întins în acest colt de lume, el avea o unitate, care daca era exterioara nu lega totusi mai putin, prin acea teroare sterila ce a definit imperialismul otoman, diversele neamuri, razletite fara rost pe meleagurile acestea. Turcia, ca mare putere, si-a definit taria extensiv. Astfel ea n-a putut imprima un stil istoric valabil tarilor cucerite. Pe timpul cînd Imperiul Otoman se întindea din Maroc la marginile Arabiei si de la Viena la Nil, el n-a putut sa dea o forma unui asa mare spatiu de cultura. Imperialismul turcesc este un caz tipic de nearticulatie istorica. Exemplul Turciei ne învata de cum nu trebuie sa fie un imperialism. Altcum, nu ne-am explica de ce toate popoarele care au cunoscut jugul semilunei si-au

facut un merit din a-si lichida ereditatile turcesti. Exista însa o singura tara care sa nu fie mîndra de vestigiile romane? O urma de drum roman este un îndemn la glorie; o moschee, un prilej de amaraciune.

Avalansa turceasca ne face sesizabila diferenta între o mare putere si o mare cultura. Desi una pe alta se implica si se conditioneaza, am marturisi totusi prea putin respect pentru nuante, daca nu am releva plusul pe care-l presupune ultima, si anume un plus calitativ, de nuantare în substanta. Turcia a fost o mare putere; Franta a fost totdeauna o mare cultura. Imperialismul, ca fenomen creator, este un atribut al culturilor mari. Sub forma sterila, el este totdeauna o dimensiune a marilor puteri.

Încetînd hegemonia turceasca, individualizarea politica a popoarelor balcanice a dus la o fragmentare a carei continuare nu mai are nici un sens. Despre o refacere a Turciei, ar fi o crima sa vorbim. Sa ne gîndim însa numai la ce a reprezentat Constantinopolul pentru aceasta regiune umana si ce vid avem sa umplem prin apusul sau. Problema hegemoniei în sud-estul Europei este identica cu aceea a **noului Constantinopol**.

Într-o astfel de problema nu se poate vorbi decît deschis: **fi-va România tara unificatoare a Balcanului, fi-va Bucurestiul noul Constantinopol?**

Iata o întrebare careia nu i se poate da un raspuns precis, dar a carei rezolvare este identica soartei noastre.

Un raspuns negativ ne prezinta situatia clar. Ce se va alege de noi, de nu vom fi tara predestinata acestui colt de lume? Vom fi **ceea ce am fost**. Ireparabilul va fi atunci semnul nostru.

Dar daca România ar fi atinsa în viitor de o gratie istorica? Atunci, sîntem pusi în fata unor mari responsabilitati.

Sud-estul Europei, fara un focar, n-are nici o realitate. Sofia, Atena si Belgradul nu iradiaza mai mult decît au nevoie tarile

respective. Daca Bucurestiul nu va deveni un centru de atractie pentru toata aceasta margine a Europei, atunci mai bine l-am darîma de acum. Centrul de greutate este destul de mobil în istorie. Pe deplasarile lui ne vom întemeia noi sperantele. În masura în care vom deveni realitate politica, în aceeasi masura favorizam posibilitatile de deplasare spre noi. De nu vom avea în viitor atractia unui miraj, la ce sa ne mai atasam de aparentele noastre?

Cum sa nu ne bucuram cînd vechiul Constantinopol a degenerat într-o tema romantica si ca-l mai înteleg doar poetii, ca oamenii politici l-au uitat? Noi însa nu-i vom uita semnificatia si greutatea, fatalitatea si tragicul. Nu pot avea viziunea unei alte Românii, fara sa-mi proiectez tara în finalitatea ei ultima. Noul Constantinopol sa nu fie un obiect de visare politica, ci un obiectiv urmarit zi de zi, cu pasiune si drama. Altcum, tara asta nu merita atîta disperare.

Un mesianism ajunge sa aiba corespondente practice atunci cînd pleaca din realitatea permanenta a sufletului national. Unul intermitent si ocazional nu se va defini niciodata politic. Acest fenomen explica penumbrele Poloniei, tara cu destin intermediar, condamnata a se zvîrcoli între culturile mari si cele mici. Ea ar putea deveni o mare putere — minus imperialismul. Un imperialism polonez nu e posibil, fiindca e barat atît de Rusia, cît si de Germania, încît ea n-are în ce directie sa si-l exercite. Polonia va face fata istoriei; din ea totusi nu vor ramîne decît urmele unor oameni mari. Caci Polonia nu e mare prin **soarta** sa. Mesianismul ei n-a fost mai mult de o mistica nationala, careia lipsindu-i pasiunea pentru universalitate — n-a putut deveni un factor istoric efectiv. Pentru penumbrele unei tari, care a reusit totusi sa se debaraseze de stigmatele culturilor mici, este de o semnificatie deosebita faptul ca putem face destul de usor abstractie de **Polonia** si sa ne gîndim numai la **proeminentele** ei.

O tara este o realitate istorica cu atît mai mare, cu cît ne reprezentam mai clar imaginea ei ca totalitate, Franta suscita icoana unei realitati istorice substantiale. Ne gîndim adica la ea, si nu la gloriile ei individuale. Pentru noi toti, Polonia înseamna foarte greu ceva mai mult decît muzicienii sau profetii ei. As vrea însa sa întîlnesc pe acel caruia Franta înseamna numai Pascal sau Baudelaire, Ludovic al XIV-lea sau Napoleon.

Decît sa se nasca în România numai un mesianism de circumstanta, mai bine sa ne tîrîm soarta fara constiinta unei sortiri. Nu pot concepe decît un destin care sa fie o flacara în neîntrerupta evolutie. Altcum, toata aceasta România nu va fi decît un spatiu pentru inimi frînte. Si asa, cui decît ei, i-am putea atribui înclinatia inimilor noastre? Caci nu exista un cadru mai nimerit si mai fatal pentru echilibrul instabil al sufletului…

Modul existentei românesti este **minorul**. Unei ascensiuni frenetice nu-i prieste decît modul major, în care respira si ritmeaza toate aurorele. Pîna cînd va mai fi România aceasta prilej de tristete teoretica? Atît de adînci sînt golurile ei, ca seamana unor ispitiri de abis. Asa privita, sa fie România numai un pretext al tristetii mele? Toate posibilitatile de a crede în ceva le plasez în România, caci de as da mîna libera amaraciunilor, unde as mai descoperi-o? În infinitul tristetii, România este un punct pe care încearca sa-l salveze deznadejdea mea.

Pretentiile ei de hegemonie viitoare n-au nevoie de nici o justificare speciala si în nici un caz de considerente etice. Daca popoarele s-ar multumi toate cu ce au, omenirea s-ar stinge de mediocritate. De nu ne vom sili noi sa ne impunem în lume, se vor gasi altii care sa-si construiasca o glorie pe inertia noastra. Atîta vreme cît vor exista popoare, paradisul terestru este o nefolositoare

nazarire. Istoria este un alt cuvînt pentru tragedie, precum viata pentru zadarnicie.

Si daca tot procesul umanitatii nu este decît o înaltare si o prabusire de natiuni, o succesiune dramatica de destine, fiecare încercînd sa-si legitimeze prezenta printr-un plus de neliniste, — ce ne mai ramîne, decît sa mergem spre capatul soartei noastre, aruncîndu-ne într-o vîltoare din care gradul nostru de frenezie va scoate învingatori sau învinsi.

Nu ma intereseaza decît avîntul ascendent al acestei tari, spirala **istorica** a României. Cum ar putea fi altfel cînd, din istoria universala, cine ar gasi un sens altor popoare decît acelora care s-au distrus pentru a-si afirma instinctele si o idee, care au patimit pentru sensul lor în lume si au sacrificat totul unei glorii ce le-a accelerat agonia?

Este un suflu generos în pornirea de afirmare si de distrugere, care transfigureaza demonia vietii isorice si încununa culturile cu un nimb pe cît de fatal, pe atît de fermecator. Va fi o pata de nesters pe constiinta moderna iluzia înselatoare a progresului. Ce experienta superficiala de viata va fi facut omul modern, de a rapit devenirii caracterul ei de drama permanenta si fluida, compromitînd-o în ideea progresului? Si ce convingeri pedagogice a nutrit, de a turnat atîtea pretentii etice în instinctele vietii si în ratacirile lor? Ideea progresului, etica si tot ce este în aceasta lume, direct sau indirect, pedagogie, au îndulcit pîna la emasculare vibratiile acelui simt tragic, caruia în alte vremuri se abandonau muritorii cu pasiune si durere. Nu pot iubi decît o cultura care ascunde, sub forma si stilul ei, iubire, disperare, moarte si iluminare. Adevarul, binele si frumosul? Daca viata ar avea ochi sa priveasca, as descoperi în stralucirea lor o chemare stranie si echivoca de crima si sfintenie.

Rau ne-ar mai sta noua, românilor, sa pasim în lume adaugînd si cîrpind la haina zdrentuita a unei culturi, umplînd goluri cu teorii de etica sau încercînd sa salvam tot ce nu e tragic în modernitate. Fi-vom capabili sa întelegem tot ce e gotic, baroc si sa ne asimilam dinamismului lor? Oare sa nu pîlpîie în noi nimic din ethosul eroic si convulsionar al Spaniei si Rusiei? Sa ne fie pe veci straine excesele si paroxismul sufletului germanic? Nu vreau o Românie logica, ordonata, asezata si cuminte, ci una agitata, contradictorie, furioasa si amenintatoare. Sînt prea mult patriot ca sa doresc fericirea tarii mele.

Spirala istorica a României se va înalta pîna acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Pîna acum am fost reptile; de aici încolo ne vom ridica în fata lumii, pentru a se sti ca nu numai România este în lume, ci si lumea în România. De nu vom trai apocaliptic destinul acestei tari, de nu vom pune febra si pasiune de sfîrsit în începuturile noastre, sîntem pierduti si nu ne mai ramîne decît sa ne recîstigam umbrele trecutului nostru.

Cuprinsul

I. Tragedia culturilor mici

II. Adamismul românesc

III. Golurile psihologice si istorice ale României

IV. Razboi si revolutie

V. Lumea politicului

VI. Spirala istorica a României

Conversie în format Winword 2.0 IBM-PC:

Ioan-Lucian MUNTEAN (muntean@physics.pub.ro).